

№ 1 (215) Січень 2014

Здано до друку 31.12.2013 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-601, 01601, Україна

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 691 від 09.06.1994 р.

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі і нормативні акти
з банківської діяльності"

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом організації видавничого забезпечення
Головного управління
господарського забезпечення
Національного банку України

КОНТАКТИ

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
(адреса для листування):
Редакції періодичних видань,
вул. Інститутська, 9, Київ-601, 01601, Україна
Тел./факс: (044) 524-96-25, 525-38-25
Тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http://www.bank.gov.ua

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 10
Умовн. друк. арк. 10
Обл.-вид. арк. 10.5

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.
Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе автор,
а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець.

Передплатний індекс 74132

© Національний банк України, 2014

ISSN 2310-2624

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

Журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до нового "Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук" (економічні науки).
Підстава: постанова президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/1

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана
(протокол від 02.12.1999 р. № 4)
та Вченою радою Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
(протокол від 13.03.2009 р. № 7)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Петрик Олександр Іванович (голова)
Арбузов Сергій Геннадійович
Бажал Юрій Миколайович
Барановський Олександр Іванович
Боровецький Ришард
Вовчак Ольга Дмитрівна
Вожжов Анатолій Павлович
Гальчинський Анатолій Степанович
Гець Валерій Михайлович
Кіреєв Олександр Іванович
Коваленко Олена Іванівна
Козьменко Сергій Миколайович
Круглик Сергій Вікторович
Лютій Ігор Олексійович
Мітнік Стефан
Міщенко Володимир Іванович

Мороз Анатолій Миколайович
Патріац Людмила Миколаївна
Прасолов Ігор Миколайович
Раєвський Костянтин Євгенійович
Ричаківська Віра Іванівна
Савлук Михайло Іванович
Сениц Павло Миколайович
Смолженко Тамара Степанівна
Соркін Ігор Вячеславович
Стельмах Володимир Семенович
Тридід Олександр Миколайович
Федосов Віктор Михайлович
Шаров Олександр Миколайович
Шевчук Анатолій Васильович
Шульга Наталія Петрівна
Щербакова Олена Анатоліївна

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор
Заступник головного редактора
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"
Заступник начальника відділу
Редактори:
Відповідальний секретар
Головний художник
Дизайн і верстка:
Коректор
Оператор
Переклад:
Розповсюдження:
Фото:
Черговий редактор

ПАТРИЦЯ Л.М.
КРОХМАЛЮК Д.І.
ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
ЗАЄЦЬ О.С.
МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.
ЛІПІНСЬКА С.М.
КОЗИЦЬКА С.Г.
ХАРУК О.В., НЕВСЬКИЙ Д.О.
ТРИФОНОВА О.М.
ЛИТВИНОВА Н.В.
МАРЧЕНКО О.В., ОСЬМАК О.Г.
ТРИКИША А.І.
МОРОЗ М.М., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
ПАЦЕРА М.М.

Електронна версія цього номера журналу буде доступна
на офіційному сайті Національного банку України
у липні 2014 року

No. 1 (215) January 2014

**Authorized publication:
31 December 2013**

**Founder and publisher:
National Bank of Ukraine**

Address:
9 Instytutska Street, Kyiv, 01601, Ukraine

Registration certificate:
KB No. 691 of 9 June 1994

The journal comes with a CD supplement
"Legislative and Normative Acts on Banking"

Designed by the Editorial Office
of NBU Periodicals

Laid out and printed by the Printed Materials Division
of the NBU Main Administrative Office

CONTACTS

Address of the Editorial Office:
7 Nauky Avenue, Kyiv, 03028, Ukraine

Address for correspondence:
Editorial Office of NBU Periodicals,
9 Instytutska Street, Kyiv, 01601, Ukraine
Tel./fax: (+38 044) 524-96-25, 525-38-25
Tel.: (+38 044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77

E-mail: litvinova@bank.gov.ua
<http://www.bank.gov.ua>

Address of the Printing House:
7 Nauky Avenue, Kyiv, 03028, Ukraine

Format 60 × 90 / 8

Digital printing

Physical printed sheets: 10

Conventional printed sheets: 10

Publisher's sheets: 10.5

For reprinting materials published herein
the reference to the journal
"Herald of the National Bank of Ukraine"
is compulsory.

The Editorial Office can publish materials
being under discussion, not sharing the author's opinion.
The author bears responsibility for the accuracy of the materials;
the advertiser bears responsibility
for the content of promotional materials.

Subscription index: 74132

© National Bank of Ukraine, 2014

ISSN 2310-2624

ВІСНИК

Національного банку України

*Monthly scientific and practical journal
of the National Bank of Ukraine*

Published since March 1995

The journal "Herald of the National Bank of Ukraine" is registered in the new
"List of scientific professional editions of Ukraine, in which results
of theses for obtaining of a PhD degree (Economics) can be published".
Grounds: Resolution of the Higher Attestation Commission of Ukraine
No. 1-05/1 of 10 February 2010

The journal was recommended for publication
by the Academic Council
of the Vadym Hetman National Economic University (Minutes No.4 of 2 December 1999)
and by the Academic Council
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Minutes No. 7 of 13 March 2009)

EDITORIAL STAFF:

Oleksandr Petryk (the Chairman)
Sergiy Arbuzov
Yurii Bazhal
Oleksandr Baranovskyi
Ryszard Borowiecki
Olha Vovchak
Anatolii Vozhzhov
Anatolii Halchynskyi
Valerii Heiets
Oleksandr Kirieiev
Olena Kovalenko
Serhii Kozmenko
Serhii Kruhlyk
Ihor Liutyi
Stefan Mittnik
Volodymyr Mishchenko

Anatolii Moroz
Liudmyla Patrikats
Ihor Prasolov
Kostiantyn Raievskyi
Vira Rychakivska
Mykhailo Savluk
Pavlo Senyshch
Tamara Smovzhenko
Ihor Sorkin
Volodymyr Stelmakh
Oleksandr Trydid
Viktor Fedosov
Oleksandr Sharov
Anatolii Shevchuk
Nataliia Shulha
Olena Shcherbakova

EDITORIAL BOARD OF NBU PERIODICALS:

Editor-in-Chief:
Deputy Editor-in-Chief:
Head of the Division for Issue of the "Herald of the NBU":
Deputy Head of the Division:
Editors:
Responsible secretary:
Chief Designer:
Designers:
Proofreader:
Computer-aided composition:
Translators:
Distribution agent:
Photo:
Duty Editor:

LIUDMYLA PATRIKATS
DMYTRO KROKHMALIUK
ROMAN PIDVYSOTSKYI
OLEKSANDR ZAIETS
YURII MATVIICHUK, MYKOLA PATSERA
SVITLANA LIPINSKA
SVITLANA KOZYTSKA
OKSANA KHARUK, DMYTRO NEVSKYI
OLENA TRYFONOVA
NATALIYA LYTVYNOVA
OLENA MARCHENKO, OLEKSANDR OSMAK
ANDRII TRYKISHA
MARIIA MOROZ, VLADYSLAV NEHREBETSKYI
MYKOLA PATSERA

The electronic version of the publication will be available
on the official web-site of the National Bank of Ukraine
in July 2014

ЗМІСТ

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

О.Васюренко, В.Ляшенко, В.Подчесова

Ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб банками
України: методологія аналізу стохастичних границь 5

І.Бєлова

Визначення індикатора фінансового стресу в Україні 41

Ю.Шоломицький

Оцінка інфляційної складової в структурі відсоткових ставок
на прикладі кредитних відсоткових ставок комерційних банків 55

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют,
який встановлюється Національним банком України
один раз на місяць (за листопад 2013 року) 73

Офіційний курс гривні, щодо іноземних валют,
який встановлюється Національним банком України
щоденно (за листопад 2013 року) 74

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку
України у листопаді 2013 року 76

Ринок державних цінних паперів України у листопаді 2013 року 77

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

С.Циганов, К.Олексенко

Заходи державної підтримки банківських систем в економічно
розвинутих країнах під час фінансової кризи 12

О.Костюк, Д.Рябіченко

Вплив корпоративного управління на ринкові позиції
європейських банківських холдингів 30

НОВІ КНИГИ

Є.Панченко

Новий погляд на сучасне і майбутнє теорії і практики
нерівноважного глобального розвитку 19

Т.Зінькова

Зі скарбниці найбільшої книгозбірні України 63

БАНКИ УКРАЇНИ

М.Діба, І.Краснова, А.Стрижак

Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації
банківської системи 22

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків,
внесені у листопаді 2013 р. 40

Л.Патрікац

“Банкирь” назвав кращі банки 2013 року 48

Основні показники діяльності банків України

на 1 грудня 2013 року 67

В.Сирота

Антикризові заходи у банківських системах України
та Польщі у 2008–2009 роках 68

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

Г.Чепелюк

Економічно-правові засади взаємодії зовнішніх аудиторів
та інспекторів банківського нагляду 37

Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення
аудиторських перевірок банків (станом на 01.01.2014 р.) 78

МАКРОЕКОНОМІКА

Ю.Матвійчук

Як підвищити економічну продуктивність мислення? 46

С.Нескородєв

Аналіз цін та інфляції в ході “середнього” циклу національної
економіки (1999–2012 рр.) 50

БАНКОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам’ятної монети
“Микола Амосов” 49

Про введення в обіг пам’ятної монети
“Рік Коня” 49

Про введення в обіг пам’ятних монет
“Лінійний корабель “Слава Катерини” 54

Про введення в обіг пам’ятної монети
“900 років “Повісті минулих літ” 62

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Хроніка найважливіших подій і рішень. Листопад 2013 року 80

Вимоги до авторів щодо оформлення та подання творів III стор.
обкладинки

Урочистості з нагоди новорічних та різдвяних свят у Національному банку України

CONTENTS

FINANCIAL MARKET

Oleg Vasyurenko, Vyacheslav Lyashenko, Valeriia Podchesova

Efficiency of lending to natural persons and legal entities by banks of Ukraine: methodology of stochastic frontier analysis..... 5

Inna Bielova

Estimation of the financial stress index in Ukraine 41

Yurii Sholomytskyi

Inflationary component estimation in the structure of interest rates by example of commercial banks' loan interest rates..... 55

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established by the National Bank of Ukraine monthly (for November 2013)..... 73

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established by the National Bank of Ukraine daily (for November 2013)..... 74

Main parameters of the monetary market of Ukraine in November 2013..... 76

Government securities market of Ukraine in November 2013 77

WORLD ECONOMY

Serhii Tsyhanov, Kateryna Oleksenko

Measures of state aid to banking systems in developed countries under the financial crisis..... 12

Oleksandr Kostiuk, Dmytro Riabichenko

Corporate governance influence upon market positions of European bank holding companies 30

NEW BOOKS

Yevhen Panchenko

A new view on the present and future of the theory and practice of imbalanced global development..... 19

Tetiana Zinkova

From the treasure house of the greatest library of Ukraine..... 63

BANKS OF UKRAINE

Mykhailo Dyba, Iryna Krasnova, Artur Stryzhak

Methodological approaches to the determination of the nature of the banking system capitalization..... 22

Amendments to the State Register of Banks, which were made in November 2013 40

Liudmyla Patrikats

"The Banker" denominated best banks of 2013..... 48

Basic indices of activities of Ukrainian banks as of 1 December 2013 67

Vadym Syrota

Anti-crisis arrangements in the banking systems of Ukraine and Poland in 2008-2009..... 68

SUPERVISION, AUDIT, CONTROL

Hanna Chepeliuk

Economic and legal aspects of cooperation of external auditors and banking supervision inspectors 37

Register of audit firms licensed to audit banks (as of 1 January 2014) 78

MACROECONOMICS

Yurii Matviichuk

How to increase an economic productivity of thinking? 46

Semen Neskorodiev

Analysis of prices and inflation within the "average" cycle of the national economy (1999-2012) 50

BANKNOTES AND COINS

Putting into circulation the commemorative coin "Mykola Amosov" 49

Putting into circulation the commemorative coin "The Year of the Horse" 49

Putting into circulation the commemorative coins "Catherine's Glory Ship of the Line" 54

Putting into circulation the commemorative coin "900th Anniversary of the Tale of Bygone Years" 62

CENTRAL BANK

Chronicle of the most important events and resolutions. November 2013 80

Requirements to authors concerning materials presentation 3rd page of the cover

■ Олег Васюренко

Oleg Vasyurenko

Проректор Університету банківської справи
Національного банку України, доктор
економічних наук, професор

PhD, Full Doctor (Economics), Professor,
Vice-Chancellor of the University of Banking of
the National Bank of Ukraine

■ Вячеслав Ляшенко

Vyacheslav Lyashenko

Завідувач лабораторії "Трансферт інформаційних
технологій в системах скорочення ризиків"
Харківського національного університету
радіоелектроніки

Head of the Laboratory "Transfer of Information
Technologies in Risk Reduction Systems" of the
Kharkiv National University of Radio Electronics
E-mail: lyashenko.vyacheslav@mail.ru

■ Валерія Подчесова

Valeriia Podchesova

В. о. декана економічного факультету
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного
банку України, кандидат економічних наук,
доцент

PhD, Associate Professor,
Acting Dean of the Economic faculty of the
Kharkiv Institute of Banking of the University
of Banking of the National Bank of Ukraine
E-mail: podchesova@khibs.edu.ua

Ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб банками України: методологія аналізу стохастичних границь

Efficiency of lending to natural persons and legal entities by banks of Ukraine: methodology of stochastic frontier analysis

Наявність негативного впливу з боку різних факторів зовнішнього середовища щодо сталості функціонування банків робить необхідним здійснення постійного моніторингу основних напрямів банківської діяльності. Враховуючи це, ми проаналізували ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками на основі застосування методології аналізу стохастичних границь. Відмінністю пропонованого підходу є комплексне визначення оцінок ефективності банківського кредитування, що враховує кілька часових періодів у функціонуванні банків упродовж 2008–2012 років та поділ вітчизняних банків на окремі групи.

The presence of the negative influence of various environmental factors on sustainable functioning of banks requires continuing monitoring of key banking areas. In consideration of this, the article analyzes the efficiency of lending to natural persons and legal entities by domestic banks with the use of the methodology of the stochastic frontier analysis. A comprehensive approach to estimation of the efficiency of bank lending, which takes into account several time periods in banks functioning during 2008 – 2012 and the division of domestic banks into separate groups, is the characteristic feature of the method suggested in the article.

Ключові слова: ефективність кредитування, аналіз, моніторинг, комплексний підхід, ризик, кредитний портфель.

Key words: lending efficiency, analysis, monitoring, comprehensive approach, risk, credit portfolio.

Відповідно до класичної теорії розвитку банківської справи та традиційних уявлень щодо практичних питань ведення банківської діяльності кредитування є одним з основних напрямів діяльності банку. Це пов'язано з тим, що здійснення кредитних операцій варто розглядати як визначальну складову банківського менеджменту, що відповідає основам ведення банківської діяльності, згідно з якими кожен окремий банк організовує запозичення ресурсів та їх наступне розміщення на власних умовах та на власний ризик. Водночас, незважаючи на весь потенціал застосування різних операцій банку з метою поповнення його активів, обсяг наданих кредитів (так званий кредитний портфель банку) в середньому здебільшого становить 55–65% [1, 2]. При цьому, за даними Офіційного інтернет-представництва Національного банку України (НБУ), питома вага обсягів кредитів та заборгованості клієнтів за кредитами за всіма банками України станом на 01.01.2013 р. в структурі їх активів становила 61.6% (обчислено за даними [3]). До того ж у розрізі окремих груп банків згідно з методикою НБУ¹

питома вага обсягів кредитів та заборгованості клієнтів за кредитами станом на 01.01.2013 р. в структурі їх активів становила 61.6% (обчислено за даними [3]). До того ж у розрізі окремих груп банків згідно з методикою НБУ¹

питома вага обсягів кредитів та заборгованості клієнтів за кредитами станом на 01.01.2013 р. в структурі їх активів для I групи становила – 62.0%; для II групи – 63.5%; III групи – 55.4%; для IV групи – 61.2% (обчислено за даними [3]).

Враховуючи ж той факт, що кредитування здійснюється не лише на власний ризик окремого банку, а й у середовищі різноманітних факторів зовнішнього впливу, розкриття різноманітних питань кредитування, наприклад у вигляді їх окремих оцінок, постійно перебувають у центрі уваги. Особливо ж ці питання загошуються в періоди нестабільного економічного розвитку, проявів на-

¹ Відповідно до методики НБУ поділ банків на групи передбачає віднесення кожного банку до однієї з чотирьох груп залежно від розмірів їхніх активів та регулятивного капіталу: I група – найбільші, II група – великі, III група – середні, IV група – малі банки.

слідків впливу економічних та фінансових криз, реформування існуючої системи економічної взаємодії між різними суб'єктами ринку.

У цьому контексті варто зазначити роль дослідження Ш.Хуанга, Х.Джоу та Х.Джі, в якому розглядаються питання якості кредитного портфеля банку та вплив його структури на сталість ведення банківської діяльності в період розвитку останньої світової фінансової кризи [4], або, наприклад, дослідження А.Банджя, Ф.Х.Дайболда, А.Кронимеса, К.Шейджен та Т.Шуерманна, де безпосередньо розкриваються питання взаємозалежності між формуванням та обслуговуванням кредитного портфеля банку відповідно до окремих періодів розвитку економічних циклів [5].

Важливість і актуальність проведення оцінювання ефективності кредитування вітчизняними банками різноманітних суб'єктів ринкової взаємодії з часом зростають. Так, наприклад, нині в практиці вітчизняного банківського кредитування вельми гостро постають питання щодо прямого стимулювання реального сектору економіки та підтримки попиту на кредитні ресурси з боку населення для поживлення внутрішнього ринку споживання, що безпосередньо впливає на визначення механізмів опосередкованої підтримки товаровиробників. Таким чином, визначення, розкриття та узагальнення будь-яких із можливих оцінок щодо банківського кредитування є важливим практичним завданням не лише у сфері банківської діяльності, а й економічного розвитку в цілому.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ОЦІНКА УМОВ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Загалом оцінку банківського кредитування може бути проведено із застосуванням цілої множини показників та підходів [6, 7, 8], серед яких насамперед слід виокремити:

- значення ефективної ставки, котра відображає реальний відносний дохід, отриманий в цілому за рік;
- чистий приведений дохід, у якому узагальнюються абсолютні значення отриманого результату від кредитної діяльності банку;
- внутрішню норму дохідності, що відображає розрахункову ставку

відсотків, згідно з якою кредитування є таким, що окупується;

- підхід, який враховує аналіз сукупності показників оцінки якості кредитування;
- підхід, який базується на врахуванні ризиків кредитування;
- підходи на основі методів статистичного аналізу, непараметричного аналізу тощо.

Водночас визначаючи сукупність окремих показників шляхом оцінювання умов формування та здійснення банківського кредитування, вважаємо, що варто враховувати специфіку здійснення таких операцій, принаймні з позиції кредитування фізичних та юридичних осіб. Доцільність такого розгляду визначається як прагненням до якнайповнішого розкриття умов формування та здійснення банківського кредитування, так і необхідністю врахування не лише специфіки кредитування фізичних та юридичних осіб, а й потребою розкриття зазначених оцінок згідно з актуальними тенденціями розвитку банку. Саме це і визначає одне з основних завдань даного дослідження, яке загалом полягає в оцінюванні якості кредитування фізичних та юридичних осіб.

Проте варто наголосити, що найпоширенішим засобом оцінки умов формування та здійснення банківського кредитування є визначення його ефективності. Таке твердження базується на тому, що загалом ефективність як економічна категорія віддзеркалює не лише наслідки результативності діяльності відповідного об'єкта дослідження або процесу, а й сприяє розкриттю впливів діяльності аналізованого джерела на досягнення певного рівня ефективності в контексті можливих складових цього об'єкта дослідження, процесу або явища. Тобто з аналітичної точки зору ефективність розглядається як відношення показників отриманого результату до тих узагальнених значень, які фактично забезпечили досягнення такого результату.

При цьому останнім часом у процесі здійснення аналізу в сфері банківської діяльності для розкриття ефективності досліджуваних явищ використовуються методи економічного аналізу², котрі оперують із так званою технічною ефективністю. Вона оцінює рівень спроможності отримати максимальний вихід (певний результат), використовуючи

² Насамперед маємо на увазі так званий метод аналізу стохастичних границь — stochastic frontier analysis, SFA.

множину входів, які визначають сукупність різноманітних факторів можливості досягнення певного результату (максимального входу) [9]. Прикладами таких досліджень ефективності у сфері аналізу банківської діяльності є праці С.Леонова, Т.Васильєвої, А.Бураяка [10]; А.Пілявського, О.Вовчак, Ю.Маціва [11]; А.Пересецького [12], Д.Павлюка [13]; А.Атауллага, Т.Коккерілла, Х.Лі [14]; Г.Ленга, П.Велзела [15]; І.Хасана, К.Мертон [16] та інших авторів. При цьому варто зауважити, що розкриття ефективності у сфері аналізу банківської діяльності здійснюється згідно з наведеними нижче підходами щодо опису банківської діяльності на основі сукупності різних змінних [17, 18]:

- **виробничий підхід** — передбачає розгляд банків як постачальників послуг для вкладників та позичальників. Набір змінних такої моделі включає класичні фактори виробництва: трудові ресурси, фінансовий капітал та матеріальний капітал;
- **операційний підхід** — ставить за мету визначення ефективності отриманого доходу, незважаючи на те, за рахунок яких ресурсів та продуктів такий дохід було отримано;
- **посередницький підхід** — банки розглядаються як проміжна ланка між позичальниками та вкладниками.

Проте, на відміну від виробничого, у посередницькому підході в ролі змінних розглядаються переважно сукупні витрати і різноманітні статті балансу. У посередницькому підході виділяють: підхід активів, підхід витрат і підхід доданої вартості. Так, наприклад, у витратному підході змінні визначаються залежно від чистого внеску певного фінансового продукту банку в його дохід. Разом із цим підхід активів розкриває діяльність банку з погляду класичної моделі фінансового посередництва. Змінними у підході активів є переважно депозити й інші боргові зобов'язання разом із реальними ресурсами (трудовим та фізичним капіталом), а також банківські активи. Загалом слід підкреслити, що визначення змісту банківської діяльності, згідно з окресленими вище підходами, здійснюється відповідно до врахування просторового та часового опису динаміки досліджуваних процесів і явищ [19].

Однак, як свідчить аналіз літературних джерел, більшість досліджень ефективності у сфері банківської діяльності присвячені застосуванню виробничого, операційного або посередницького підходів, які базують-

ся на підході витрат. При цьому, якщо серед праць зарубіжних фахівців ще зустрічаються дослідження ефективності банківської діяльності на основі аналізу діяльності банку з урахуванням підходу активів або підходу доданої вартості [20, 21, 22], то аналогічний аналіз ефективності діяльності українських банків у працях вітчизняних учених відображено недостатньо. Це обґрунтовує доцільність та актуальність мети даного дослідження, котра полягає в оцінці ефективності банківського кредитування в Україні на підставі аналізу стохастичних границь з урахуванням посередницького підходу, який базується на підході активів щодо встановлення відповідних значень технічної ефективності.

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ СТОХАСТИЧНИХ ГРАНИЦЬ

Отже, визначення та розкриття рівня ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками маємо здійснити за допомогою методу аналізу стохастичних границь, при використанні якого діяльність банку оцінюватиметься згідно з посередницьким підходом, що, у свою чергу, базується на підході аналізу активів. Для повнішого розкриття такого підходу спочатку конкретизуємо загальну концепцію методології аналізу стохастичних границь, яку найглибше розкрито в працях М.Дж. Фаррелла, Д.Айгнера, С.А.Ловелла, П.Шмідта, Дж. Е.Баттеса, Т.Дж. Коллі [9, 23, 24]. Сутність такої методології полягає у:

- побудові границі ефективності досліджуваного процесу або явища методами статистичного аналізу у вигляді деякої регресійної залежності між обраними для такого аналізу змінними;
- позиціюванні досліджуваного процесу, явища або об'єкта відносно отриманої границі ефективності;
- визначенні оцінки ефективності діяльності досліджуваного банку у вигляді функції, що характеризує досяжність побудованої границі ефективності, яка згідно з працею Дж. Жондрова, С.А.Ловелла, І.С.Матерова, П.Шмідта записується так [25]:

$$TE_i = e^{-M(u_i|\hat{\epsilon}_i)}, \quad (1)$$

де TE_i — ефективність досліджуваного процесу, явища або об'єкта ($i, i = 1, l$); l — загальна кількість досліджуваних

процесів, об'єктів або явищ. У даному випадку це кількість досліджуваних банків, що здійснюють кредитування фізичних та юридичних осіб);

$M(u_i|\hat{\epsilon}_i)$ — умовне математичне очікування u_i при оцінених значеннях $\hat{\epsilon}_i$, котрі є складними випадковими членами моделі для отриманої межі ефективності досліджуваного процесу, об'єкта або явища методами статистичного аналізу, які запишемо так:

$$y = f(x, B) + \epsilon, \quad (2)$$

$$\epsilon = v - u, \quad (3)$$

де y — вектор результатів досліджуваного;

x — вектор ресурсів, які використовуються для отримання результатів;

f — функція границі ефективності досліджуваного;

B — вектор параметрів функції f ;

ϵ — складний випадковий член моделі, що загалом відображає похибку моделі;

v — вектор випадкових коливань моделі;

u — вектор, який характеризує технічну неефективність діяльності досліджуваного процесу, явища або об'єкта.

Виходячи з умови невід'ємності окремих значень векторів v та u , припускають, що ці випадкові компоненти формалізації моделі границі ефективності мають форму напівнормального розподілу $v \approx N(0, \sigma_v^2)$ та $u \approx N_+(0, \sigma_u^2)$, але зі своїми значеннями σ_v^2 і σ_u^2 . При цьому, враховуючи незвичайну структуру похибок моделі межі ефективності, що виникає внаслідок її асиметричного розподілу та включення двох елементів складових такої похибки, залишки регресії оцінюються зазвичай методом максимальної правдоподібності. Також варто наголосити й на тому, що загалом модель функції границі ефективності досліджуваних процесів, явищ або об'єктів для проведення наступної оцінки ефективності визначається здебільшого у вигляді функцій транслога, або її спрощеного подання як виробничої функції Кобба-Дугласа.

Тож для подальшого аналізу слід розглянути статистичні дані для визначення функції границі ефективності досліджуваного та безпосередньо модель такої границі.

МЕТОДОЛОГІЯ ВІДБОРУ ДАНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ

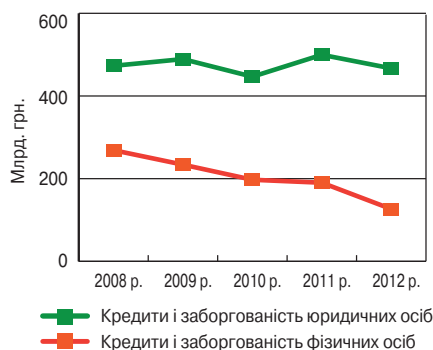
Даними для подальшого аналізу є показники, оприлюднені Офіційним інтернет-представництвом НБУ,

які насамперед відображають значення обсягів кредитів і заборгованості юридичних та фізичних осіб перед банками станом на 1 січня за період 2009–2013 рр. Інакше кажучи, для дослідження обрано дані, які визначають обсяги наданих кредитів вітчизняними банками за підсумками 2008–2012 рр. Це дає змогу не лише визначити ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб, а й проаналізувати її динаміку в часі. Серед даних для подальшого аналізу є інші показники діяльності вітчизняних банків, які докладніше розкрито у нашому дослідженні при визначенні моделі стохастичної границі ефективності.

Зазначимо лише, що з метою врахування однакових умов роботи всіх банків та умов побудови моделі стохастичної границі ефективності кредитування юридичних та фізичних осіб із сукупності наявних даних про вітчизняні банки було вилучено державні банки та банки, які мають нульові показники змінних з погляду узагальнення можливої моделі. В результаті такого коригування кількість банків, відібраних у межах кожного періоду часу, була такою: 2008 рік — 160, 2009 рік — 157, 2010 рік — 154, 2011 рік — 151, 2012 рік — 148 банків. На графіку 1 подано динаміку загальних значень обсягів кредитів та заборгованості в розрізі відібраних для подальшого аналізу банків.

Насамперед за даними графіка 1 бачимо, що динаміка обсягів кредитів та заборгованості фізичних осіб у розрізі відібраних для подальшого аналізу банків упродовж досліджуваного інтервалу часу є спадною, тоді як відповідна динаміка обсягів кредитів та заборгованості юридичних осіб має змінну тенденцію. Можемо вважати це підтвердженням тези щодо важливості розгляду ефективності банківського кредитування в періоди нестабільного

Графік 1. Динаміка загальних обсягів кредитів та заборгованості в розрізі відібраних для аналізу банків у 2008–2012 рр.

економічного розвитку, а також проявів наслідків впливу економічних та фінансових криз, які були характерними для України впродовж визначеного для дослідження періоду часу.

МОДЕЛЬ СТОХАСТИЧНОЇ ГРАНИЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ

Визначаючи модель для отримання границі ефективності банківського кредитування в Україні, а відтак — оцінюючи ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками, зазначимо, що згідно із зробленими вище зауваженнями виходитимемо з того, що діяльність банку аналізується відповідно до посередницького підходу, який базується на підході активів зі встановленням певних значень технічної ефективності. Для подальшого аналізу розглядатимемо форму моделі границі ефективності, запропоновану в праці [22].

Отже, в ролі залежної змінної моделі стохастичної границі ефективності кредитування слід визначити обсяги наданих кредитів юридичним або фізичним особам — клієнтам банку. Натомість у якості незалежних змінних як з погляду ефективності кредитування фізичних осіб, так і юридичних осіб — клієнтів банку розглядаються:

- обсяги коштів інших банків, які знаходяться на рахунках у кожному з досліджуваних банків;
- обсяги коштів, розміщених на рахунках юридичних осіб;
- обсяги коштів, розміщених на рахунках фізичних осіб;
- обсяги коштів, які визначають адміністративні та інші операційні витрати банку (див. таблицю 1).

Обрані змінні моделі повністю відповідають змінним моделі аналізу діяльності банку відповідно до посередницького підходу, який базується на підході аналізу активів, — змінними є окремі складові банківських ресурсів (обсяги наданих кредитів фізичним та юридичним особам), зобов'язання банку перед його клієнтами та реальні ресурси банку у вигляді проксі для трудових ресурсів (непрямий узагальнений показник), що визначають спроможність банку до перетворення залучених ним ресурсів у кредитні ресурси.

Таким чином, загальну модель границі ефективності для визначення оцінок ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками можна подати так:

Таблиця 1. Змінні моделі з визначення стохастичної границі ефективності кредитування фізичних і юридичних осіб банками та їхній зміст		Тис. грн.
Змінна	Опис	
KRY	Обсяги кредитів, наданих юридичним особам — клієнтам банку	
KRF	Обсяги кредитів, наданих фізичним особам — клієнтам банку	
DIB	Кошти інших банків	
DYL	Кошти юридичних осіб — клієнтів банку	
DFL	Кошти фізичних осіб — клієнтів банку	
AOV	Адміністративні та інші операційні витрати	

$$\ln(KRF_i) = B_0 + B_1 \times \ln(DIB_i) + B_2 \times \ln(DYL_i) + B_3 \times \ln(DFL_i) + B_4 \times \ln(AOV_i) + v_i^F - u_i^F, \quad (4)$$

$$\ln(KRY_i) = B_0 + B_1 \times \ln(DIB_i) + B_2 \times \ln(DYL_i) + B_3 \times \ln(DFL_i) + B_4 \times \ln(AOV_i) + v_i^Y - u_i^Y, \quad (5)$$

де індекси F та Y за випадкових компонентів наведених v та u моделей, що розглядаються, відображають їх залежність від аналізу границі ефективності з погляду кредитування відповідно фізичних та юридичних осіб, індекс i за змінних наведених моделей враховує множинність розгляду сукупності банків (кількість таких банків визначено вище) при встановленні оцінок границі ефективності для кожного з обраних для дослідження періодів часу.

Для того, щоб визначити параметри моделей границі ефективності в кожному періоді та відповідно обчислити оцінки ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками, було використано програмний продукт корпорації Центр ефективності та аналізу продуктивності (Centre for Efficiency and Productivity Analysis, CEPA) — безкоштовну програму Фронтієр 4.1 (FRONTIER 4.1), яка є у відкритому доступі³. Особливістю цієї програми є можливість застосування перехресних та панельних даних, функції витрат і виробничої функції, форми розподілу випадкових компонентів моделі, дослідження ефектів, що виникають унаслідок впливу незалежних змінних моделі на залежну змінну [26].

Відповідно до застосування програми Фронтієр 4.1 на основі обраних для дослідження даних⁴ (див. таблицю 1) у таблицях 2 і 3 наведено параметри, які відображають:

- отримані ефекти, які виникають унаслідок впливу незалежних змінних моделі границі ефективності на залежну змінну (у таблицях 2 і 3 ці ефекти позначено в першому стовпчику як EFF 1, EFF 2, EFF 3, EFF 4, вони відповідають ієрархії не-

залежних змінних у пропонованих вище моделях границі ефективності за формулами 4 та 5);

- значення повної дисперсії похибки ($\sigma^2 = \sigma_v^2 + \sigma_u^2$), яке визначає ключові параметри розподілу випадкових компонентів v та u моделей, що розглядаються;

- значення частки неефективної складової в повній дисперсії похибки (параметр $\gamma = \sigma_u^2 / \sigma^2$);

- значення функції логарифма максимальної правдоподібності (LR).

У рядках таблиць 2 і 3 відповідно до окремих періодів часу наведено значення ефектів, параметрів розглянутих моделей границі ефективності та у дужках їх значущість на рівні 0.05 (незначущі ефекти та параметри моделей на рівні значущості 0.05 позначено символом*).

Аналіз даних, наведених у таблицях 2 і 3, насамперед свідчить про значну частку неефективної складової у повній дисперсії похибки у кредитуванні як фізичних, так і юридичних осіб — клієнтів банку. При цьому в сегменті кредитування фізичних осіб частка неефективної складової є більшою, ніж у сегменті кредитування юридичних осіб. До того ж, якщо частка неефективної складової у кредитуванні фізичних осіб на досліджуваному інтервалі часу зростає, то відповідна частка кредитування юридичних осіб є змінною за загальною тенденцією до її зменшення.

Аналіз ефектів розглянутих параметрів моделей за даними таблиць 2 і 3 свідчить про те, що вплив з боку обсягів коштів банків на результати кредитування в обох випадках є незначним та від'ємним. Тобто в цілому впливи наявних обсягів коштів інших банків у структурі зобов'язань банку не є достатніми для забезпечення сталості кредитування фізичних та юридичних осіб. Це наслідок того, що такий ресурс призначений для вирішення інших завдань з управління банком, зокрема щодо підтримки належного рівня ліквідності й потенціалу забезпечення негайних потреб банку у фінансових ресурсах.

Водночас найбільший вплив на ре-

³ Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.uq.edu.au/economics/cepa/index.php>.

⁴ Дані оприлюднені на Офіційному інтернет-представництві НБУ.

Таблиця 2. Ефекти і параметри моделі границі ефективності щодо кредитування банками фізичних осіб

Ефекти і параметри	Дані станом на кінець року				
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
EFF 1	-0.346E-03 (6.227)	-0.391E-03 (-9.329)	-0.370E-03 (-7.440)	-0.404E-03 (-8.884)	-0.338E-03 (-6.197)
EFF 2	0.251E+00 (5.696)	0.750E+00 (14.560)	0.710E+00 (11.808)	0.486E+00 (7.822)	0.311E+00 (5.546)
EFF 3	0.920E-02 (0.272*)	0.292E-03 (4.641)	0.185E-03 (2.903)	0.169E-03 (2.455)	-0.189E-04 (-0.265*)
EFF 4	0.533E+00 (8.082)	0.173E-02 (6.525)	0.132E-01 (4.229)	0.389E+00 (6.243)	0.447E+00 (7.175)
σ^2	0.326E+01 (5.895)	0.3577E+01 (6.141)	0.483E+01 (5.938)	0.393E+01 (5.714)	0.684E+01 (6.261)
γ	0.815E+00 (11.341)	0.818E+00 (13.112)	0.857E+00 (14.790)	0.873E+00 (14.512)	0.924E+00 (24.193)
LR	-259.037	-261.217	-274.364	-251.165	-278.099

Таблиця 3. Ефекти і параметри моделі границі ефективності щодо кредитування банками юридичних осіб

Ефекти і параметри	Дані станом на кінець року				
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
EFF 1	-0.501E-03 (-8.922)	-0.542E-03 (-5.979)	-0.669E-03 (-9.616)	-0.420E-03 (-5.919)	-0.107E-02 (-13.057)
EFF 2	0.168E+00 (7.698)	0.657E+00 (16.909)	0.738E+00 (18.211)	0.272E+00 (6.174)	0.246E+00 (5.879)
EFF 3	0.573E-02 (0.386*)	0.129E-03 (1.831*)	0.184E-03 (4.157)	0.911E-04 (2.009)	0.869E-04 (2.220)
EFF 4	0.647E+00 (20.896)	0.913E-03 (4.676)	0.323E-02 (1.607*)	0.545E+00 (10.8141)	0.512E+00 (10.384)
σ^2	0.745E+00 (4.774)	0.133E+01 (3.874)	0.204E+01 (5.756)	0.138E+01 (5.253)	0.874E+00 (3.501)
γ	0.862E+00 (9.563)	0.630E+00 (3.139)	0.865E+00 (13.951)	0.759E+00 (7.787)	0.477E+00 (1.737*)
LR	-135.216	-203.938	-207.342	-186.550	-173.201

зультати кредитування фізичних та юридичних осіб банку мають депозитні кошти юридичних осіб — клієнтів банку. Це зумовлено тим, що такий ресурс порівняно з коштами фізичних осіб — клієнтів банку є стабільнішим

за часовою ознакою. Однак дані, наведені у таблицях 2 і 3, свідчать і про те, що вплив обсягів депозитних коштів юридичних осіб на підсумки кредитування в останні два роки зменшується. Тож певною альтернативою для

здійснення кредитування фізичних та юридичних осіб банком на належному рівні будуть реальні ресурси банку, зокрема проксі для трудових ресурсів, які в моделі визначаються обсягами адміністративних та інших операційних витрат. При цьому маємо підстави стверджувати, що більшість із наведених у таблицях 2 і 3 ефектів та параметрів моделей є значущими, що загалом доводить ґрунтовність застосування отриманих результатів для оцінювання ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб у розрізі окремих банків.

ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТУВАННЯ

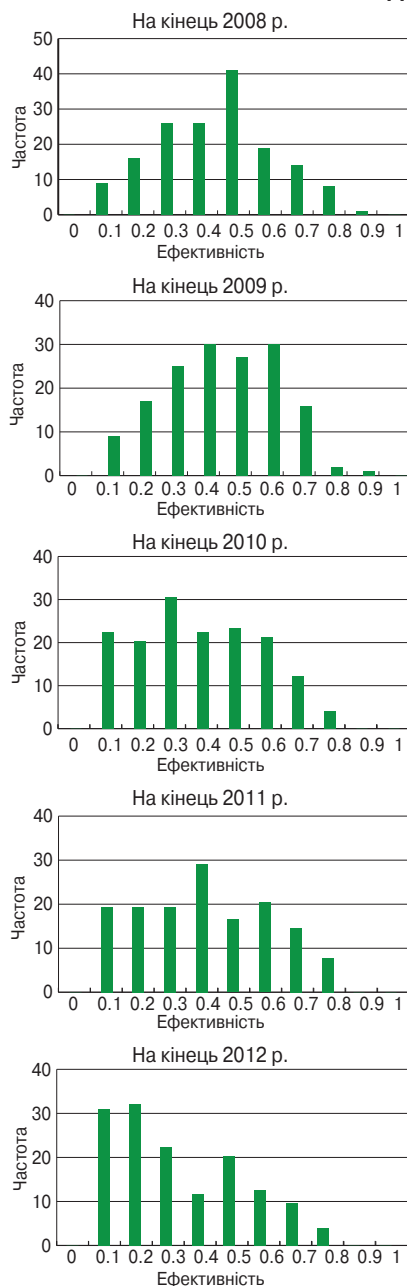
Згідно з результатами обчислень у програмі Фронтієр 4.1 оцінки ефективності кредитування можуть бути згруповані за рівнями ефективності кредитування відповідно до окремих періодів часу.

На графіку 2 відображено рівні ефективності кредитування фізичних осіб вітчизняними банками, відібраними для цього дослідження, а на графіку 3 відповідно відображено рівні ефективності кредитування юридичних осіб за результатами діяльності в окремі часові інтервали. Як бачимо, різняться не лише обсяги кредитування фізичних та юридичних осіб у розрізі окремих банків, а й обсяги

Таблиця 4. Результати оцінювання ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками в розрізі окремих груп банків

На кінець періоду	Групи банків	Статистичні оцінки							
		Мінімум		Максимум		Середнє		Стандартна похибка	
		Кредитування юридичних осіб	Кредитування фізичних осіб	Кредитування юридичних осіб	Кредитування фізичних осіб	Кредитування юридичних осіб	Кредитування фізичних осіб	Кредитування юридичних осіб	Кредитування фізичних осіб
2008 рік	I	0.483917	0.337932	0.884712	0.719632	0.73659	0.554183	0.029494	0.029761
	II	0.134127	0.018834	0.858233	0.72499	0.599651	0.393525	0.045878	0.049447
	III	0.134929	0.06683	0.859241	0.71331	0.589908	0.433049	0.040547	0.031364
	IV	0.164664	0.001255	0.876036	0.813828	0.552331	0.365506	0.018106	0.017096
2009 рік	I	0.351661	0.243418	0.847458	0.832388	0.663775	0.540672	0.025956	0.039724
	II	0.198167	0.002481	0.724433	0.668224	0.573271	0.39516	0.032312	0.049286
	III	0.306716	0.105234	0.771089	0.762187	0.576397	0.347611	0.02602	0.032227
	IV	0.101437	0.0051	0.810869	0.692729	0.521366	0.365603	0.014409	0.017269
2010 рік	I	0.445945	0.234024	0.835444	0.774259	0.639814	0.530435	0.032573	0.03729
	II	0.157057	0.004352	0.811217	0.675626	0.479745	0.369658	0.041921	0.045647
	III	0.09913	0.100046	0.798777	0.728456	0.510282	0.342925	0.048158	0.038059
	IV	0.009804	0.003909	0.744205	0.740212	0.396783	0.299701	0.019963	0.018876
2011 рік	I	0.248938	0.086989	0.809656	0.760359	0.651486	0.499031	0.037032	0.045518
	II	0.318447	0.006525	0.759234	0.710776	0.603499	0.39327	0.026566	0.056886
	III	0.060154	0.040628	0.701538	0.79201	0.510562	0.304313	0.03523	0.0431
	IV	0.06554	0.010625	0.849981	0.734331	0.488677	0.342351	0.017256	0.020315
2012 рік	I	0.660051	0.016981	0.793224	0.690032	0.715551	0.486866	0.011948	0.059068
	II	0.294273	0.011447	0.792339	0.764388	0.654761	0.317107	0.031019	0.053577
	III	0.361078	4.74E-06	0.797017	0.454754	0.652185	0.184708	0.01758	0.030019
	IV	0.243804	0.00389	0.882844	0.744108	0.623755	0.274298	0.010293	0.021017

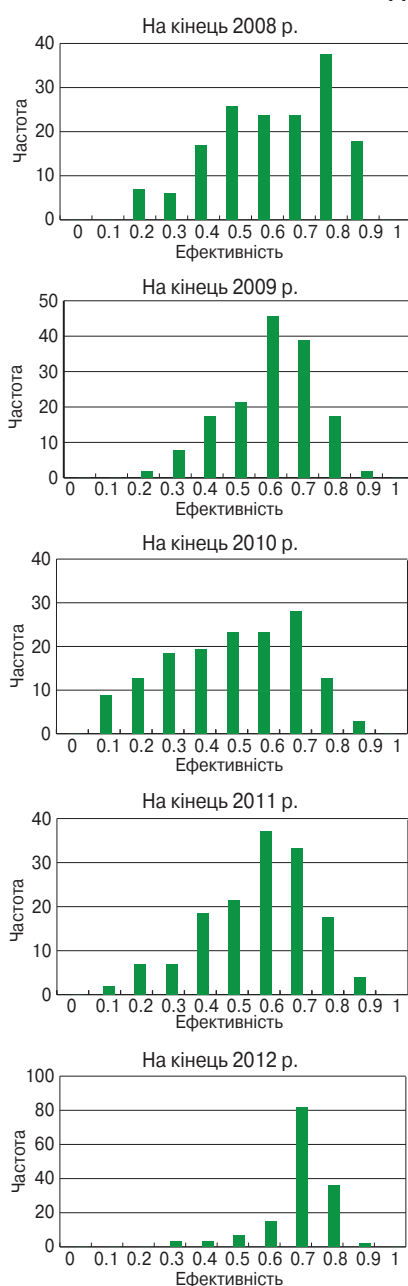
Графік 2. Розподіл ефективності кредитування фізичних осіб вітчизняними банками в 2008–2012 рр.

надання кредитів різним групам позичальників за неоднакові періоди. При цьому узагальненою характеристикою таких розподілів можемо вважати усереднене значення оцінки кредитування, яке:

- у сегменті кредитування фізичних осіб мало такі значення: за підсумками 2008 року – 0.397, 2009 року – 0.386, 2010 року – 0.338, 2011 року – 0.358, 2012 року – 0.284;
- у сегменті кредитування юридичних осіб значення були такими: за підсумками 2008 року – 0.582, 2009 року – 0.549, 2010 року – 0.447,

Графік 3. Розподіл ефективності кредитування юридичних осіб вітчизняними банками в 2008–2012 рр.

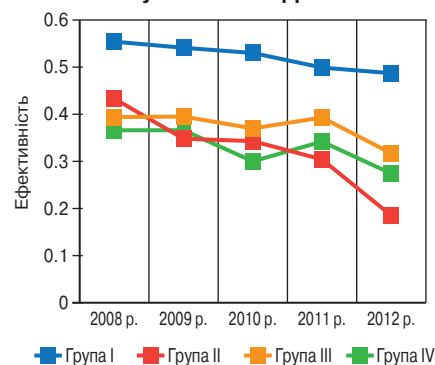

2011 року – 0.522, 2012 року – 0.641.

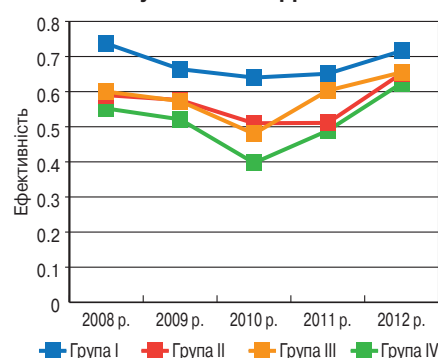
Отже, маємо підстави стверджувати, що середня ефективність кредитування фізичних осіб вітчизняними банками має тенденцію до зниження, а середня ефективність кредитування юридичних осіб змінює тенденцію, що загалом корелює з динамікою обсягів наданих кредитів та заборгованості досліджуваних банків (див. графік 1).

У таблиці 4 відображено результати оцінювання ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками в розрізі окремих груп банків. За даними та-

Графік 4. Динаміка середніх оцінок ефективності кредитування фізичних осіб у розрізі окремих груп банків у 2008–2012 рр.

Графік 5. Динаміка середніх оцінок ефективності кредитування юридичних осіб у розрізі окремих груп банків у 2008–2012 рр.

блиці 4 бачимо, що найбільший внесок у формування загальної ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб загалом у банківській системі роблять банки I групи. При цьому в деякі часові інтервали такий внесок є незначним порівняно з іншими групами банків. Зокрема, це може бути свідченням того, що різні банки стикаються з однаковими проблемами при здійсненні такого кредитування.

Також варто наголосити, що ефективність кредитування юридичних осіб у розрізі окремих груп банків є більшою, ніж ефективність кредитування фізичних осіб у розрізі окремих груп банків. Водночас бачимо, що показники ефективності кредитування юридичних осіб у розрізі II, III та IV груп банків значно ближчі, ніж відповідна ефективність кредитування фізичних осіб у розрізі відмічених груп банків. При цьому значні коливання між мінімальними та максимальними значеннями оцінок ефективності кредитування є свідченням того, що кожен банк має свою власну структуру кредитного

портфеля за окремими групами позичальників.

Доповненням до даних, наведених у таблиці 4, є дані графіків 4 і 5, на яких відображено динаміку середніх значень оцінок ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб у розрізі окремих груп банків.

Як бачимо на графіку 4, динаміка середніх оцінок ефективності кредитування фізичних осіб у розрізі окремих груп банків є суцільно спадною, що й визначає загальну динаміку із тенденцією до зниження середньої ефективності кредитування фізичних осіб вітчизняними банками. При цьому варто вказати на те, що найбільше зниження оцінок ефективності кредитування фізичних осіб у розрізі окремих груп банків відбувається у III групі.

Динаміка середніх оцінок ефективності кредитування юридичних осіб у розрізі окремих груп банків є змінною (див. графік 5), що й визначає загальні розбіжності середньої ефективності кредитування юридичних осіб вітчизняними банками. При цьому найбільші коливання отриманих оцінок є характерними для IV групи банків.

ВИСНОВКИ

У дослідженні проведено комплексний аналіз щодо визначення ефективності кредитування фізичних та юридичних осіб вітчизняними банками за допомогою розгляду та вивчення кількох часових періодів у функціонуванні банків, а також урахування поділу вітчизняних банків на окремі групи. Доведено взаємозалежність між динамікою оцінок ефективності банківського кредитування та динамікою загальних значень обсягів наданих кредитів і заборгованості вітчизняних банків. Це дає підстави для висновку про те, що досягнення стабільності процесу кредитування забезпечується переважно його ефективністю. При цьому ключове значення має ефективність трансформації залучених ресурсів у кредитні ресурси. Дане питання також безпосередньо пов'язане з ефективністю використання реальних ресурсів банку, що визначаються з урахуванням показника проксі для трудових ресурсів.

Література

1. Boyes W. J., Hoffman D. L., Low S. A. *An econometric analysis of the bank credit*

scoring problem // *Journal of Econometrics*. — 1989. — Vol. 40. — № 1. — P. 3–14.

2. De Haas R., Van Lelyveld I. *Foreign banks and credit stability in Central and Eastern Europe. A panel data analysis* // *Journal of Banking & Finance*. — 2006. — Vol. 30. — № 7. — P. 1927–1952.

3. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // bank.gov.ua.

4. Huang X., Zhou H., Zhu H. *Assessing the systemic risk of a heterogeneous portfolio of banks during the recent financial crisis* // *Journal of Financial Stability*. — 2012. — Vol. 8. — № 3. — P. 193–205.

5. Bangia A. et al. *Ratings migration and the business cycle, with application to credit portfolio stress testing* // *Journal of Banking & Finance*. — 2002. — N. 26. — № 2. — P. 445–474.

6. Примоска Л. Методичні аспекти аналізу ефективності управління портфелями комерційних банків // *Банківська справа*. — 2000. — № 1. — С. 27–31.

7. Васюренко О. В., Подчесова В. Ю. *Інструментарій аналізу в системі кредитного ризик-менеджменту: Монографія*. — К.: УБС НБУ, 2010. — 191 с.

8. Kuzemin A., Lyashenko V. *Methods of comparative analysis of banks functioning: classic and new approaches* // *Information Theories & Applications*. — 2009. — Vol. 16. — № 4. — P. 384–396.

9. Farrell M. J. *The Measurement of Productive Efficiency* // *Journal of the Royal Statistical Society*. — 1957. — A CXX. — Pt. 3. — P. 253–290.

10. Леонов С., Васильєва Т., Бурак А. *Ефективність банківського бізнесу в Україні: стохастичний фронтірний аналіз* // *Вісник Національного банку України*. — 2013. — № 6. — С. 19–25.

11. Пілявський А., Вовчак О., Маців Ю. *Ефективність витрат українських банків у 2008 році: аналіз стохастичних фронтів* // *Вісник Національного банку України*. — 2012. — № 5. — С. 30–34.

12. Пересецький А. А. *Техническая эффективность банков. Россия и Казахстан* // *Финансы и бизнес*. — 2009. — № 1. — С. 41–53.

13. Павлюк Д. В. *Модель эффективности деятельности российских банков* // *Прикладная эконометрика*. — 2006. — № 3. — С. 3–8.

14. Ataullah A., Cockerill T., Le H. *Financial liberalization and bank efficiency: a comparative analysis of India and Pakistan* // *Applied Economics*. — 2004. — Vol. 36. — № 17. — P. 1915–1924.

15. Lang G., Welzel P. *Efficiency and*

technical progress in banking *Empirical results for a panel of German cooperative banks* // *Journal of Banking & Finance*. — 1996. — Vol. 20. — № 6. — P. 1003–1023.

16. Hasan I., Marton K. *Development and efficiency of the banking sector in a transitional economy: Hungarian experience* // *Journal of Banking & Finance*. — 2003. — № 27. — P. 2249–2271.

17. Пересецький А., Карминский А., Головань С., Линник Я., Щиголов Д. *Сравнение банковских систем России и Казахстана* / Препринт № WP/2009/84. — М.: Российская экономическая школа, 2009. — 30 с.

18. Berger A. N., Mester L. J. *Inside the black box: What explains differences in the efficiencies of financial institutions?* // *Journal of Banking & Finance*. — 1997. — Vol. 21. — № 7. — P. 895–947.

19. Kuzemin A., Lyashenko V. *Analysis of Spatial-temporal Dynamics in the System of Economic Security of Different Subjects of Economic Management* // *Information Technologies and Knowledge*. — 2008. — Vol. 2. — № 3. — P. 234–238.

20. Favero C. A., Papi L. *Technical efficiency and scale efficiency in the Italian banking sector: a non-parametric approach* // *Applied Economics*. — 1995. — Vol. 27. — № 4. — P. 385–395.

21. Dietsch M., Lozano-Vivas A. *How the environment determines banking efficiency: A comparison between French and Spanish industries* // *Journal of Banking & Finance*. — 2000. — Vol. 24. — № 6. — P. 985–1004.

22. Головань С. В. *Факторы, влияющие на эффективность российских банков* // *Прикладная эконометрика*. — 2006. — № 2. — С. 3–17.

23. Aigner D., Lovell C. A. K., Schmidt P. *Formulation and estimation of stochastic frontier production function models* // *Journal of econometrics*. — 1977. — Vol. 6. — № 1. — P. 21–37.

24. Battese G. E., Coelli T. J. *Frontier production functions, technical efficiency and panel data: with application to paddy farmers in India* // *Journal of productivity analysis*. — 1992. — Vol. 3. — № 1–2. — P. 153–169.

25. Jondrow J., Lovell C. A. K., Matarov I. S., Schmidt P. *On the estimation of technical inefficiency in the stochastic frontier production function model* // *Journal of econometrics*. — 1982. — Vol. 19. — № 2. — P. 233–238.

26. Coelli T. J. *A guide to FRONTIER version 4.1: A computer program for stochastic frontier production and cost function estimation*. — CEPA Working papers, 1996. — Vol. 96. — № 07. — 33 p.

Дослідження/■ **Сергій Циганов**
Serhii Tsyhanov

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

PhD, Full Doctor (Economics), Professor of the International Finance Department of the Institute of International Relations of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

■ **Катерина Олексенко**
Kateryna Oleksenko

Аспірантка кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

PhD student of the International Finance Department of the Institute of International Relations of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

E-mail: oleksenko.k@gmail.com

Заходи державної підтримки банківських систем в економічно розвинутих країнах під час фінансової кризи

Measures of state aid to banking systems in developed countries under the financial crisis

Розглянуто й узагальнено основні заходи державної підтримки банківських систем, які застосовують економічно розвинуті країни для відновлення фінансової стійкості, з урахуванням новітніх процесів фінансової стабілізації Єврозони. Здійснено порівняльний аналіз досвіду та ефективності виділення бюджетних коштів банкам у розвинутих країнах. Досліджено особливості й наслідки рекапіталізації банківських установ за умов кризи у розвинутих країнах та в Україні.

Considered and generalized are basic measures of the state aid to banking systems, used by developed countries to recover financial soundness taking into account the latest financial stabilization processes in the Eurozone. Made is a comparative analysis of experience and effectiveness of budgetary funds allocation to banks in developed countries. Analyzed are peculiarities and effects of recapitalization of banking institutions under the crisis in developed countries and in Ukraine.

Ключові слова: фінансова стійкість у умовах кризи, державна підтримка банківських систем, рекапіталізація банків, фінансова криза у розвинутих країнах, стійкість банківських систем країн Єврозони, антикризові дії в Україні.

Key words: financial soundness under the crisis, state aid to banking systems, recapitalization of banks, financial crisis in developed countries, stability of Eurozone banking systems, anti-crisis measures in Ukraine.

Остання фінансова криза виявила високу концентрацію ризиків та суттєві дисбаланси у банківських системах розвинутих країн, що обернулося загальною вразливістю їхніх економік. Із бюджетів було виділено значні суми коштів на відновлення стійкості банківських систем, а також перебудову системи регулювання і нагляду для нейтра-

лізації нових викликів у сучасному конкурентному середовищі. Вперше за багато років лібералізації та заохочення приватної власності спостерігається збільшення частки державного капіталу у розвинутих банківських системах, що пояснюється проведеними заходами з рекапіталізації системних фінансових установ, одного з найпоширені-

ших видів державної підтримки за рахунок бюджетних коштів [1]. Світ загалом та Україна зокрема гостро потребують розробки найефективніших інструментів державної підтримки банківської системи у період фінансової кризи. А звідси постає необхідність у дослідженні досвіду економічно розвинутих країн щодо надання допомоги

банківському сектору за рахунок бюджетних коштів в умовах порушення стійкості.

Питання державного регулювання банківської системи в період світової фінансової кризи досліджували на міжнародному рівні Рада з фінансової стабільності, Базельський комітет з банківського нагляду, фахівці Світового банку та Міжнародного валютного фонду. В Україні над цією проблематикою працюють О.Барановський, О.Дзюблук, В.Козюк, В.Мищенко, С.Науменкова, В.Шелудько та інші. У зв'язку з відносною новизною теми лише невелика кількість досліджень присвячена узагальненню досвіду застосування інструментів державної підтримки розвинутих країнами банків, що має практичну значущість для вдосконалення механізмів відновлення фінансової стійкості банківської системи України.

Дослідження під егідою Міжнародного валютного фонду продемонстрували, що з початку 2007 р. до 2012 р. системні банківські кризи було зафіксовано у 17 країнах (див. таблицю 1). З них 12 відносять до категорії розвинутих країн за класифікацією МВФ: це Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, США. Системною вважається така банківська криза, яка супроводжується значними збитками банків, панічним зняттям коштів із рахунків, банкрутством фінансових установ, а також суттєвою державною підтримкою для зменшення втрат банківської системи. Зважаючи на таке визначення, у 2013 р. до зазначеного вище переліку країн приєднався Кіпр. Як видно з таблиці 1, найпершими із системними банківськими кризами зіткнулися США та Великобританія — держави, які вважалися взірцем фінансового регулювання. У 2008 році до них долучилися більшість із решти розвинутих країн, тоді як у країнах, що розвиваються, системні банківські кризи розпочалися пізніше.

Такі тенденції у розвинутих країнах слід пов'язати з тривалим бумом на ринку іпотечного кредитування, що супроводжувався розробкою та запровадженням фінансових новацій, які, у свою чергу, не піддавалися належному регулюванню і нагляду. Ці фактори призвели до зростання обсягів кредитування та збільшення левериджу фінансових установ на тлі послаблення ризик-менеджменту.

Розвинуті країни більшою мірою застосовували непряму підтримку банківської системи через експансіоністську монетарну і податкову політику та меншою мірою — прямі впливання коштів із бюджету (включаючи рекапіталізацію) порівняно з країнами, що розвиваються. Однак за результатами 2012 р. саме у розвинутих країнах спостерігалось незначне зростання ВВП — усього на 1.3%, тоді як економіки країн, що розвиваються, продовжували зростати на 5.1% [3, с. 2]. Цей факт можна пояснити значним внеском фінансової системи у виробництво ВВП розвинутих країн, а отже, кризи банківської системи справляють більш руйнівний вплив на реальну економіку.

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

У розвинутих країнах, які зазнали системних банківських криз протягом 2007–2012 рр., вживалися різні заходи державної підтримки, основні з них такі:

- 1) підтримка ліквідності;
- 2) реструктуризація фінансових установ;
- 3) рекапіталізація та націоналізація фінансових інституцій;
- 4) гарантування зобов'язань фінансових установ;
- 5) викуп проблемних активів;
- 6) тимчасове обмеження на повернення депозитів і банківські канікули (припинення діяльності банків на певний період).

Можна класифікувати перелічені заходи за принципом залучення бюджетних коштів. Так, банківські канікули, тимчасова заборона на зняття депозитів, встановлення ліміту на

розрахунки допомагають утримувати установи від банкрутства без додаткових бюджетних витрат. Ці заходи дають банкам час адаптуватися до нової кон'юнктури, знайти доступ до капіталу, надати повну інформацію про свій фінансовий стан інвесторам і послабити панічні настрої серед вкладників. З другого боку, такі обмеження суттєво скорочують обсяг споживання в економіці та не виключають імовірності того, що банки використовуватимуть виграний час для швидких високоприбуткових, однак ризикових спекуляцій. Інші заходи державної підтримки, такі як безумовне гарантування депозитів, рекапіталізація, впливання ліквідності, створення "поганих" банків, потребують значних державних коштів.

До того ж перед регуляторами постає складна дилема: 1) зберегти фінансову установу, якщо вона є системно важливою й опинилася у стані неплатоспроможності, навіть якщо це сталося з вини менеджменту; 2) продемонструвати, що за сумнівні практики та взяття надмірних ризиків потрібно відповідати. Також необхідно зважати на фінансові наслідки будь-якого із заходів державної фінансової підтримки банківської системи.

У таблиці 2 наведено дані щодо застосування різними країнами інструментів для відновлення фінансової стійкості банківського сектору.

Підтримка ліквідності виражається у застосуванні центральним банком таких інструментів, як операції з рефінансування, операції РЕПО, вивільнення коштів із обов'язкових резервів, а також операції на відкритому ринку з власними борговими зобов'язаннями (наприклад, депозитними сертифікатами) та/або державни-

Таблиця 1. Системні банківські кризи впродовж 2007–2012 рр.

№ п/п	Країна	Рік початку кризи	З якого року криза вважається системною
1	Австрія	2008	2008
2	Бельгія	2008	2008
3	Великобританія	2007	2008
4	Греція	2008	2009
5	Данія	2008	2009
6	Ірландія	2008	2009
7	Ісландія	2008	2008
8	Іспанія	2008	2011
9	Казахстан	2008	2010
10	Латвія	2008	2008
11	Люксембург	2008	2008
12	Монголія	2008	2009
13	Нігерія	2009	2011
14	Нідерланди	2008	2008
15	Німеччина	2008	2009
16	США	2007	2008
17	Україна	2008	2009

Джерело: [2, с. 6].

Таблиця 2. Заходи державної підтримки банківських систем економічно розвинутих країн у період із 01.01.2007 р. до 01.01.2012 р.

Країна	Підтримка ліквідності у в. п.	Викуп активів	Валові витрати на реструктуризацію % до ВВП	Гарантії за зобов'язаннями банків
Австрія	8		4.9	Необмежене покриття депозитів
Бельгія	14.1		6.00	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами з 20 тис. євро до 100 тис. євро
Великобританія	5.6	16.3	6.9	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами до 50 тис. фунтів стерлінгів
Греція	42.3		25.4	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами з 20 тис. євро до 100 тис. євро. Загальна сума гарантії оцінювалася в 2011 р. в 15 млн. євро.
Данія	11.4		2.80	Гарантії за депозитами і незабезпеченими вимогами банків Приватної асоціації непередбачуваних випадків (Private Contingency Association (PCA))
Ірландія	16.3	20.3	40.7	Необмежене покриття більшості зобов'язань 10-ти банків
Ісландія	16.8		44.2	Необмежене покриття вкладів резидентів
Іспанія	3.5	1.8	3.8	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами з 20 тис. євро до 100 тис. євро
Люксембург	4.1		7.70	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами з 20 тис. євро до 100 тис. євро
Нідерланди	3.7		6.60	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами до 100 тис. євро
Німеччина	3.5	11.1	1.80	Необмежене покриття депозитів домогосподарств
США	4.7	13.0	4.50	Збільшення розміру гарантованої суми відшкодування за вкладами з 200 тис. до 250 тис. доларів США (до кінця 2009 р.)

Джерело: [2, с. 29–31].

ми цінними паперами. Під викупом активів зазвичай слід розуміти придбання “поганих” активів та зарахування їх на баланси або державних установ, або спеціально створених “поганих” банків. Валові витрати на реструктуризацію включають кошти, виділені на рекапіталізацію, але не охоплюють гарантії, викуп активів та підтримку ліквідності. Розвинуті країни додатково підвищили гарантії за зобов'язаннями банків, особливо щодо гарантування відшкодування вкладів фізичних осіб. Більшість європейських країн збільшила розмір гарантованої суми відшкодування, щоб зменшити паніку серед населення та залучити кошти фізичних осіб.

Як видно з даних таблиці 2, Ісландія спрямувала найбільші відносно ВВП валові витрати на реструктуризацію банків. Великобританія, США та Німеччина надали перевагу механізму викупу проблемних активів, хоча інші країни не вдавалися протягом досліджуваного періоду до таких заходів. Центральні банки Бельгії та Ісландії приділили особливу увагу питанням

ліквідності. Регуляторні органи Ірландії вживали всіх заходів для відновлення фінансової стійкості банківської системи, однак криза в країні досі триває, причому на тлі падіння ВВП та значного зростання державного боргу.

РЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ ПІД ЧАС ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Серед валових витрат на реструктуризацію лівову частку займає рекапіталізація системних банків, яка іноді набувала форми націоналізації. За оцінками Люка Лавена і Фабіана Валенсії, близько 70% бюджетних витрат за період останньої світової фінансової кризи було спрямовано на рекапіталізацію фінансових інституцій [4]. Рекапіталізацію застосовували як дієвий захід для підвищення стійкості установ і під час попередніх криз, але тільки після того, як було вичерпано можливості інструментів із підвищення ліквідності у банківському секторі, що пояснюється складністю процесу розподілу державних коштів та необхідністю до-

сягнення для цього політичного консенсусу. Натомість в останні роки програму рекапіталізації починають застосовувати у розвинутих країнах одразу після настання проблем з платоспроможністю у системно важливих фінансових інститутах.

Рекапіталізація може бути проведена банками в односторонньому порядку одним із трьох основних шляхів:

- 1) емісія нових акцій;
- 2) продаж активів для оплати поточних зобов'язань;
- 3) перетворення боргового капіталу в акціонерний.

Однак перший варіант в умовах обмеженої ліквідності міжнародних фінансових ринків є проблематичним. Другий варіант під час кризи погіршить не лише стан окремої фінансової установи, а й усієї банківської системи. У часи економічного спаду постає проблема закручення цінової спіралі: банки намагаються продати активи якнайшвидше, поки ціни не впали ще більше, таким чином збільшуючи пропозицію. Як наслідок — ціна знижується і починається новий виток спіралі. Якщо банк продає активи для оплати поточних зобов'язань у таких умовах, він не зможе отримати адекватну ціну та зменшить свої можливості щодо кредитування економіки. Третій варіант малоімовірний через небажання кредиторів банку.

Таким чином, в умовах фінансової кризи рекапіталізацію банків можна провести тільки за рахунок державних фінансів. Однак рекапіталізація в розвинутих країнах, наприклад, у США, Великобританії та Німеччині, проводилася лише після того, як регуляторні органи доходили висновку, що ймовірна вигода перевищить потенційні витрати бюджету. Звідси постала проблема визначення критеріїв, за якими можна оцінити важливість банку для системи та необхідність надання йому державної підтримки.

Держава здійснює рекапіталізацію двома основними методами:

1. Збільшуючи активи балансу за рахунок:
 - а) гарантування або придбання існуючих активів та/або
 - б) прямих вливань коштів;
2. Зменшуючи боргові зобов'язання [5, с. 54].

Суть рекапіталізації полягає у посиленні капіталу фінансових установ та їх можливості поглинати ризики.

Таким чином, рекапіталізація сприяє виконанню низки важливих завдань:

- 1) відновлює фінансову стійкість та стимулює міжбанківський ринок;
- 2) зменшує занепокоєння населення та зупиняє вплив депозитів;
- 3) забезпечує буфер капіталу, що дає змогу протистояти виникненню нових втрат і шоків.

Рекапіталізація зазвичай не передбачає зміни структури власності чи управління, що підтверджується переважним використанням привілейованих акцій як інструменту входження у капітал. Привілейовані акції дають обмежене коло повноважень щодо участі в управлінні. Тобто якщо уряд розвинутої країни застосовує рекапіталізацію щодо обраних фінансових установ, то припускається, що криза платоспроможності інституцій настала через зовнішні шоки, а не через недоліки її менеджменту.

Розвинуті країни розглядають державну власність як менш ефективну модель управління, з низькою конкурентоспроможністю. Не враховуючи певної кількості проведених націоналізацій, уряди розвинутих країн надають перевагу обмеженій рекапіталізації, що допомагає зберегти приватну власність на проблемні фінансові установи. Отже, рекапіталізація у розвинутих країнах проводилася на основі двох принципів:

1. Забезпечення обмеженого впливу держави на управління та діяльність фінансових установ;

2. Тимчасовість участі держави у капіталі фінансових установ (вихід із капіталу після стабілізації макроекономічної ситуації).

За даними таблиці 3 видно, що найбільші за обсягами рекапіталізації було проведено в Ісландії, Ірландії та Греції. Країни Бенілюксу, пов'язані такими системно важливими фінансовими установами, як "Фортіс" (Fortis) та "Дексія" (Dexia), також були змушені виділити на їхню рекапіталізацію значні кошти відносно ВВП. У Німеччині було проведено рекапіталізацію іпотечної установи "Гіпо Реал Естейт" (Hypo Real Estate), оскільки основні банки отримували допомогу в інших формах та меншою мірою постраждали через концентрацію на традиційно комерційних, а не інвестиційних продуктах.

Бюджетні кошти Великобританії в значних обсягах спрямовувалися на відновлення стійкості таких фінансових установ, як "Нозерн Рок"

(Northern Rock), Королівський банк Шотландії (RBS), "Ллойдс Ти-Ес-Бі" (Lloyds TSB), "Ейч-Бі-О-Ес" (HBOS) і "Брендфорд енд Бінглі" (Bradford & Bingley). Найпоказовішими стали проблеми платоспроможності Королівського банку Шотландії (Royal Bank of Scotland) у 2008 р., коли уряд був змушений влити додатковий капітал у системно важливу установу, натомість отримавши під свій контроль 70% акцій [7]. У листопаді 2009 р. виникла потреба у другому етапі рекапіталізації, що збільшило державну частку в цій інституції, і тепер установа перебуває під управлінням державної інвестиційної компанії "Фінансові інвестиції Сполученого Королівства" (UK Financial Investments Ltd (UKFI)), водночас відбувається розпродаж активів Королівського банку Шотландії.

Повчальним є приклад Ірландії — держави, яка до початку світової фінансової кризи була однією з найперспективніших розвинутих країн світу. З 1996 до 2007 р. ВВП цієї краї-

ни зростав у середньому на 7.1% за рік, що перевищувало не тільки середньосвітові показники, а й темпи зростання азійських країн (4.3%) [5]. Усе це дало підстави говорити про появу "кельтського тигра" у світовій економіці. Однак крах ринку нерухомості залишив величезні проблемні кредити та знецінив заставні активи у банківському секторі. У найгіршому становищі опинився Англо-ірландський банк (Anglo Irish Bank), найбільшу частку в структурі кредитів якого становила іпотека. У грудні 2008 р. уряд Ірландії викупив 75% акцій установи за 1.5 млрд. євро. У 2009 р. додатково було виділено 4 млрд. євро на рекапіталізацію. У зв'язку з подальшими проблемами з платоспроможністю 21 січня 2009 р. набрав чинності акт про націоналізацію Англо-ірландського банку. У 2010 р. було заявлено про внесення додатково 8.3 млрд. євро, потім ще 10 млрд. євро [6]. Заходи з рекапіталізації не принесли стабілізації, й установа продовжувала показувати збит-

Таблиця 3. Прямі бюджетні витрати на рекапіталізацію фінансових установ у розвинутих країнах за період із 2007 до 2012 р.

Країна	Найбільші з рекапіталізованих фінансових установ	Співвідношення бюджетних витрат на рекапіталізацію і номінального ВВП, у %
Австрія	"Комуналкредит Австрія" ("Фольксбанкен") (Kommunalkredit Austria AG (Volksbanken)), "Хіпо Груп Альпе Адрія" (Hypo Group Alpe Adria)	2.9
Бельгія	"Етіас" (Ethias), "Фортіс" (Fortis), "Кей-Бі-Сі" (KBC), "Дексія" (Dexia)	5.8
Великобританія	Королівський банк Шотландії (Royal Bank of Scotland), Банківська група "Ллойдс" (LBG), "Нозерн Рок" (Northern Rock)	5.0
Данія	"Фіонія банк" (Fionia bank)	2.7
Греція	Сільськогосподарський банк Греції (Agricultural Bank of Greece)	25.4
Ірландія	Банк Ірландії (Bank of Ireland), Об'єднаний банк Ірландії (Allied Irish Bank), Англо-ірландський банк (Anglo Irish Bank), Будівельне товариство "І-Бі-Ес" (EBS), Ірландське національне будівельне товариство (INBS)	29.5
Ісландія	"Ландсбанкні" (Landsbanki), "Кауптінг" (Kaupthing), "Ісландсбанкні" (Islandsbanki), "Глітнір" (Glitnir), "Страумур-Бурдарас" (Straumur-Burdaras), Ощадний банк Рейк'явіку (SPRON), інші ощадні банки	24.3
Іспанія	"Каталунія Кайша" (CatalunyaCaixa), "Уннім" (Unnim), "Каха Іспанія-Дуеро" (Caja España-Duero), "Ново Кайша Галісія" (Novo Caixa Galicia), Фінансово-ощадний банк (Banco Financiero y de Ahorros), "Банко Маре Нострум" (Banco Mare Nostrum), "Банка Сівіка" (Banca Cívica), "Каха Середземномор'я" (Caja del Mediterraneo), Банк Валенсії (Banco de Valencia)	2.0
Люксембург	"Фортіс" (Fortis), "Дексія" (Dexia)	7.7
Нідерланди	"Фортіс" (Fortis), "ІНГ Груп" (ING Group), "Ес-Ен-Ес" (SNS), "Ейгон Груп" (AEGON Group)	6.6
Німеччина	"Гіпо Реал Естейт" (Hypo Real Estate), "Норддойче Ландесбанк Жироцентралі" (Norddeutsche Landesbank Girozentrale)	1.8
США	Банківський сектор: "Біар Стернс" (Bear Stearns), Банк Америки (Bank of America), Банк Нью-Йорка (Bank of New York), "Сітігруп" (Citigroup), "Голдман Сакс Груп" (Goldman Sachs Group), "Джі Пі Морган Чейз енд Компані" (JPMorgan Chase & Company), "Морган Стенлі" (Morgan Stanley)	1.5
	Страховання: Американська страхова корпорація (AIG)	0.5
	Іпотечне кредитування: "Фанні Мей" (Fannie Mae), "Фредді Мак" (Freddie Mac)	1.2

Джерело: розроблено за [2, с. 27–28, с. 29–31; 4; 6].

ки у фінансовій звітності. У 2011 р. відбулося злиття двох проблемних державних фінансових корпорацій: Англо-ірландського банку та Ірландського національного будівельного товариства (Irish Nationwide Building Society) (останнє було націоналізоване у серпні 2010 р. за 5.4 млрд. євро) у єдину Ірландську компанію з вирішення банківських питань (Irish Bank Resolution Corporation) для ефективнішого управління активами. У кінцевому підсумку бюджетні кошти, вкладені для підтримання найбільших системно важливих фінансових установ Ірландії, не змогли забезпечити їх платоспроможності. Макроекономічна ситуація також не відновилася після кризи. Темпи зростання реального ВВП у 2011 р. становили 1.4%, за підсумками 2013 р. прогнозується 0.4%. Рівень безробіття сягнув критичних 14.4% [6].

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЄВРОЗОНИ

На тлі падіння промислового виробництва, збільшення фіскальних витрат і дисбалансів фінансового сектору в єврозоні станом на кінець 2012 р. відношення державного боргу до ВВП зросло до 90.6% порівняно з 87.3% роком раніше [6].

З метою фінансової стабілізації єврозони 27 вересня 2012 р. було засновано міжнародну організацію з фондом у 500 млрд. євро — Європейський стабілізаційний механізм, покликаний поступово замінити дві тимчасові програми фінансування ЄС — Європейський фонд фінансової стабільності і Європейський механізм фінансової стабілізації. Країни єврозони можуть звертатися до Європейського стабілізаційного механізму у випадку фінансових дисбалансів та необхідності у рекапіталізації банків. Надання допомоги відбувається лише після підписання Меморандуму про взаєморозуміння, де прописуються реформи та/або заходи з фіскальної консолідації, що повинні бути впроваджені для відновлення фінансової стійкості. Нині Європейський стабілізаційний механізм має право надавати позики тільки урядам, а вже потім відбувається розподіл коштів серед фінансових установ. Таким чином кошти на рекапіталізацію банків зараховуються як державний борг. Планується змінити цей принцип, що потребує змі-

ни юридичних норм європейського законодавства. Створення системи прямої рекапіталізації банків з використанням коштів Європейського стабілізаційного механізму дасть змогу запобігти банкрутствам системно важливих установ без “ефекту доміно” у банківській системі ЄС та без переобтяження державного боргу, що загалом і стало однією з передумов для створення Європейського банківського союзу (ЄБС).

Першим проектом Європейського стабілізаційного механізму стала рекапіталізація банків Іспанії. Банківська криза в Іспанії почалася на пізньому етапі останньої світової фінансової кризи і триває як частина європейської боргової кризи. Основними факторами стало тривале падіння ринку нерухомості, банкрутства будівельних компаній та значне зростання безробіття. Іспанський уряд погодив з ЄС допомогу фінансовому сектору в розмірі 100 млрд. євро й у грудні 2012 року надіслав офіційний запит щодо надання йому 37 млрд. євро для рекапіталізації 4 націоналізованих банків — “Банкія” (Bankia), “Новагалісія” (Novagalicia), “Каталунія Кайша” (CatalunyaCaixa) і Банк Валенсії (Banco de Valencia) та 2.5 млрд. євро для рекапіталізації новоствореного “поганого” банку “Сареб” (Sareb) [8]. Фінансова підтримка банківській системі Іспанії надається вже через Європейський стабілізаційний механізм, що виділив у грудні 2012 р. 39.468 млрд. євро і в лютому 2013 р. 1.865 млрд. євро [9].

Наприкінці 2012 р. банківська криза наблизилася до Кіпру. Уряд країни розпочав переговори з “трійкою” міжнародних кредиторів (Європейською комісією, Європейським центральним банком та Міжнародним валютним фондом), однак попередньої домовленості вдалося досягти лише наприкінці березня 2013 р., після того, як центральний банк Кіпру оголосив банківські канікули, заборонив дострокове повернення депозитів, суттєво обмежив безготівкові розрахунки та перекази тощо. Меморандум про взаєморозуміння з кредиторами було ратифіковано парламентом Кіпру 1 травня 2013 року. Він містить такі вимоги: 1) проведення рекапіталізації всієї банківської системи; 2) оголошення Народного банку Кіпру (Laiki Bank) санаційним; 3) посилення боротьби з відмиванням коштів на Кіпрі; 4) фіскальна консолідація з метою

скорочення бюджетного дефіциту (скорочення бюджетного дефіциту в 2013 р. до 2.4% від ВВП, а в середньостроковій перспективі — профіцит у 4% від ВВП, наприкінці 2012 р. відношення розміру дефіциту бюджету до ВВП становило 6.3% [6]); 5) податкові зміни, а саме: підвищення корпоративного податку з 10% до 12.5%, збору з доходів за депозитами, що належать податковим резидентам Кіпру, збільшення акцизів та ПДВ, додаткове оподаткування операцій із нерухомістю; 6) приватизація державних підприємств упродовж найближчих п'яти років, що повинна принести до бюджету Кіпру близько 1.4 млрд. євро [9]. Порушення фінансової стійкості банківської системи Кіпру та посилення контролю з боку ЄС негативно позначиться на сприятливому офшорному статусі Кіпру та вразить вкладників із Греції, Росії, Великобританії, Люксембургу, а також і України, які будуть змушені частково фінансувати рекапіталізацію проблемних банків через імовірне впровадження податку на депозити понад 100 тис. євро.

Застосування механізмів відновлення стійкості банківської системи за рахунок бюджету допомагає запобігти глибокій кризі фінансового сектору та сприяє відновленню довіри у більшості розвинутих країн. З іншого боку, стійкість банків залишається хистою у зв'язку з низькою якістю активів, накопиченими умовами у докризовий період. Рекапіталізація, збільшення ліквідності банківської системи, надання державних гарантій забезпечує доступ реальної економіки до кредитних грошей у період кризи, що сприяє поступовому відновленню темпів зростання.

Проте однією з причин кризових явищ у системі державних фінансів, що спостерігаються на сучасному етапі в країнах ЄС, є виділення значних коштів для фінансової підтримки банків.

АНТИКРИЗОВА ПІДТРИМКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система України також відчула погіршення ліквідності і платоспроможності через світову фінансову кризу вже у 2008 році. Перший етап антикризових дій включав рефінансування банківських установ на суму близько 36.94 млрд. грн.

Наприкінці 2008 р. найбільшу державну підтримку отримали такі установи: ПАТ “Надра”, ПАТ “Промінвестбанк”, ПАТ “КБ “Приватбанк”, ПАТ “Банк “Фінанси та кредит”, ПАТ “КБ “Фінансова ініціатива” та деякі інші, а також ПАТ “Ощадбанк”, ПАТ “Родовід-банк” [11].

Держава провела рефінансування установ без чіткого дотримання стандартів щодо прозорості, рівності доступу всіх банків, операційної незалежності, наявності заставного забезпечення та низького рівня ризику. Деякі з рефінансованих установ уже через рік заявили про нестачу капіталу. Хоча на міжнародному рівні прийнята практика, що банк, який відчуває проблеми платоспроможності, повинен спочатку вирішити питання нестачі капіталу і тільки потім претендувати на виділення нових кредитних ресурсів від центрального банку.

У зв'язку з погіршенням стану ліквідності і з метою реалізації валютної політики проводилися аукціони з продажу валюти за пільговим курсом для позичальників, що дало змогу погасити частину позик в іноземній валюті. Наприкінці 2008 р. було встановлено мораторій на дострокове зняття депозитів та кредитування, що сприяло обмеженню відпливу коштів із банківської системи України. Національний банк запроваджував у банках, які стикнулися з гострою проблемою платоспроможності, тимчасові адміністрації.

Також було збільшено гарантовану суму відшкодування коштів фізичній особі за депозитами в розмірі вкладу, включаючи відсотки, у розмірі загальної суми вкладів, але не більше 200 тисяч гривень [12].

На другому етапі з'явилося усвідомлення, що недостатній рівень капіталізації банківської системи України став фактором розгортання та поглиблення фінансової кризи. Дослідники МВФ вказують, що витрати на рекапіталізацію та інші заходи з реструктуризації протягом 2007–2011 рр. сягнули 4.5% від ВВП [4, с. 28]. Держава не тільки стимулювала банки проводити рекапіталізацію, а й стала безпосереднім учасником процесу, націоналізуючи найпроблемніші банки. У 2009 р. уряд за рахунок облігацій внутрішньої державної позики, випущених на суму близько 17.2 млрд. грн., провів рекапіталізацію трьох комерційних банків: Укргазбанку, Родовід-банку і банку “Київ”, у результаті чого Міністерство фінансів Ук-

раїни стало головним акціонером названих установ [11].

Капітальна стійкість державних банків на нинішньому етапі вважається прийнятною. Власний капітал Ощадбанку було збільшено майже у 6 разів, капітал Укрексімбанку поступово збільшувався з 2008 р., а у 2010-му стрімко зріс в 1.5 раза. На графіку видно, що рекапіталізація проблемних банків після нестабільної динаміки дала їм змогу вийти на докризові показники.

Стосовно нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу, який показує, чи є достатнім розмір капіталу для покриття ризику за активними операціями і грошовими зобов'язаннями, то Укрексімбанк, Ощадбанк, банк “Київ” та Укргазбанк мають показник Н2 на рівні відповідно 31.88%, 24.61%, 24.05% та 18.74%, що перевищує 8–10%, прийняті за основу в ЄС та США [13]. Проте, враховуючи особливості поточного економічного стану України та наявність підвищеного системного ризику, експерти називають адекватним даний показник на рівні 18%, що відповідає середньому показнику достатності капіталу в банківській системі — 18.28% [13].

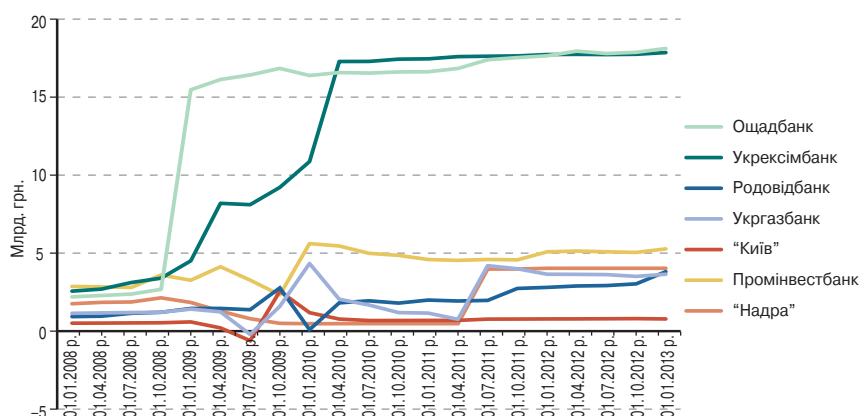
Незважаючи на відносне поліпшення стану проблемних установ, рекапіталізованих державою під час кризи, стійкість у комплексному розумінні не відновлено. Позитивну динаміку за прибутками демонструє Укргазбанк, який за підсумками 2012 р. заробив 1.1 млрд. грн., що є рекордним показником для цього банку та високим показником серед решти вітчизняних банків, а рентабельність капіталу оцінювалась у 36%, рентабельність активів перевищувала 1% (розраховано на

основі [14]). Родовід-банк і банк “Київ” характеризуються низьким показником співвідношення статутного капіталу та активів, проте ліквідність підтримується державою на прийнятному рівні. Загалом показники ПАТ “Родовід-банк” за 2012 р. можуть вважатися прийнятними у зв'язку з набуттям ним статусу національного банку.

Для вирішення проблеми рекапіталізованих банків було розроблено та у березні 2012 р. ухвалено Закон України “Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі в статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава”. Однак, зважаючи на загальну кон'юнктуру банківського ринку та відсутність інтересу іноземних інвесторів до українських банків, держава не зможе у найближчій перспективі вигідно реалізувати націоналізовані банки. Інший шлях вирішення долі фінансових установ, у капіталізації яких взяла участь держава, — це акумулювання коштів цих банків у єдину структуру, яка б могла надавати цільову підтримку під проекти уряду. Мова може йти про створення нової установи або про об'єднання активів на базі існуючого банку, або слід розглядати варіант посилення ролі Українського банку реконструкції і розвитку. Ймовірні вигоди від створення такої структури можуть стати предметом наступних наукових досліджень.

Відголоски світової фінансової кризи у 2013 р. продовжують впливати на Україну. У зв'язку з кіпрською банківською кризою постраждає більшою мірою корпоративний сектор, тобто ті компанії, які використовували Кіпр у своїх бізнес-моделях, а не українські банки, котрі переважно не мають зна-

Динаміка власного капіталу банків, які отримали найбільшу допомогу за рахунок бюджетних коштів, від 01.01.2008 р. до 01.01.2013 р.

Джерело: складено на основі [14].

чних коштів на кореспондентських рахунках на Кіпрі. Однак слід очікувати на продаж дочірніх структур європейських банків, насамперед кіпрських, через загальну тенденцію до очищення портфелів від неперіоритетних активів, особливо в країнах підвищеного макроекономічного ризику. Раніше материнські банки в ЄС отримували допомогу, яку могли розподілити серед своїх філій в інших країнах, що дало позитивний результат — відсутність масового продажу банківських активів в Україні.

Нині в нашій країні працюють Банк Кіпру (пряма участь материнської банківської групи становить 22.79%, опосередкована — 76.99%) і Марфін-банк (група Народного банку Кіпру (Cyprus Popular Bank Public Co Ltd.) володіє 99.91% статутного капіталу). Немає офіційно підтвердженої інформації про продаж кіпрських дочірніх банків в Україні, проте вважаємо ймовірність такого розвитку подій високою. Як відомо, умови меморандуму, підписаного Кіпром із кредиторами, передбачають реструктуризацію Банку Кіпру (Bank of Cyprus), а група Народного банку Кіпру (Cyprus Popular Bank Public Co Ltd.) припиняє свою діяльність унаслідок регуляторного рішення, 22 липня 2013 р. компанію було знято з лістингу фондової біржі Кіпру, 30 липня 2013 р. агентство Мудіс (Moody's) відкликала всі рейтинги за облігаціями цієї установи [15].

Серед широкого спектра заходів державної підтримки банківського сектору в Україні не використовувалися в значному обсязі такі: гарантування зобов'язань та викуп окремих активів у проблемних банків. Викуп проблемних активів гарантує поліпшення ліквідності за відносно менших витрат для бюджету, однак цей процес супроводжується проблемами визначення справедливої вартості, що в умовах обмеженої практики та недостатньої законодавчої бази в Україні пов'язане з додатковими труднощами. У світовій практиці для роботи з проблемними активами створюють “погані” (bad) та “брідж” (bridge) банки. Попри спільну мету — оздоровлення банківських балансів для відновлення стійкості банків, вищезгадані структури застосовують протилежні механізми функціонування. Брідж-банк фактично “виграє час” для відновлення відносної стійкості, пошуку інвесторів, оцінювання активів за справедливою вартістю, при цьому забезпечуючи безперебійне об-

слуговування клієнтів проблемної установи.

“Поганий” банк (bad bank) накопичує проблемні активи фінансових установ, які продовжують своє функціонування вже з поліпшеним балансом. Брідж-банк (bridge bank) збирає “хороші” активи у найпроблемніших фінансових установах, за якими виконує зобов'язання.

Усвідомлення необхідності запровадження кращих зарубіжних практик у роботі з проблемними активами в Україні з'явилося після піку фінансової кризи. У вересні 2011 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження про створення санаційного банку на базі ПАТ “Родовід-банк”. Санаційний банк у контексті чинного українського законодавства розглядається як банк “поганих” активів, хоча з погляду світового досвіду мав би функціонувати як брідж-банк, тобто банк “хороших” активів.

На сьогодні в Україні є потреба у розробці нормативно-правової бази для функціонування банків із “хорошими” та “поганими” активами як альтернативи механізму націоналізації, що використовувався під час останньої фінансової кризи. Це забезпечить економію державних коштів і захист прав вкладників та кредиторів банку.

Однак важливу роль відіграє достатній рівень капіталу банків, що дає змогу компенсувати збитки та запобігати кризі неплатоспроможності. Підвищення рівня капіталізації банківської системи України повинно проходити у ключі створення сприятливого юридичного середовища на макрорівні та вдосконалення системи управління установою на мікроекономічному рівні, що означає поліпшення ризик-менеджменту, ефективну роботу на банківському ринку та впровадження новітніх тенденцій у сфері фінансової діяльності.

Ключовою передумовою для розробки та реалізації антикризових дій повинна стати прозорість відбору банків, які отримують державну допомогу. Частина установ, на які були виділені державні кошти, не можна віднести до системно важливих за критеріями, прийнятими на рівні Базельського комітету з банківського нагляду. Необхідно розробити регламент антикризових дій, до якого включити принципи відбору банків для надання державної допомоги із зазначенням чітких кількісних та якісних показників, що свідчать про системність установи в банківській системі України.

ВИСНОВКИ

Під час останньої світової фінансової кризи уряди розвинутих країн опинилися в ситуації, коли вливання бюджетних коштів у фінансові установи стало необхідністю. Було використано інструменти з підвищення ліквідності, проводився викуп проблемних активів, надавалися гарантії за зобов'язаннями банків, однак найбільшого масштабу набула рекапіталізація, яка у деяких випадках набувала форми націоналізації. Вжиті заходи допомогли певною мірою стабілізувати ситуацію, попередити “ефект доміно” серед банківських систем розвинутих країн та зменшити занепокоєння населення. Проте рекапіталізовані та націоналізовані банки розвинутих країн переважно не змогли відновити свою ліквідність та повернутися до докризових фінансових показників і тому все ще залишаються на урядових дотаціях.

Вплив державної підтримки на банківську систему комплексний та неоднозначний. Надання державної допомоги обраним банкам можна розцінювати як неконкурентну дію щодо інших. Хоча у банківському секторі банкрутство системно важливої установи може спричинити негативні наслідки і для її конкурентів, а не полегшити їх розвиток, що виражається у втраті довіри населення, зменшенні обсягу депозитів, проблемах із залученням капіталу на міжбанківському ринку, порушенні роботи платіжних систем тощо.

Іншим аспектом є те, що надання державою коштів на рекапіталізацію порушує також проблему морального ризику керівництва фінансової установи за принципом “занадто великий, щоб збанкрутувати” (“too big to fail”). Фінансова інституція, передбачаючи, що її банкрутство не буде допущено регуляторними органами, має більшу схильність брати на себе надмірні ризики.

З другого боку, інструменти державної підтримки банківської системи передбачають значне фінансування з бюджету країни, що призводить до фіскальних дисбалансів та порушення стійкості державних фінансів.

Таким чином, ефективність заходів, ужитих розвинутими країнами щодо стійкості банківського сектору, слід оцінювати за такими критеріями:

- 1) відновлення фінансової стійкості;
- 2) полегшення доступу реального сектору до фінансування;

3) мінімальні наслідки для державних фінансів.

Узагальнення досвіду розвинутих країн у сфері державної підтримки банківських систем свідчить про відсутність єдиного ефективного інструменту протидії фінансовій кризі. За визначеними вище критеріями слід оцінювати комплекс заходів із підвищення ліквідності, рекапіталізації, викупу проблемних активів, реструктуризації, надання гарантій, причому в нерозривному зв'язку з монетарною та фінансовою політикою.

Вважаємо, що витрати на протидію наслідкам фінансових криз стають тягарем для бюджету країни, тому першочергова необхідність полягає в розробці механізмів запобігання кризовим явищам у банківській системі. Причому особлива увага повинна бути приділена розробці та затвердженню єдиних стандартів державної допомоги, критеріїв, за якими фінансова установа може претендувати на бюджетні кошти.

Література

1. Barth J. *Banking Systems Around the Globe: Do Regulation and Ownership Affect Performance and Stability?* / James Barth, Gerard Caprio, Ross Levine // *National Bureau of Economic Research Prudential Supervision: What Works and What Doesn't*. — Chicago: University of Chicago Press. — 2001. — P. 31–96.
2. Laeven L., Valencia F. *Systemic Banking Crises: An Update* / Luc Laeven, Fabian Valencia // *IMF Working Papers*. — June 2012. — 33 p.
3. *Gradual Upturn in Global Growth During 2013/ International Monetary Fund / World Economic Outlook — Update*. — January. — 2013. — 3 p.
4. Laeven L., Valencia F. *Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly* / Luc Laeven, Fabian Valencia // *IMF Working Paper*. — WP/10/146. — Washington, 2010. — 36 p.
5. *Bailing out the banks: reconciling stability and competition: an analysis of state-supported schemes for financial institutions* [T. Beck, D. Coyle, M. Dewatripont, X. Freixas and P. Seabright]. — London: Centre for Economic Policy Research, 2010. — 103 p.
6. Статистичні дані Європейського союзу Eurostat. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ec.europa.eu/eurostat.
7. Офіційний сайт UK Financial Investments Ltd. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukfi.co.uk>.
8. *Financial assistance in EU Member States*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu>.
9. Офіційний сайт Європейського стабілізаційного механізму. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.esm.europa.eu/>.
10. Eurogroup Statement on Cyprus // *Documents of the Council of the European Union*. — 25th of March, 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu>.
11. Монетарний огляд за 2008–2012 рр. — [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
12. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fg.org.ua.
13. Мошенец Е. Вогнать в стресс. Выдержат ли украинские банки возможное ухудшение экономической ситуации? / Елена Мошенец // *Инвест-газета*. — 2012. — № 46. — 27 ноября.
14. Дані фінансової звітності банків України. — [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
15. Moody's withdraws Cyprus Popular Bank's ratings // *Global Credit Research of Moody's investors service*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.moody.com/>.

Рецензія/

Новий погляд на сучасне і майбутнє теорії і практики нерівноважного глобального розвитку

A new view on the present and future of the theory and practice of imbalanced global development

Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору. — К.: Знання, 2012. — 782 с.

На рубежі тисячоліть глобальний розвиток зазнав суттєвих трансформацій. Світ, з одного боку, поступово перетворюється на простір глобальної взаємодії всіх його складових, а з другого, незважаючи на посилення тенденції до синхронізації економічних циклів, зберігається специфіка відтворювальних процесів як окремих країн, так і їх угруповань. І хоча зміна трендів світового розвитку в 2000-х роках в умовах посилення глобалізаційних процесів певною мірою сприяла конвергенції соціально-економічних моделей, загалом не відбулося суттєвої уніфікації націо-

нальних інститутів, які визначають характер економічних і соціальних систем країн і регіонів. Найбільше в минулому десятилітті асиметричність загальносвітового розвитку проявилася в посиленні геополітичного впливу країн, що розвиваються, а також у перерозподілі багатства й економічного потенціалу із Заходу на Схід передусім у країни Східної і Південно-Східної Азії. Сучасна фінансова криза посилила цю тенденцію, поставивши на порядок денний проблему дивергенції глобального розвитку.

Незважаючи на перелом негатив-

них тенденцій у світовій економіці, більшість держав ще довго долатиме наслідки цієї кризи, планета перебуватиме в стані постійних змін та дисбалансів. Поглиблення економічної нерівності, що призводить до соціальної фрагментації, і неадекватність глобального регулювання сучасним викликам залишаються ключовими ризиками для світової економіки, про що, зокрема, йшлося у доповіді Світового економічного форуму “Глобальні ризики – 2012” (“Global Risks – 2012”). Не вирішено також проблему глобальних фінансових дисбалансів, що стосується інтересів

найбільших світових економік — США, Китаю, Японії, ЄС. Ці проблеми зумовлюють необхідність та актуальність дослідження важливої як у науковому, так і в практичному аспекті проблеми нерівноважного глобального розвитку та розробки концепції реструктуризації сучасного геофінансового простору.

Варто зазначити, що останнім часом виходять у світ нові наукові публікації з окресленої проблематики, в яких досліджуються глобальні фінансові дисбаланси, причини і наслідки останньої фінансової кризи. На жаль, науковці розглядають лише технічні, в кращому випадку — емпіричні аспекти. Це, звичайно, необхідно, але ж недостатньо.

І ось нещодавно з'явилася перша, на нашу думку, фундаментальна наукова праця з проблем глобального розвитку і питань формування геофінансового простору, в якій автор робить спробу зазирнути за “ширму” зовнішніх проявів глобальних фінансових негараздів, проникнути в глибинні основи їх походження. Це — книга Наталії Кравчук “Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору”. В основному праця адресована кваліфікованим читачам — вона наповнена вузькопрофесійними термінами, економічною статистикою, складними рисунками і картосхемами, посиланнями на відомих і маловідомих економістів, але буде корисною і всім, хто цікавиться глобальним розвитком. На основі логічно й чітко розставлених фактів та цифр у ній подано зважену й обгрунтовану оцінку сучасної кризи та окреслено перспективи глобального розвитку. Читач має бути готовий несподівано для самого себе вийти за межі одновиірного сприйняття світу, що характерно для наукових досліджень, вибудованих на ідеях “економічного детермінізму”. Йому пропонується поглянути на сучасну глобальну кризу і геофінансову цивілізацію (закодовану під термінами “капіталізм”, “ринкова система”, “сучасна демократія”, “боргова економіка”, “державна загального добробуту” тощо) в іншому ракурсі й вимірі: соціальному, геополітичному, антропологічному, психологічному, морально-етичному.

У короткій рецензії неможливо проаналізувати всі цікаві ідеї та важливі моменти, що містяться у монографії Наталії Кравчук. Тому, репре-

зентуючи монографію читачеві, зазначимо найоригінальніші та дискусійні проблеми. Аналізуючи актуальні питання дивергенції глобального розвитку в контексті таких його феноменів, як асиметрії і дисбаланси, автор особливу увагу приділяє “двом основним началам дослідницько-предметної сфери політичної економії: ідеалу економічному (проблема продукування економічного багатства) та ідеалу соціальному (проблема його розподілу й економічної свободи людини)” (с. 22). Така позиція науковця — не просто власний погляд на проблему, а одна з визначальних методологічних підвалів, на яких ґрунтується книга. Не обмежуючись лише констатацією проблем, оглядом та критичним аналізом численних теорій, концепцій, доктрин, а також дослідженням тенденцій, процесів та явищ сучасного глобального простору, вчений проектує винесені на роз-

гляд наукової громадськості думки та погляди на прагматику сьогодення. Сповідуючи ідею поєднання “сучасної свідомості та совісті з правдою в економічному житті” (с. 21), Наталія Кравчук засвідчує свою прихильність щодо антропоцентричних принципів економічної науки, зазначаючи, що “неможливо повноцінно досліджувати економічні явища і процеси у відриві від соціології, політології, культурології, антропології, психології, релігієзнавства, етики і т. д.” (с. 22). З огляду на те, що у вітчизняній економічній науці зазначені аспекти висвітлюються нечасто, цю складову вважаємо досить цінною у монографії.

Особливої уваги заслуговує другий розділ — “Методологія реалій та ідеалів глобального розвитку”, в якому автор розмірковує на філософську тему: яка з дихотомічних пар — “глобалізація — конвергенція” чи “асиме-

трії — дисбаланси” є більш суперечливою. Сама постановка такої проблеми відображає існуючі протиріччя і неоднозначність процесів глобалізації, зокрема їх дестабілізуючий вплив на світовий порядок. Водночас науковець розвіює міфи про “глобалізовану ойкумену” (параграф 2.4) й аргументовано показує прірву, що виникає між “глобальною елітою” і “локалізованими аутсайдерами”, в яких “соціальні організми” не витримують процесів глобалізації, корумпуються й руйнуються, створюючи “...кланово-мафіозну світову тіньову економіку” (параграфи 2.3 і 2.4). На основі цього Наталія Кравчук робить невтішний висновок: “Насправді змінюються лише зовнішня оболонка і форми прояву глобальної нерівності, тоді як фундаментальні основи архітектурної конструкції світової фінансової піраміди (у законах і пропорціях перерозподілу світового доходу й дифузії економічної могутності й багатства) залишаються незмінними” (с. 399). Архітектурна конструкція побудованої автором глобальної фінансової піраміди (с. 401) переконливо свідчить про те, що в глобально-центричній економіці не діють принципи еквівалентності й справедливості міжнародного обміну та перерозподілу, а спрацьовує принцип “майнової поляризації глобального суспільства” (с. 400).

Фінансові кризи початку XXI століття (про які йдеться в розділі 3) свідчать, що практика не дочекалася рекомендацій економічної науки, проте чітко визначився теоретичний концепт, згідно з яким “рівновага” втрачає методологічний статус базової константи. В умовах сучасної епохи, яка має ознаки глибинних міжсистемних трансформацій, починає домінувати протилежний принцип — нерівноважного розвитку. Саме в цьому контексті як методологічна альтернатива парадигмі детермінізму пропонується теорія складних нерівноважних систем. Автор переконливо доводить, що в глобальному розвитку лінійність і детермінізм придатні лише для пояснення спрощених (із багатьма умовностями) випадків, тоді як геофінансовий простір є складною, відкритою і нелінійною системою, здатною до самоорганізації (с. 535). У подальшому викладі синергетична концепція глобального розвитку, що виходить із принципів нелінійності й випадковості, стає загальним правилом функціону-

вання складних гетерогенних нерівноважних систем, закладених в основу більшості процесів самоорганізації геопростору.

Ще одна дискусійна проблема, котра порушується на сторінках монографії, — це майбутнє держави як суспільного інституту, що переживає період політичної трансформації та економічної адаптації до нових умов нерівноважного розвитку (параграфи 5.3 і 5.4). У контексті глобальної фінансової кризи автор ставить питання: яка роль відводиться державі та якою має бути оптимальна модель її поведінки в сучасних умовах глобальних трансформацій? Чи справді глобальна конкуренція означає кінець національної економічної політики та держави добробуту (с. 598)? Незважаючи на широкий науковий дискурс, позиція автора досить чітка й недовозначна: “держави ще тривалий час залишатиметься базовою конструкцією нової глобальної архітектури” (с. 607), але “в умовах сучасного нерівноважного розвитку вона втрачає право на безвідповідальність і не тільки у національному, але й глобальному масштабі” (с. 664).

Безсумнівною заслугою Наталії Кравчук є те, що вона порушила низку гостро дискусійних питань, які лежать у різних площинах глобального розвитку й на різних рівнях інституціональної архітектури геофінансового простору. Незважаючи на багатоаспектність окреслених у монографії проблем, її структура логічна й ретельно продумана. Спочатку автор на теоретико-методологічному рівні розкриває глибинні фундаментальні основи і концептуальні проблеми глобального розвитку, аргументуючи об’єктивний характер його асиметричності, що визначається подвійною логікою — індивідуалізацією та уніфікацією глобальних перетворень. Далі, на основі аналізу численних наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, а також величезного масиву статистичної інформації автор будує геостратегічну матрицю “клубів конвергенції” (параграф 2.3), аналізує соціально-економічні наслідки й інституційно-політичні ефекти асиметрій глобального розвитку (параграф 2.4) і в підсумку констатує зростання геоекономічної могутності “нових гравітаційних центрів” та регіональних лідерів у ролі нових “несучих конструкцій” геопростору.

Велику увагу в монографії приділено концептуалізації глобальних фінансових дисбалансів (розділ 3) та

емпіричному аналізу основних форм їх прояву в умовах нерівноважного розвитку (розділ 4), а також структурно-функціональним дисбалансам у світовій валютній системі. Аргументуючи витoki проблем світової валютної системи на сучасному етапі розвитку, Наталія Кравчук апелює до ретроспективи її еволюції, узагальнює переваги, проблемні аспекти й причини краху кожного з етапів, що в підсумку дає змогу окреслити стратегічні вектори її реформування на сучасному етапі. В монографії обґрунтовано ставиться питання про глобальні фінансові розриви, їх інституціональні та дистрибутивні ефекти; піднімаються проблеми сучасної боргової економіки і боргового тягара геополітики. Спіраючись на статистичні розрахунки, науковець переконливо доводить, що світова економіка практично з середини 1980-х років функціонує в дефіцитному режимі й де-факто є борговою — змінюється лише її геополітична структура. Насамкінець Наталія Кравчук апелює до проблем інституційної реструктуризації сучасного геофінансового простору, зокрема розкриває роль держави в умовах глобальних фінансових дисбалансів та її адаптаційні можливості до нових умов глобального розвитку; робить спробу прописати концептуальні засади та перспективи розвитку геофінансового простору, намагаючись відповісти на запитання: яким буде фінансовий ландшафт світової економіки в майбутньому (розділ 5)?

Монографія містить не лише оригінальні ідеї щодо реструктуризації геофінансового простору в умовах нерівноважного розвитку, а й нові погляди на складні процеси глобальних трансформацій. Автор намагається привернути увагу читача до неологічних (можливо, дещо невластивих економічній науці) понять, котрі зароджуються як відповідь на виклики часу, та нових інсталяцій дефініцій, що їх описують. На сторінках монографії зацікавлений читач може прочитати про “фактори гравітації і гравітаційні центри” (с. 181–182), “адаптаційний синдром і стратегію адаптаційного розвитку” (с. 187, 239–244), “кон’юнктурні й циклічні фінансові розриви” (с. 475–476), “світові квазірентні доходи і геоекономічну ренту” (с. 276–277), “глобальну фінансову економіку” (с. 381), “асиметричну структуру глобальної ліквідності” (с. 398–399) та багато ін-

шого. Деякі з цих понять мають визначальний характер, інші стосуються окремих, можливо, навіть технічних моментів, але при цьому не менш важливі. У своїй сукупності вони додають енциклопедичного характеру цьому дослідженню, а від читача потребують переосмислення фундаментальних основ економічної науки на теоретичному і навіть філософському рівні, з урахуванням “революційних змін”, що відбуваються у методологічній культурі сучасної науки.

Без перебільшення можна сказати, що монографія Наталії Кравчук є однією з перших ґрунтовних праць, у якій феномен нерівноважного глобального розвитку розглядається в багатоаспектній сукупності факторів, із акцентом на його антропоцентричному й цивілізаційному вимірі. Ідея автора — аргументовано показати, що будь-які зміни, будь-які трансформації та зрушення в сфері економіки і фінансів є об’єктивними результатами суб’єктивних чинників розвитку — інтелектуального потенціалу особистості й духовно-світоглядних важелів суспільних трансформацій. І, що особливо цінно, головним чинником змін автор вбачає не знеособлені “економічні відносини”, а людину, яка підпорядковує цивілізаційний розвиток меті свого самовідтворення, утвердженню своєї особистості, задоволенню власних потреб та інтересів, причому не лише матеріальних, а й духовних (с. 654).

Книга Наталії Кравчук дає змогу вдумливому читачеві переосмислити нестандартні процеси, почерпнути нові ідеї щодо творчого перегляду усталених стереотипів, можливо, навіть відмовитися від догматичного трактування цілої низки тез, що часто сприймаються як фундаментальні основи ортодоксальної теорії, вступити в дискусію з автором щодо сценаріїв поточного й майбутнього глобального розвитку. Вважаємо, доцільно розвинути тези заключної частини книги у цілісну концепцію економічного відродження України.

**Євген Панченко,
Yevhen Panchenko**

доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

PhD, Full Doctor (Economics)
Professor of the Department of International Management of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

Дослідження/

■ **Михайло Діба**
Mykhailo Dyba

Доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту банківської діяльності, декан кредитно-економічного факультету Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD, Full Doctor (Economics),
Professor of the Banking Management
Department, Dean of the Credit and Economics
Faculty of the Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
E-mail: dyba_m@ukr.net

■ **Ірина Краснова**
Iryna Krasnova

Кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD (Economics),
Associate Professor of the Banking Management
Department of the Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman

■ **Артур Стрижак**
Artur Stryzhak

Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту банківської діяльності Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

PhD (Economics),
Senior Teacher of the Banking Management
Department of the Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman

Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи

Methodological approaches to the determination of the nature of the banking system capitalization

У статті розглядаються підходи до визначення сутності і змісту понять "капіталізація банку", "капіталізація банківської системи", визначено характерні риси, що формують її якісну сторону. Досліджується роль і місце капіталізації в забезпеченні фінансової стабільності.

The article discusses approaches to the determination of the nature and meaning of the notions "bank capitalization" and "banking system capitalization". The author determines characteristic features forming the qualitative side of capitalization and investigates the role and the place of capitalization in financial stability maintenance.

Ключові слова: капіталізація банку, фінансова стійкість банку, фінансова стабільність банківської системи, реальна капіталізація, ринкова капіталізація, ризик.

Key words: bank capitalization, financial soundness of a bank, financial stability of the banking system, actual capitalization, market capitalization, risk.

СУТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ "КАПІТАЛІЗАЦІЯ"

Фінансово-економічна криза 2008–2009 років супроводжувалася значним зростанням обсягів проблемних активів банків та впливом депозитів, що спричинило зниження їх ліквідності. Як наслідок банкам стало значно важче нарощувати капітальну базу. Призупинення кредитування, посилення вимог національного регулятора щодо достатності капіталу призвело до загострення проблеми капіталізації банківської системи. Адже без нарощування обсягів сукупного банківського капіталу неможливо відновити повноцінне кредитування та забезпечити економічний розвиток України, оскільки достатній рівень капіталізації виступає умовою, що зміцнює фінансову стійкість, забезпечує довіру, активну та прибуткову діяльність як окремо-

го банку, так і банківської системи в цілому.

Світова фінансова криза стала на заваді підвищенню капіталізації банківської системи, загострила фінансовий стан банків, уповільнила нарощування їхніх капіталів та зменшила спроможність підтримати економічне зростання. Недооцінка теорії і практики капіталізації, непродумане використання її інструментарію може призвести до негативних наслідків у економіці. Тому порушена в статті тема потребує подальших ґрунтовних досліджень.

У банківській справі першочергову роль відіграють такі чинники, як формування банківського капіталу, його достатність, якість і структура. Із часом змінюються не лише визначення, а й його значення в діяльності банку, що зумовлює зміну поняття "капіталізація".

Питання капіталізації банків досліджують у своїх працях відомі укра-

їнські вчені й практики М.Алексеев, О.Вовчак, В.Геєць, А.Гриценко, О.Дзюблюк, М.Козоріз, А.Мороз, М.Савлук, Л.Примостка, Н.Ткачук, П.Роуз, К.Черкашина та інші. І хоча порушена проблема не обділена увагою науковців, на думку авторів, проведене дослідження не може повністю задовольнити потреби теорії і практики. Зокрема, недостатньо висвітлені питання теоретичної сутності поняття "капіталізація банківської системи", її різновиди й особливо якісний бік. Усе це спонукало авторів узяти за дане дослідження. Особливої уваги заслуговують питання формування якісної структури капіталу банків, застосування новітніх підходів щодо підтримання необхідного рівня власного капіталу та нарощування обсягів капіталізації з урахуванням міжнародних стандартів.

Мета публікації — узагальнити існуючі підходи до розуміння сутності капіталізації та визначити власну по-

Схема 1. Взаємозв'язок понять "капітал банку", "капіталізація банку", "капіталізація банківської системи"

зицію щодо сутності капіталізації банківської системи з урахуванням ролі і місця банків у економіці.

Капіталізація – фундаментальний процес, економічна суть і кінцева мета якого полягає в підвищенні вартості капіталу, що належить суб'єктам усіх рівнів господарювання, як наслідок досягнення зростання їхнього фінансового потенціалу та економічної ефективності.

Процес капіталізації – складний і багаторівневий, він охоплює всю систему фінансово-економічних відносин, модифікується залежно від того, на якому рівні і за допомогою яких механізмів відбувається. Питання сутності і змісту капіталізації, що активно впливає на економічний потенціал та відтворення, порізному проявляється в умовах циклічного розвитку економіки й фінансових ринків, досліджені недостатньо. Оцінювати капіталізацію слід з урахуванням не тільки внутрішніх характеристик банку, а й з урахуванням характеристик зовнішнього середовища.

Оскільки вартість може бути втілена в різних матеріальних і людських, речових і соціальних формах, то і капіталом може стати все, що має вартість, знаходиться в ринковому обігу і використовується для примноження вартості. Сутність капіталізації полягає в перетворенні ресурсів, залучених із різних джерел у капітал, тобто у вартість, здатну давати приріст вар-

тості. Як зазначає В.Корнеєв "капіталізація виростає з вартості (початкової, або номінальної), приростає доданому вартістю і фіксується в кінцевому значенні як капіталізована, тобто стає нарощеною вартістю тих чи інших попередньо авансованих активів" [3]. Цю думку доповнюють В.Геєць і А.Приценко, котрі вважають, що "капіталізація утворює сутність процесу ринкової трансформації і пов'язана з перетворенням існуючих факторів виробництва у капітал, а потім уже на цій основі знаходять своє місце процеси фінансової капіталізації" [1, с. 8]. Важливо не лише наростити достатній обсяг капіталу банків, розраховувати коефіцієнти капіталізації, а й оцінити віддачу капіталу, ресурсів, активів при їх використанні у практичній діяльності як на макро-, так і на мікрорівні. Отже, з одного боку, капіталізація банків передбачає нарощування обсягів власного капіталу для амортизації фінансових збитків, з другого, – для забезпечення його достатності як міри відповідальності фінансових посередників за фінансові ризики.

Поняття "капіталізація" є похідним від поняття "капітал". Вважаємо за доцільне визначити сутність капіталізації банківської системи через взаємозв'язок понять "капітал банків" – "капіталізація банків" – "капіталізація банківської системи" (див. схему 1).

"Капітал" – це самозростаюча

вартість у діалектичній єдності матеріально-речового, суспільно-економічного та соціального змісту. **Капітал банку** в контексті капіталізації визначено як частку коштів в обороті фінансової установи, які внесені (інвестовані) власниками (акціонерами), накопичені в процесі діяльності банку за рахунок внутрішніх джерел і призначені для його створення та розвитку.

Оптимізація обсягу та структури власного капіталу є важливою умовою забезпечення його адекватності ризикам, які бере на себе банк у процесі діяльності. Значної уваги потребують питання оцінювання спроможності банку поглинути фінансові втрати, а також аналізу якості і структури, докладної інформації про інструменти, в які вкладає капітал. Це зумовлює пошук не лише економічних, а й інституціональних механізмів нарощування якісного капіталу банку і його подальшої капіталізації з метою забезпечення загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи.

Під поняттям "капіталізація банку" пропонуємо розуміти процес нарощування капіталу банку за рахунок власного прибутку і зовнішніх джерел для покриття його ризиків і вартості. При цьому до уваги беруться не лише кошти, інвестовані власниками банку, а й додаткові кошти, рішення про залучення яких безпосередньо ухвалює менеджмент установи з метою

розширення масштабів діяльності й забезпечення стійкості банку.

Капіталізація конкретного банку визначається абсолютним обсягом його власного капіталу, що є ключовим індикатором державного регулювання та контролю за банківською діяльністю. Капіталізація банківської системи визначається сукупною величиною власного капіталу всіх банківських установ. З огляду на дворівневу структуру банківської системи дане поняття слід досліджувати не лише з позицій банків, а й з урахуванням ролі та місця центрального банку.

Центральний банк як ринкова сила та гарант довіри до банків з боку інвесторів має визначати величину й основні параметри капіталізації не лише з урахуванням ризику, а й більшою мірою виходячи з необхідності забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

У цілому сутність капіталізації можна розкрити за допомогою кількох десятків визначень, у кожному з яких відображаються її різні аспекти. Тому в кожному з визначень розкривається сутність окремих складових капіталізації. Не вдаючись до подальшого детального вивчення позицій різних учених щодо поняття капіталізації, зазначимо таке: загалом капіталізація представляє реальний процес формування додаткової вартості та її перетворення на капітал, має переважно фінансову складову, взаємодіє з нею, але не зводиться лише до фінансової складової. Під терміном **“капіталізація банківської системи”** пропонуємо розуміти процес нарощування сукупного капіталу банків відповідно до встановлених норма-

тивів регулювання банківської діяльності з метою забезпечення фінансової стабільності банківської системи та економічного зростання країни. Таке формулювання дає змогу визначити об'єкт управління (капітал банку як самозростаючу вартість); системно охопити всіх учасників процесу капіталізації; врахувати вплив НБУ на обсяг та структуру капіталу банків.

Методологічно капіталізацію банківської системи пропонується досліджувати з таких позицій: по-перше, з позиції сукупного капіталу (реальна капіталізація); по-друге, з позиції вартості акцій банку на вторинному фондовому ринку та вартості бізнесу в цілому (капіталізація як фінансове явище); по-третє, з позиції достатності капіталу (капіталізація в контексті її достатності для покриття ризиків); по-четверте, з позиції чинника економічного зростання, як оцінний показник участі банківської системи в розвитку економіки країни (індикативна капіталізація) — див. схему 2.

Існуючі визначення капіталізації як процесу створення додаткової вартості і фінансового явища доповнено трактуванням її як: а) індикативного показника, що оцінює капіталізацію банківської системи з погляду забезпечення збалансованого розвитку економіки; б) регулятивної капіталізації, що концентрує увагу на необхідності регулювання процесу капіталізації державою відповідно до ризиків у цілому по банківській системі та з урахуванням нестабільного розвитку економіки. Перший напрям представляє фінансово-економічний механізм капіталізації, другий — ринковий, третій — інсти-

туціональний, а четвертий — індикативний. Перші два напрями зорієнтовані на відтворення, нарощування й оцінку вартості власного капіталу, третій — на зміцнення стабільності банківської системи, а четвертий — є відображенням адекватності рівня капіталізації потребам економіки.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС НАРОЩУВАННЯ ТА ОЦІНКИ ВАРТОСТІ

Перший напрям характеризує рух фінансових потоків, використання та перерозподіл їх у процесі банківської діяльності. Основні цілі цього напрямку досліджень полягають у визначенні раціональності фінансових активів, що є об'єктом вкладання грошових коштів. Предметом дослідження є процеси перетворення додаткової вартості на капітал, оцінка його використання та формування якісної структури капіталу. Складові капіталу можуть мати різні форми, строки погашення і рівні ризику та мають відповідати таким основним характеристикам, як постійність, здатність покривати збитки банку, а також законному підпорядкуванню інвесторам та іншим кредиторам. Сукупність усіх цих ознак формує оцінку якості капіталу.

Потребують удосконалення та уніфікації методологічні засади оцінки вартості капіталу. Вартість власного капіталу, який має найвищу ліквідність, визначається в розрізі двох основних елементів: статутний капітал (кошти акціонерів — основний капітал) та нерозподілений прибуток (кінцевий результат використання сукупного капіталу). Капіталізація розглядається як процес нарощування власного капіталу за рахунок прибутків, коштів, залучених від додаткового випуску акцій чи боргових цінних паперів та інших інструментів. У цьому контексті банківську систему очікують деякі серйозні зміни відповідно до вимог Базеля III. Зокрема підвищення вимог до якості капіталу, істотне збільшення необхідної квоти капіталу. Передбачено враховувати лише ті інструменти, які забезпечують поглинання збитків у поточному режимі діяльності банків, не очікуючи їх банкрутства.

Вирішення проблеми збільшення капіталізації банків, з одного боку, і необхідність формування якісної структури капіталу — з другого, не

Схема. 2. Методологічні підходи до дослідження капіталізації банківської системи

можуть бути повною мірою ефективними доти, доки розмір власного капіталу визначатиметься за допомогою обліково-бухгалтерських методів, що базуються на неповній або недостовірній інформації і не відображають реальної вартості активів. Базою для розрахунку величини капіталу, на наш погляд, має слугувати ринкова вартість.

Другий напрям концентрує увагу на вартісній оцінці результатів функціонуючого капіталу та на ринковій вартості, цінності бізнесу з погляду бізнес-середовища та ринку. Під вартістю капіталу розуміють вимоги інвесторів до доходності на вкладений ними капітал. Згідно із сучасними тенденціями в управлінні фінансами пріоритетним є вартісний підхід, який фокусується на максимізації ринкової вартості власного капіталу для інвесторів, одночасно забезпечуючи досягнення цілей усіх зацікавлених осіб. Уроки світової фінансової кризи довели: орієнтуючись лише на зростання вартості банку, акціонери та менеджери активно розширювали масштаби високоризикових банківських операцій, що призвело до появи «фінансового буму», який відповідно дав поштовх до фінансової кризи. Зважаючи на викладене, на нашу думку, найдоцільніше трактувати цільову орієнтацію банку на мінімізацію втрат завдяки проведенню проактивного та комплексного управління його ризиками. Цільова орієнтація банку на мінімізацію втрат унаслідок настання ризиків нині відповідає інтересам як акціонерів та менеджменту, так і клієнтів, контрагентів, наглядових органів, рейтингових агентств. Такий підхід сприятиме зниженню схильності банків до ризиків, забезпечуватиме стабільне та довготривале функціонування цих установ на ринку, що в підсумку приведе до зростання вартості банківського бізнесу.

Управління вартістю традиційно визначають як поєднання вартісного мислення та управлінських процесів і систем, які трансформують вартісні цілі в конкретні дії. Вартісне мислення полягає в тому, що менеджери усвідомлюють своє пріоритетне завдання у збільшенні вартості банку. Управління вартістю розцінюється як інтегруючий процес, спрямований на досягнення стратегічних, тактичних та оперативних рішень завдяки концентрації зусиль на факторах формування вартості. Вартість

капіталу розглядається як відсоток (рівень рентабельності), за який інвестор погодиться вкласти свій капітал у бізнес. На нинішньому етапі розвитку фінансового ринку в умовах глобальної економічної нестабільності виникає необхідність вибору таких підходів та методів визначення вартості власного капіталу банку, які могли б дати найадекватнішу оцінку рівня капіталізації банківської установи.

Поступовий перехід до ринкової оцінки капіталу може відбутися лише тоді, коли акціонери та інвестори перестануть вважати банки розрахунковими центрами та не вноситимуть кошти до статутного капіталу в обмін на певні преференції, а розглядатимуть участь у банківському капіталі як альтернативне вкладення грошових коштів у ліквідний актив.

Капіталізація з погляду динаміки економічного розвитку охоплює як внутрішні процеси банківської діяльності, так і сферу ринкового обігу. Ринкова капіталізація банку відображає кон'юнктурні зміни в капіталі і залежить не лише від вимог регулятора, а й від конкретної економічної ситуації. Якщо з точки зору виробничих відносин капіталізація має два напрями — централізацію та концентрацію капіталу, то з точки зору ринкового обігу капіталізація передбачає постійний моніторинг курсового значення акцій даного банку. З розвитку фондового ринку ринкова капіталізація все більше набуватиме значущості в оцінці рівня капіталізації та ефективності діяльності банківської установи. Нині в Україні досить складно оперувати таким показником, оскільки лише поодинокі банки мають відкриту ринкову позицію на фондовому ринку.

Потреба в ринковій оцінці капіталу, а також активів і пасивів банків остаточно сформується тоді, коли вони стануть потенційними або реальними об'єктами ринкових процесів і операцій: купівлі-продажу, ліквідації, приватизації, акціонування, передачі у довічне управління або оренду майна банків, передачі до статутного капіталу підприємства (організації) пакета акцій банку як внеску. Щоб стимулювати впровадження ринкової капіталізації, автори пропонують передбачити обов'язковість обігу на вітчизняних фондових біржах не менше 20% голосуючих акцій найбільших банків країни.

Про необхідність визначення

ринкової капіталізації вітчизняних банків свідчать такі аргументи. По-перше, це процес реструктуризації та зміни власників, що є об'єктивною необхідністю, оскільки банківська система України низькоконцентрована, для неї характерна розпорошеність капіталу та економічна слабкість банків. Така система не здатна виступати в ролі локомотива ринкових перетворень. Очевидно, що новий інвестор або кредитор, якому пропонується обміняти борги банку на його акції, захоче знати, скільки цей банк може коштувати, і чи є бодай невелика надія, що його вартість збільшиться з плином часу за рахунок капіталізації генерованих ним грошових потоків. По-друге, стратегія, спрямована на збільшення ринкової вартості бізнесу, допоможе банку зберегти сильні ринкові позиції, окреслити банківську політику на перспективу і залучити нових клієнтів та власників. По-третє, ринкову вартість банку можна використовувати як інтегральний індикатор ефективності його керівництва. У ході розвитку фінансового ринку ефективність кожного банку і його потенційне зростання визначатимуться підвищенням ціни його акцій або ціни, яку готовий заплатити стратегічний інвестор для участі в капіталі банку.

Розглядаючи капітал як вартість, необхідно враховувати різні підходи до її оцінки, які прямо впливають на величину власного капіталу, оскільки при використанні різних методик розмір та якість власного капіталу банку будуть різними. Вартість банку, яка визначається котируванням акцій, і реальна вартість, утілена в активах, пасивах, трудових ресурсах, — це дві різні величини. Вартість, визначена за ринковою капіталізацією, містить у собі фіктивну вартість, яка починає обертатися, обмінюватися на реальну вартість, набуває віртуального характеру. Під цю фіктивну вартість надаються кредити, випускаються похідні цінні папери, і процес усе більше відривається від реальної основи.

ЯКІСНА ПЛОЩИНА КАПІТАЛІЗАЦІЇ

Підтримання необхідного розміру капіталу і точна оцінка його достатності припускають оперативність у діяльності центрального банку та дієвість вжитих ним заходів, що визначають необхідність

Схема 3. Нові вимоги до достатності капіталу згідно з Базелем III [12]

регулятивної капіталізації відповідно до третього напрямку. Ці заходи слід спрямувати на поліпшення якості формування власних коштів банку, підвищення ефективності управління його власними коштами, а також на зміцнення банківського сектору за рахунок найоптимальніших їх поєднань у кожному конкретному банку. Об'єктом аналізу є величина капіталу банку, значення якої використовується, з одного боку, регулюючими органами для здійснення ефективного пруденційного нагляду за банками (концепція регулятивного капіталу), а з другого – самими банківськими установами для визначення та мінімізації ризиків (концепція економічного капіталу). Наявність істотних розбіжностей між ринковою капіталізацією банку і розміром

капіталу, розрахованого за вимогами регулятора, може свідчити про наявність певних прихованих проблем у діяльності банку, не врахованих регулятором, але про які відомо ринковим суб'єктам.

Регулятивна капіталізація формується не лише під впливом економічних, а й з урахуванням адміністративно-законодавчих заходів. **Регулятивна капіталізація – насамперед системно-орієнтована та спрямована на забезпечення фінансової стабільності банківської системи.** Визначаючи склад регулятивного капіталу, нормативи достатності капіталу, вимагаючи від банків пояснень щодо підходу та процедури розрахунку економічного капіталу, НБУ впливає на рівень капіталізації банківської системи. Для того, щоб коригувальні

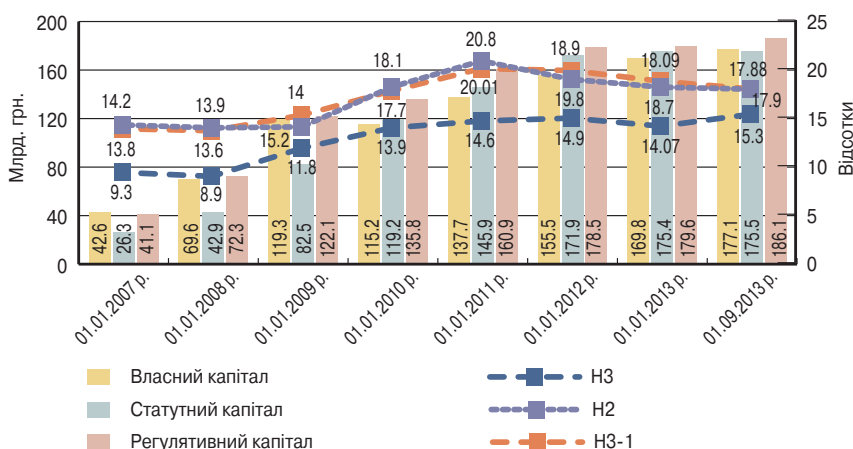
дії проводилися оперативно, органи регулювання мають вживати серйозних заходів у випадку зниження банківського капіталу. Стандарти негайних коригувальних дій мають стати основою регулювання банківського капіталу в Україні, як і в більшості економічно розвинутих країн.

Достатність капіталу відіграє значну роль не лише для оцінки окремо взятого банку. Це результативний показник, який характеризує фінансову стабільність банківської системи та її спроможність сприяти (чи не сприяти) економічному зростанню країни. Тому система заходів щодо регулювання та нагляду у сфері капіталізації потребує постійного вдосконалення. Насамперед це стосується достатності капіталу, яка в міжнародній практиці розглядається з двох позицій:

- 1) інституційна – кожен банк зобов'язаний мати визначену мінімальну величину статутного фонду, власного (регулятивного) капіталу;
- 2) нормативна – співвідношення власного капіталу та ризиків банку.

Національний банк України має постійно аналізувати якість капіталу та рівень його достатності з метою запровадження необхідних структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реструктуризації окремих банків, так і реорганізації банківської системи шляхом злиття та поглинання банківських установ. Даючи оцінку достатності капіталу, банківський нагляд має враховувати вплив певних якісних факторів для кожного конкретного банку, аналізу-

Графік. Динаміка капіталізації банківської системи України

Джерело: розраховано авторами на підставі даних НБУ.

вати його діяльність, операції та послуги, надані клієнтам, обсяги залучених коштів та наданих кредитів, стратегію та підходи кожного банку окремо до його капіталізації.

Суть інституційної норми достатності капіталу в тому, що кожен банк як суспільний інститут, який має ліцензію на здійснення своєї діяльності, зобов'язаний володіти мінімальною величиною власного капіталу. Дана норма міститься у рекомендаціях Національного банку України щодо розміру та складу статутного та регулятивного капіталу [6]. Структура та порядок визначення регулятивного банківського капіталу в Україні передбачені Інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затвердженою постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 та іншими нормативними актами Національного банку України, що спираються на міжнародні стандарти і враховують основні вимоги Базельського комітету до оцінки банківського капіталу.

Розрахунок нормативів капіталу має враховувати ефективність контролю та управління ризиками в банку, а не тільки масштаби його діяльності. При цьому потрібно досягти компромісу, з тим щоб “не нашкодити”. Так, Базельською угодою про капітал передбачено включення до капіталу банків тільки певних видів резервів під втрати від кредитування, що не несуть загрози кредитного ризику. В Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” передбачено включення до додаткового капіталу резервів під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до першої (найвищої) категорії якості [8]. Таке положення відповідає сучасним економічним умовам функціонування вітчизняних банків та позитивно впливає на розмір їхнього капіталу. Розмір регулятивного капіталу за дев'ять місяців 2013 року збільшився на 7 137.1 млн. грн. і на 01.09.2013 р. становив близько 186 046.0 млн. грн. Впровадження жорсткіших заходів, зокрема повне виключення резервів під ризики, призведе до штучного звуження капіталізації банківської системи України. Проте життя зазначених заходів у майбутньому відповідає Базельській угоді про капітал

та надасть змогу підвищити якість капіталу.

Із позиції співвідношення власного капіталу та ризиків банків центробанк контролює виконання трьох таких нормативів (коефіцієнтів) — достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2); співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів банку (Н3); співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3–1). (Динаміку показників подано на графіку).

Як уже зазначалося, регулятивний капітал банків України станом на 01.09.2013 р. становив 186.05 млрд. грн., статутний — 179.3 млрд. грн. Протягом першого півріччя 2013 року тривало зростання розміру власного капіталу банківської системи України. При цьому сукупний обсяг власного капіталу банків залишався меншим за статутний капітал, що пояснюється значними обсягами накопичених збитків за період 2009–2011 рр. У цілому за перші шість місяців 2013 року розмір власного капіталу зріс на 3.46% (5.88 млрд. грн.) — до 176.08 млрд. грн. станом на 01.07.2013 р. [9]. Протягом дев'яти місяців 2013 року спостерігалася нестійка тенденція до зміни розміру регулятивного капіталу. На фоні загального напрямку нарощування регулятивного капіталу максимальне місячне скорочення його обсягів (у липні порівняно з червнем 2013 р.) становило близько 1.5%, або 2.8 млрд. грн. [9].

Дані процеси не могли не позначитися на нормативі адекватності регулятивного капіталу (Н2), значення якого за дев'ять місяців 2013 р. знизилось з 18.06 до 17.88%. Однак незважаючи на певне зниження, адекватність капіталу банків України відповідає рівню виявлених ризиків. Крім того, вони мають значний її запас — фактичні значення вищі за нормативні. Зрозуміло, показники достатності — головні серед визначальних, їм відводиться істотна увага у Базельських документах. Водночас не слід ставитися до них однозначно, без урахування інших показників діяльності банків. Якщо у банку достатність капіталу 18–25%, то це ще не означає, що у нього все гаразд. Цілком можна припустити, що ця фінансова установа працює неефективно або якість її капіталу сумнівна.

Скорочення різниці між показником платоспроможності (Н2) і співвідношенням капіталу й активів (Н3)

свідчить про те, що у структурі активів українських банків збільшилася частка ризикових активів і значно зменшилася частка високоліквідних активів, які не входять до розрахунку Н2. На думку авторів, у подальшому Національному банку слід відновити норматив адекватності основного капіталу, в структурі якого має переважати акціонерний капітал, що забезпечує протидію ризикам та рекапіталізацію втрат, які виникли в банківській системі. Відповідно до Базеля III розраховуються нормативи достатності основного капіталу, капіталу першого рівня та регулятивного капіталу (сума капіталу першого та другого рівнів). Капітал першого рівня — це капітал, що поглинає збитки у ході діяльності (going-concern capital), складається з основного (Common Equity) та додаткового капіталу. Капітал другого рівня — це капітал, що поглинає збитки у стадії ліквідації (gone-concern capital) — див. схему 3.

Зрозуміло, що прагнучи до вищих стандартів капіталу, банківський сектор на відповідному рівні має забезпечити отримання прибутку і залучення капіталу, а також одночасно забезпечити економічний сектор новими кредитами.

Розрахунок адекватності регулятивного капіталу банків в Україні об'єктивно потребує нового макропруденційного підходу, який би підвищив його достовірність. Серед завдань, які необхідно вирішити, виокремимо такі: підвищення якості корпоративного управління, що дасть змогу банкам вирішити проблему поганих кредитів і зміцнити довіру потенційних контрагентів; підвищення прозорості структури власників; посилення контролю за формуванням капіталів банків — виключення “уявної вартості” з капіталу; виключення зі складу власного капіталу деяких видів боргових зобов'язань і резервів на покриття збитків, що спотворює результати аналізу діяльності банку; уникнення пастки капіталу (коли вимоги до обсягу капіталу зростають, а розмістити його нікуди, не варто змушувати банки механічно збільшувати капітал); застосування диференційованого підходу при встановленні нормативів достатності капіталу щодо різних груп банків, враховуючи їхні потенційні капіталотворчі можливості, рівень прибутковості й місце банку в банківській системі; списання без-

Схема 4. Роль капіталізації банківської системи

надійних активів; відсутність історично порівнянної ретроспективної бази даних; посилення контролю за організацією роботи щодо оцінки та управління ризиками активних операцій та позабалансових інструментів; підвищення ефективності служб внутрішнього контролю.

Необхідні розробка та впровадження стандартів оперативних коригувальних дій, що містять перелік обов'язкових і можливих (необов'язкових) заходів до банків за різних рівнів капіталізації, які мають стати основою регулювання банківського капіталу в Україні. Ці заходи сприятимуть поліпшенню якості формування власних коштів банку, підвищенню ефективності управління ними, а також зміцнять банківський сектор за рахунок найоптимальнішого поєднання цих факторів щодо конкретного банку.

Зміни ринкової кон'юнктури ставлять перед банківськими установами завдання щодо нейтралізації ризиків, уміння відповідати за власними зобов'язаннями, що потребує подальшого нарощування капітальної бази. Необхідно запроваджувати нагляд з приводу достатності капіталу банків для забезпечення відповідної компенсації ризиків. Розширення спектра банківських ризиків зумовило необхідність аналізу не лише кредитного ризику, а й ринкового, операційного та системного ризиків. Активний розвиток та вдосконалення інструментів, котрі забезпечують банкам мінімізацію ризиків, виявив

невідповідність між рівнем капіталу, який вимагали регулюючі органи, та рівнем економічного капіталу, що резервувався банками під конкретні банківські портфелі.

Капіталізація може бути достатньою, недостатньою або зайвою і залежить від балансу співвідношення між економічним капіталом банку та реально існуючим капіталом на даний момент часу. Економічний капітал — це той інструмент управління банком, який забезпечує зростання вартості банку для акціонерів. Порівняння значення наявного (регулятивного) капіталу та економічного допомагає з'ясувати, чи достатньо капіталізований банк або чи не є він занадто капіталізованим [7, с. 60]. Такий підхід дає підстави ухвалити рішення про нарощування капіталу або, навпаки, про його зменшення.

Зайва капіталізація характеризується неефективним використанням грошових ресурсів: вільні кошти компанії не інвестуються, а капіталізуються. Недостатня, або “тонка” капіталізація (“thin capitalization”) виникає за обставин, коли діяльність банку фінансується переважно за рахунок позикових коштів або має місце прагнення зменшити оподатковувану базу через штучне підвищення витрат на обслуговування в борг. Однак даний підхід несе в собі низку загроз, оскільки зорієнтований на врахування специфіки ризику конкретного банку, на використання власних моделей управління ризиком.

Можливість орієнтуватися на влас-

ну оцінку потреб у капіталі, а не на регулятивні вимоги може бути надана регулюючими органами тому банку, який має, по-перше, надійну систему управління, зокрема і систему управління ризиками; по-друге, — об'єктивну можливість отримувати достовірну інформацію про фінансовий стан своїх клієнтів; по-третє, — достатню статистичну базу даних за тривалий період часу. Як засвідчила фінансова криза, банки не завжди адекватно використовують такі моделі, що призводить до маніпулювання обсягом капіталу. Більшість західних фахівців схиляється до думки про необхідність встановлення єдиних підходів до оцінювання капіталізації з урахуванням ризиків, зближенням регулятивного та економічного капіталів.

Недокапіталізація вітчизняних банків відображає недокапіталізацію економіки в цілому. Оцінювання впливу капіталізації на забезпечення конкурентоспроможності банківської системи та, виходячи з ролі банків у економічній системі, на їх здатність забезпечувати економічне зростання в країні, становить зміст індикативної капіталізації на макrorівні в межах четвертого напрямку. Сутність капіталізації на макrorівні розкривається як економічний критерій розвитку національної економіки [2; 3]. В даному випадку капіталізація тлумачиться в широкому розумінні й увага зосереджується на економічному призначенні та необхідності забезпечити достатній рівень капіталізації саме банківської системи, її здатнос-

ті поглинути збитки в періоди фінансових потрясінь. Зростання капіталізації — головна передумова широко-масштабної участі вітчизняних банків у соціально-економічному розвитку країни. Підвищення рівня капіталізації українських банків посилить їхню конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить стабільність та надійність усієї економіки України на шляху інтеграції до світового господарства.

Отже, з позиції макрорівня капіталізацію доцільно розглядати насамперед як індикатор, критерій участі банків у забезпеченні економічного зростання. Для цього використовуються показники відношення капіталу до ВВП, активів — до ВВП, кредиту — до ВВП (credit-to-GDP). Недокапіталізована банківська система виступає одним із проблемних питань розвитку сучасної економіки [4, с. 24]. Якщо розглядати банківський капітал у співвідношенні з ВВП в Україні, то його розмір за останні роки збільшився з 4.42% у 2002 році до 11.81% у 2011-му. Тобто власний капітал банків зростає вищими темпами, ніж ВВП. Надмірне зростання банківського кредитування порівняно зі зростанням ВВП створює ризик циклічної економічної кризи внаслідок надмірної кредитизації економіки.

Водночас наявність значного обсягу капіталу банків ще не є гарантом економічного зростання. Все частіше висловлюється думка як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, що надмірна капіталізація банківського сектору супроводжується формуванням фінансових “бульбашок” і кризовими явищами в економіці. Тому рівень капіталізації банківської системи сам по собі потребує наукового обґрунтування. Для ефективної роботи як на сучасному етапі, так і в перспективі необхідно постійно оцінювати якість капіталу банку, визначати його адекватність економічному зростанню та фазі економічного циклу, на чому особливо наголошує Базель III.

З’ясування сутності й ролі капіталізації дало змогу виокремити цільові орієнтири, що ставляться перед банківською системою в процесі капіталізації, врахувавши які, можна змінити ефективність капіталізації. Такими цільовими орієнтирами слід визнати:

1) забезпечення стабільності банківської системи і підвищення рівня довіри до банків;

2) дотримання вимог регулятивних органів і виконання обов’язків усіма суб’єктами ринку банківських послуг;

3) підвищення конкурентоспроможності українських банків і сприяння економічному зростанню країни. Тобто капіталізація не є самоцілью.

Структурно-логічний взаємозв’язок між капіталізацією та цільовими орієнтирами полягає в тому, що вони є сполучною ланкою між рівнем капіталізації та механізмами її нарощування. Капіталізація — це критерій розвитку. Незалежно від того, в якій формі реалізується процес капіталізації — як капіталізація прибутку чи як капіталізація ринкової вартості, — його результатом завжди є приріст цінності. Процес управління капіталом, як і будь-яким іншим напрямом банківської діяльності, має кілька ступенів (етапів), пов’язаних між собою. Саме ця кінцева мета поєднує позиції в їхній діалектичній єдності, що подано на схемі 4.

ВИСНОВКИ

Отже, проблема капіталізації полягає не у кількісній, а в якісній площині. Насамперед — це фінансова стабільність та незалежність банківської системи. Від її якості залежить здатність системи протистояти зовнішньому впливу, особливо в умовах глобальних викликів. Крім того, капіталізація — це фінансова основа та довіра до банківської системи. Достатній рівень капіталізації, сформований за результатами роботи банківського менеджменту, визначає надійність банків та всієї економічної системи, здатність банків мінімізувати ризики. Проблема капіталізації — це проблема джерел та напрямів вкладення коштів, від їх стабільності й ризиковості залежить потужність банківської системи та динаміка подальшого розвитку економіки країни.

Капіталізація — це важіль, що втілює в собі можливості банківської системи впливати на розвиток та підвищення темпів економічного зростання, збільшувати обсяги банківських операцій та інвестування, забезпечувати інтереси вкладників та кредиторів. Водночас реальна оцінка достатності капіталу банку разом зі зростанням капіталізації дає можливість підвищити привабливість банківських установ для вкладників і кредиторів, розширити їх ресурсну базу, поліпшити ін-

вестиційний клімат у державі.

Як нині, так і в майбутньому питання економічної сутності капіталізації потребує подальшого глибокого вивчення, оскільки його вирішення залежить від еволюції економічних процесів, поглядів науковців. Ця дискусія може знайти відображення в таких фінансово-економічних питаннях, як формування та структура капіталу, ефективність використання капіталу тощо.

Література

1. Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця, д-ра екон. наук А.А.Гриценка. — К.: Інститут економіки та прогнозування, 2007. — 220 с.
2. Проблеми оцінки рівня капіталізації суб’єктів господарювання: наукова доповідь. — Львів: ІРД НАНУ, 2007. — 67 с.
3. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи // Економічна теорія. — 2006. — №2. — С. 91–112.
4. Циплінська О. О. Капіталізація банківської системи України в умовах економічної кризи // Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету імені Петра Могили, 2008. — Випуск 86. — Том 99.
5. Ткачук Н. М. Капіталізація банку: економічна сутність та різновиди // Вісник Української академії банківської справи. — 2010. — № 1.
6. Ткачук Н. М. Особливості визначення та оцінки достатності банківського капіталу [Текст] / Н.М.Ткачук // Вісник Української академії банківської справи. — 2006. — № 2. — С. 99–105.
7. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О.Примостка. — 3-є вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2012. — 338 с.
8. Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Національне рейтингове агентство Рюрик. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rurik.com.ua/>.
10. Basel III // http://de.wikipedia.org/wiki/Basel_III.
11. Національний банк України. Інформація служби банківського нагляду. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262&cat_id=36794.

Дослідження/

■ **Олександр Костюк**
Oleksandr Kostiuk

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

PhD, Full Doctor (Economics), Professor of the Chair of International Economics of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

E-mail: kostyuka@uabs.edu.ua

■ **Дмитро Рябіченко**
Dmytro Riabichenko

Аспірант кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

PhD student of the Chair of International Economics of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

E-mail: d.o.riabichenko@academy.sumy.ua

Вплив корпоративного управління на ринкові позиції європейських банківських холдингів

Corporate governance influence upon market positions of European bank holding companies

Нині, коли внаслідок кризи довіри громадян в усьому світі до банківського сектору помітно знизилася, лідерство на ринку фінансових послуг багато в чому почало визначатися ефективністю обраної банками системи корпоративного управління. За таких умов зростає увага теоретиків та практиків до фундаментальних засад ефективності банківської діяльності, в тому числі моделей корпоративного управління. У статті розглянуто головні особливості унітарної та дворівневої моделей ради директорів і на основі огляду підходів вітчизняних та іноземних науковців до розробки цієї проблематики зроблено висновок щодо відсутності єдиної точки зору на те, яка з моделей ефективніша.

Today, when citizens' confidence in the banking sector significantly declined all over the world due to the crisis, the leadership on the financial services market is determined by the effectiveness of the corporate governance system chosen by banks. Under such conditions, theoreticians and practitioners give much attention to fundamental principles of the banking activities effectiveness, including the corporate governance models effectiveness. The article considers basic features of the unitary and two-tier models of the board of directors. Having reviewed domestic and foreign scientists approaches to the development of this issue, the authors came to a conclusion that there is no a single point of view concerning the most efficient model.

Ключові слова: банк, корпоративне управління, ефективність, рада директорів, синтетичний індекс.

Key words: bank, corporate governance, effectiveness, board of directors, synthetic index.

Розвиток системи корпоративного управління є однією з головних умов якісних змін у банківській сфері, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності і стійкості кредитних організацій. Пояснюється це тим, що банки, виконуючи функції перерозподілу фінансових ресурсів

в економіці, повинні діяти в інтересах широкого кола стейкхолдерів. Корпоративне управління, що забезпечує адекватний захист інтересів власників банку, кредиторів, клієнтів та інших зацікавлених осіб від посилення ризиків і наростання невизначеності, стає одним із вирішальних

чинників стабільного функціонування як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

У цьому дослідженні під корпоративним управлінням мається на увазі система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності банку і здійснення

контролю, а також розподіл прав і обов'язків між суб'єктами управління з метою отримання максимального прибутку в межах чинного законодавства та досягнення максимального соціального ефекту. Результативність корпоративного управління окремого банку залежить від моделі корпоративного управління, яка, в свою чергу, залежить від країни базування банку та нееластична до змін у короткостроковому періоді. Зважаючи на це, важливо розглянути фундаментальні моделі ради директорів банків.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УНІТАРНОЇ ТА ДВОРІВНЕВОЇ МОДЕЛЕЙ РАДИ ДИРЕКТОРІВ

Нині у світовій практиці управління активно використовуються дві моделі ради директорів — унітарна та модель подвійних рад. Залежно від обраної моделі різняться порядок взаємовідносин між стейкхолдерами та ступінь розкриття інформації, проте істотніші розбіжності спостерігаються в питаннях підпорядкування, підзвітності і функціональних обов'язків представників топ-менеджменту.

Модель подвійних рад припускає наявність у банку одночасно спостережної ради та виконавчої (правління). Враховуючи специфіку роботи правління банку, присутність власників банку можлива лише в спостережній раді, що створює значні проблеми для вкладників щодо отримання систематичної та змістовної інформації про діяльність банку. Це спричинено інформаційною асиметрією, яка заважає координації діяльності обох рад. Тому модель подвійних рад, навіть у разі надання вкладникам права делегувати до їх складу своїх представників, не може гарантувати вкладникам захисту їхніх прав.

За унітарної моделі ради директорів усі директори — як виконавчі, так і невиконавчі, включаючи представників вкладників — вирішують проблему асиметрії інформації. Всі рішення, у тому числі стратегічні, приймаються в рамках однієї унітарної ради. Систематично відвідуючи її засідання, вкладники отримують необхідну інформацію. Взаємозв'язки між суб'єктами управління кожної з моделей розкрито на схемі.

Зазначені моделі мають свої унікальні характеристики, переваги та недоліки, тому це породжує дискусії щодо ефективності кожної з них.

Так, Д.Хігс (D. Higgs) [2] стверджує, що важливою стратегічною характеристикою для унітарної моделі є швидкість реакції на зміни у зовнішньому середовищі та затвердження управлінських рішень. Водночас у моделі подвійних рад розгляд процедурних питань у процесі міжнародного менеджменту входить в обов'язки спостережної ради, котра часто складається з некомпетентних у справах управління акціонерів та представників трудового колективу, а це значно гальмує даний процес. Унітарна модель передбачає існування ради директорів, яка має сприяти більш динамічній адаптації компанії до мінливих умов бізнесу. В свою чергу, спостережна рада також часто не може затвердити рішення, оскільки в країнах, де ця модель широко використовується, більшу увагу приділяють не так прогресивності ідеї, як виконанню всіх бюрократичних вимог щодо її подачі та оформлення.

Серед основних переваг унітарної моделі український учений Г.Штерн [12] виокремлює також те, що особливості акціонерної форми власності в країнах, котрі її використовують, не передбачають існування домінуючих акціонерів, частка яких перевищувала б 3—5% статутного капіталу. Таким чином, акціонерам компаній з унітарною моделлю управління значно простіше прийняти рішення про продаж акцій, що сприяє розвитку фондових ринків, тоді як за моделі подвійних рад таке рішення

акціонера може призвести до великих збитків унаслідок зміни їхньої курсової вартості. Із цього питання висловлювалися також Л.Довгань, Є.Пастухова та Л.Савчук [11], наголошуючи, що компанії за такої моделі найчастіше мають не лише індивідуальних, а й інституціональних інвесторів, які, володіючи значними пакетами акцій, не прагнуть до участі в раді директорів, а тому не забезпечують належного представництва.

С.Конг (S.Kong) [4] доводить, що ця модель краща від моделі подвійних рад принаймні з двох причин: вона передбачає спрощення каналів обміну інформацією між усіма рівнями управління, чим поліпшує комунікативну функцію корпоративного управління та прискорює процес прийняття управлінських рішень. Крім того, унітарна модель дає змогу забезпечувати інформаційну прозорість щодо компаній як на фондовому ринку, так і в процесі конкурентної боротьби, що, в свою чергу, приваблює інвестора. Необхідно також зазначити, що вартість залученого капіталу (виплачені дивіденди) за такої моделі зазвичай перевищує відповідний показник у компаніях континентальної Європи.

У працях С.Джакобі (S.Jacoby) [3] визначено, що надання працівникам права участі в управлінні компанією сприяє підвищенню їхньої готовності до інвестування в неї власних фінансово-інтелектуальних ресурсів та швидшій реалізації їхніх ідей щодо

Схема. Моделі ради директорів

Джерело: авторська розробка.

підвищення ефективності діяльності, що дасть змогу банку знизити оборотні видатки. З.Пінг (Z.Ping) [8] також підкреслює, що в цьому аспекті унітарна модель захищає і навіть лобіює інтереси акціонерів, а модель подвійних рад – інтереси працівників, менеджерів та інших стейкхолдерів. Чіткий розподіл функцій управління та контролю дає змогу компаніям забезпечувати високу стійкість, самим контролювати рівень своєї конкурентоспроможності й ефективності діяльності, а також орієнтувати інвесторів на довгострокові цілі.

Водночас у дослідженнях [3, 8] не зазначається, що практика організації банками міжнародного бізнесу в частині делегування кандидатур працівників до спостережної ради характерна лише для підрозділів, які знаходяться в країні базування. При цьому великі європейські банки завдяки розширеній філіальній мережі здійснюють свою діяльність на території ряду країн-реципієнтів. Наприклад, більше 74% активів німецьких банків зосереджено за межами держави, що спотворює ідею захисту прав стейкхолдерів шляхом участі в цьому органі.

М.Спісто (M.Spisto) [9] зазначає, що модель подвійних рад має досить ефективну систему з розробки управлінських рішень. Це зумовлюється участю в даному процесі керівників усіх організаційних структур, стійкими зв'язками між ними та постійним обміном актуальною інформацією на засіданнях правління, котрі відбуваються частіше, ніж за унітарної моделі. Вчений наголошує, що поєднання двох функцій – виконавчої та спостережної – в одному органі характерне для унітарної моделі, негативно впливає на відповідальність директорів, збільшуючи шанси зловживань з боку виконавчих структур, а це призводить до виникнення конфлікту інтересів між менеджерами та акціонерами. Однак у зазначеній праці не розглянуто питання щодо вирішення окресленої проблеми шляхом включення незалежних експертів до ради директорів.

С.Лютц (S.Lutz) [7] наголошує, що для моделі подвійних рад характерна не лише висока концентрація власності, а й перехресне володіння акціями і крос-управління. Це захищає компанії від ворожих поглинань, а також зменшує роль ринкової оцінки фірми в корпоративній політиці. Приділяючи велику увагу проблемам

корпоративного управління в Німеччині, де зазначена модель існує історично під впливом еволюції законодавчої бази з питань регулювання банківської діяльності, автором не розглянуто проблеми ефективності функціонування подвійної ради директорів у країнах із низькою концентрацією власності.

Однією з основних проблем міжнародних банків і корпорацій нині є обрання ефективної моделі корпоративного управління, а також голови правління, котрий міг би результативно виконувати свої функціональні обов'язки не лише в період стабільного розвитку, а й у критичних для фірми ситуаціях. Тому метою статті є дослідження взаємозв'язку показників ефективності європейських банків та певних характерних ознак корпоративного управління в найбільших європейських банках.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ КОРПОРАТИВНИМ УПРАВЛІННЯМ І ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

У сучасних розробках науковців відображено різні точки зору на застосування тих чи інших методів пошуку взаємозв'язку між якістю корпоративного управління й ефективністю діяльності компанії (банку). Так, у дослідженні [6] рейтингова оцінка банків здійснюється на основі побудови індексу корпоративного управління, що, в свою чергу, базується на даних фінансової звітності бразильських банків за такими напрямками: розкриття інформації, формування та функціонування ради директорів, структура власності й контроль, права акціонерів.

Натомість Л.Браун (L.Brown) та М.Кейлор (M.Caylor) [1] оцінюють якість корпоративного управління на основі 35 коефіцієнтів, які всебічно характеризують діяльність банку, проте в цьому випадку надлишкова кількість ознак негативно впливає на чутливість моделі до зміни їх значень.

Задля досягнення цілей дослідження взаємозв'язку між ефективністю й окремими ознаками систем корпоративного управління банків пропонуємо розглядати на основі розрахунку синтетичного індексу ефективності. Такий підхід є виправданим, оскільки агрегований показник складається з субіндексів, які є результативними значеннями, що сформувалися під впливом дії розрізнених чинників, та дає

змогу здійснювати комплексну порівняльну оцінку ефективності діяльності банків.

Зазначимо, що до вибірки було включено 30 найбільших за обсягом активів європейських банківських холдингів, які працюють за різними моделями корпоративного управління, що склалися зокрема й під впливом національних особливостей ведення бізнесу. Ці банки у 2011 році запропоновано Радою з фінансової стабільності (The Financial Stability Oversight Council) як носіїв системного ризику внаслідок концентрації великої кількості активів у їхньому розпорядженні. Рада передбачає, що банки включаються до цієї групи з метою імплементації ключових принципів Базеля III.

Розрахунок синтетичного індексу з метою побудови рейтингу ефективності 30-ти європейських банків здійснено на основі чотирьох показників, що комплексно відображають стан об'єкта дослідження: рентабельність капіталу (Return on Equity), відношення ринкової капіталізації до балансової вартості капіталу (Price-to-Book), рентабельність матеріальних активів (Return on Average Tangible Assets), базовий капітал I рівня (Core Tier 1 Capital).

Значення вхідних показників, узятих до розрахунку синтетичного індексу 30-ти найбільших європейських банків за розміром активів, наведено в таблиці 1. Вхідні дані для проведення дослідження сформовано на основі річних звітів банків за 2011 рік, включених до вибірки, оскільки вплив корпоративного управління на ефективність діяльності банків саме в посткризовому періоді в сучасних наукових дослідженнях висвітлено недостатньо.

Механізмом проведення таксономічного аналізу є послідовність окремих взаємоузгоджених процедур та проведення матричних обчислень.

Першим етапом алгоритму таксономічного аналізу є формування матриці спостережень (формула 1):

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1j} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2j} & \dots & X_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{i1} & X_{i2} & \dots & X_{ij} & \dots & X_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mj} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix}, \quad (1)$$

де i – порядковий номер періоду (від 1 до m);

j – показник, який характеризує ефективність діяльності банків (від 1 до n);

X_{ij} – значення показника j в період часу i .

Оскільки не всі показники мають однакові одиниці виміру, для того, щоб вирівняти їх значення, необхідно провести стандартизацію за формулою (2):

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij}}{\left(\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij} \right)^{\frac{1}{2}}}. \quad (2)$$

Після стандартизації проводимо диференціацію показників на стимулятори та дестимулятори, що є основою для побудови вектора-еталона P_0 , елементи якого мають координати X_{0i} та формуються зі значень показників за формулою (3):

$$\begin{aligned} X_{0i} &= \max X_{ij} - \text{стимулятор}; \\ X_{0i} &= \min X_{ij} - \text{дестимулятор}. \end{aligned} \quad (3)$$

Одним із основних понять, які використовуються в таксономічних методах, є таксономічна відстань, тобто відстань між точками багатовимірного простору, що обчислюється за правилами аналітичної геометрії. Розмірність простору визначається кількістю показників, котрі характеризують ефективність діяльності банків. Визначення таксономічної відстані дає змогу ідентифікувати місце кожного елемента матриці в сукупності значень та класифікувати і впорядкувати їх для подальшого аналізу.

Відстань між окремим спостереженням і точкою P_0 (C_{i0}) розраховується за формулою (4):

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}, \quad (4)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в період часу i ;

z_{0i} – стандартизоване значення i -го показника в еталоні.

Далі розраховуємо середню відстань між спостереженнями $\bar{C}_0$ (5), стандартне відхилення S_0 (6), максимально можливе відхилення від зведеного еталону C_0 (7), зведений динамічний показник d_i (8):

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0}; \quad (5)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}; \quad (6)$$

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0; \quad (7)$$

$$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}. \quad (8)$$

Останнім етапом є визначення синтетичного індексу ефективності діяльності банків за формулою (9):

$$TI_i = 1 - d. \quad (9)$$

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

За результатами розрахунків сформовано рейтинг ефективності європейських банків, включених до вибірки (див. таблицю 2).

З метою комплексного дослідження моделей корпоративного управління в європейських банках нами висунуто припущення стосовно взаємозв'язку синтетичного індексу ефективності з окремими ознаками корпоративного управління в банках.

За даними графіків 1–4 не було виявлено взаємозв'язку між ефективністю та деякими ознаками корпоративного управління (кількість жінок серед невиконавчих директорів; розмір щорічної винагороди невиконавчих директорів; середня кількість незалежних директорів; середні витрати часу на здійснення повноважень директорами).

Традиційно для шведських банків у цілому характерна висока частка жінок серед невиконавчих директорів порівняно з фінансовими посередниками інших держав, проте за результа-

тами дослідження виявлено, що в двох із чотирьох банків, які базуються у Швеції, цей показник знаходиться на рівні, нижчому за середній по вибірці (16%): Хандельсбенкен (Handelsbanken) – 15% та Ес І Бі (SEB) – 13%. Отже, можна припустити, що національні ділові стереотипи суттєво не впливають на діяльність великих банків, тому управлінню такими посередниками приділяється значна увага з боку міжнародних регуляторів, зокрема і Радою з фінансової стабільності.

Останнім часом міжнародні інститути ОЕСР (OECD), Світовий банк (World Bank), Базельський комітет (Basel Committee) і фондові біржі розробляють рекомендації і висувають вимоги щодо включення незалежних директорів до складу ради та комітетів. За результатами нашого дослідження не виявлено взаємозв'язку між ефективністю діяльності банків та кількістю незалежних директорів, тому можна зробити припущення, що сам факт залучення зовнішніх експертів не гарантує успішного виконання ними своїх функцій – важливішими є кваліфікація та досвід незалежних директорів, тобто якісні характеристики превалюють над кількісними.

Проаналізувавши отриманий рейтинг, робимо висновок, що до першої

Таблиця 1. Вхідні показники для розрахунку синтетичного індексу ефективності за таксономічним методом станом на початок 2012 року

Банк	ROE, %	P/B	ROATA, %	CT1, %
Дойче Банк (DeutscheBank)	8.2	0.55	0.2014	9.5
Ейч Ес Бі Сі (HSBC)	10.9	0.91	0.7122	10.1
Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas)	8.8	0.56	0.3153	11.6
Барклейс (Barclays)	5.8	0.42	0.2539	11.0
А Бі Ес (RBS)	-0.3	0.21	-0.1320	10.6
Кредит Агриколь А.Т. (CreditAgricole SA)	-3.3	0.25	-0.2620	8.6
Сантандер (Santander)	7.1	0.63	0.4864	10.0
Сосьєте Женераль А.Т. (Societe Generale SA)	6.0	0.31	0.2419	9.0
Ллойдс Бенкінг Груп (Lloyds Banking Group)	-6.2	0.48	-0.2809	10.8
Ай Ен Джі (ING)	10.0	0.51	0.4588	9.6
Юнікредит (Unicredit)	-18.9	0.26	-1.0100	8.4
Бі Пі Сі А.Т. (BPCE SA)	0.8	0.36	0.0355	9.1
Рабобанк Груп (RabobankGroup)	6.9	0.40	0.1711	12.7
Нордеа (Nordea)	10.6	0.99	0.3695	11.2
Комерцбанк (Commerzbank)	2.2	0.29	0.0969	9.9
Інтеза (Intesa)	-17.4	0.46	-1.3121	10.1
Бі Бі Ві Ей (BBVA)	10.0	0.83	0.6817	10.3
Стендед Чатед (Standard Chartered)	11.5	1.08	0.8020	11.8
Денск Банк (DanskeBank)	1.1	0.50	0.0506	11.1
Ді Зет Банк АГ (DZ Bank AG)	5.7	1.00	0.1503	8.9
Ландесбанк Баден (Landesbank Baden-W.)	0.9	0.91	0.0236	12.9
Кей Бі Сі (KBC)	5.0	1.91	0.3997	10.6
Хандельсбенкен (Handelsbanken)	13.5	1.14	0.5035	15.6
Ес І Бі (SEB)	11.9	0.79	0.4775	13.7
Бенка Монті дія Пі Ес (Banca Monte dei P.S.)	-33.6	0.17	-1.972	9.1
Ерсте Банк (ErsteBank)	-5.5	0.34	-0.2681	9.4
Сведбанк (Swedbank)	12.2	0.87	0.6371	15.7
А Зет Бі АГ (RZB AG)	10.5	0.59	0.4900	9.1
Ю Бі Ай (UBI)	4.9	0.33	0.2600	8.6
Ю Бі Ес (UBS)	8.5	0.76	0.3860	14.1

Джерело: річні звіти банків за 2011 рік.

Графік 1. Діаграма розсіювання на основі значень кількості жінок серед невиконавчих директорів та позицій банків у рейтингу

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

Графік 2. Діаграма розсіювання на основі значень розміру щорічної винагороди невиконавчих директорів та позицій банків у рейтингу

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

Графік 3. Діаграма розсіювання на основі значень середньої кількості незалежних директорів та позицій банків у рейтингу

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

Графік 4. Діаграма розсіювання на основі значень середніх витрат часу на здійснення повноважень директорами та позицій банків у рейтингу

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

Таблиця 2. Рейтинг 30-ти найбільших європейських банків за ефективністю діяльності і значення показників, щодо яких висунуті припущення про існування взаємозв'язку з ефективністю, станом на початок 2012 року

Позиція в рейтингу	Банк	Винагорода генерального директора, євро	Тривалість перебування членів ради директорів на посаді, років	Строк перебування голови правління на посаді, років	Середні витрати часу на здійснення повноважень директорами, годин	Кількість жінок серед невиконавчих директорів	Середня кількість незалежних директорів	Розмір щорічної винагороди невиконавчих директорів, євро	Винагорода голови правління, євро	Модель ради директорів	Країна базування
1	Хандельсбенкен (Handelsbanken)	1 600 000	1	24	270	2	3.80	100 000	380 000	Унітарна	Швеція
2	Стендед Чатед (Standard Chartered)	6 000 000	1	17	215	2	1.55	350 000	2 200 000	Унітарна	Великобританія
3	Сведбанк (Swedbank)	900 000	1	2	400	4	2.35	68 000	200 000	Унітарна	Швеція
4	Ейч Ес Бі Сі (HSBC)	8 400 000	3	12	150	4	2.30	185 000	1 800 000	Унітарна	Великобританія
5	Ес Бі (SEB)	1 500 000	1	22	221	2	3.55	85 000	250 000	Унітарна	Швеція
6	Нордеа (Nordea)	1 650 000	1	9	250	3	2.70	102 000	250 000	Унітарна	Швеція
7	Бі Бі Бі Ей (BBVA)	5 000 000	3	23	520	1	0.50	200 000	720 000	Унітарна	Іспанія
8	Кей Бі Сі (KBC)	600 000	1	2	153	1	5.00	100 000	Немає даних	Унітарна	Бельгія
9	Сантандер (Santander)	10 750 000	3	25	800	1	0.90	225 000	Немає даних	Унітарна	Іспанія
10	Ю Бі Ес (UBS)	6 881 720	1	5	480	1	2.40	570 000	1 300 000	Дворівнева	Швейцарія
11	Барклейс (Barclays)	4 800 000	1	9	225	2	1.90	225 000	900 000	Унітарна	Великобританія
12	А Зет Бі АГ (RZB AG)	1 200 000	3	6	210	3	2.00	85 000	Немає даних	Дворівнева	Австрія
13	Ллойдс Бенкінг Груп (Lloyds Banking Group)	1 000 000	1	6	375	1	2.23	145 000	850 000	Унітарна	Великобританія
14	Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas)	2 000 000	3	18	153	5	2.65	50 000	Немає даних	Унітарна	Франція
15	Ай Ен Джі (ING)	1 600 000	4	4	223	1	3.50	85 000	90 000	Дворівнева	Нідерланди
16	Дойче Банк (Deutsche Bank)	6 200 000	5	15	110	2	2.90	125 000	230 000	Дворівнева	Німеччина
17	Рабобанк Груп (Rabobank Group)	1 650 000	3	4	490	2	5.00	105 000	800 000	Дворівнева	Нідерланди
18	Ді Зет Банк АГ (DZ Bank AG)	250 000	5	6	115	4	5.00	115 000	250 000	Дворівнева	Німеччина
19	Сосьєте Женераль А.Т. (Societe Generale SA)	850 000	4	11	200	4	2.15	80 000	Немає даних	Унітарна	Франція
20	Ландесбанк Баден (Landesbank Baden-W.)	800 000	5	4	90	1	2.00	110 000	900 000	Дворівнева	Німеччина
21	Денск Банк (Danske Bank)	1 500 000	1	19	300	1	1.90	112 000	Немає даних	Дворівнева	Данія
22	Комерцбанк (Commerzbank)	400 000	6	14	198	0	2.35	78 000	230 000	Дворівнева	Німеччина
23	Бі Пі Сі І А.Т. (BPCE SA)	400 000	4	3	220	4	1.00	68 000	450 000	Дворівнева	Франція
24	А Бі Ес (RBS)	1 600 000	1	1	215	3	1.30	160 000	900 000	Унітарна	Великобританія
25	Кредит Агріколь А.Т. (Credit Agricole SA)	100 000	3	7	215	4	1.25	65 000	Немає даних	Унітарна	Франція
26	Ерсте Банк (Erste Bank)	1 500 000	4	20	220	3	2.40	68 000	100 000	Дворівнева	Австрія
27	Ю Бі Ай (UBI)	8 000 000	3	15	185	2	2.00	110 000	900 000	Дворівнева	Італія
28	Юнікредит (Unicredit)	1 600 000	3	13	350	2	4.70	145 000	1 500 000	Унітарна	Італія
29	Інтеза (Intesa)	900 000	3	10	370	1	2.70	240 000	1 400 000	Дворівнева	Італія
30	Банка Монті ді Пі Ес (Banca Monte dei P.S.)	600 000	3	6	400	4	5.00	70 000	700 000	Унітарна	Італія

Джерело: річні звіти банків за 2011 рік.

групи з десяти банків, визнаних нами найуспішнішими за значенням синтетичного показника, увійшли установи, котрі використовують унітарну модель корпоративного управління. До цього переліку належать найбільші банки Швеції, Великобританії та Іспанії. Виняток становить лише "Об'єднаний банк Швейцарії" (United Bank of Switzerland). Проте це не є показовим: хоча в Швейцарії фінансові установи й використовують модель подвійних рад, її не можна назвати класичною.

Тривалість перебування членів ради директорів на посаді в банках з унітарною моделлю менша, оскільки за цієї моделі частота переобрання виконавчого органу більша, тому його діяльність результативніша як у періоди економічної стабільності, так і в кризові періоди (див. графік 5).

За частотою переобрання ради директорів перед її членами (особливо перед головою правління) постає проблема адаптації та синхронізації власних знань і навиків із поточною ситуацією в банку. Дослідники висловлюють різні точки зору щодо терміну, необхідного для входження на посаду — він може становити від двох місяців до року. Проте в умовах значної ринкової волатильності, особливо у фінансовій сфері, тривалий адаптаційний період

може стати причиною втрати ринкових можливостей та посилення переваг конкурентів. Таким чином, на тлі цієї проблеми з'являється інша — недоотримання компанією прибутку, що виникає через низьку прозорість діяльності банків, обмежену раціональність суб'єктів управління, інформаційну асиметрію.

Подібна ситуація простежується і щодо розміру винагороди генеральних директорів (див. графік 6).

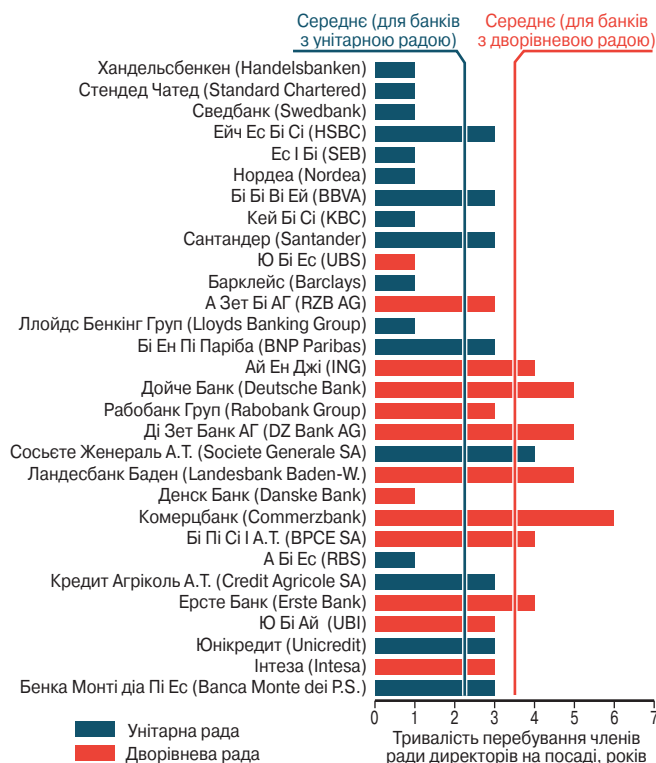
Отже, розмір винагороди генерального директора безпосередньо пов'язаний із географічною приналежністю банку. Традиційно високими залишаються винагороди в Іспанії, Великобританії, Швейцарії, Німеччині. При цьому тенденція до високих виплат існує як у більш ефективних, так і в менш ефективних банках, що свідчить про слабкий взаємозв'язок між рівнем винагороди та позицією рейтингу. Однак генеральні директори всіх країн четвертої групи отримують менше 2 млн. євро на рік, що свідчить про зв'язок їхньої винагороди із загальними результатами діяльності компаній, їхньою платоспроможністю і рівнем досягнутих результатів як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах.

Також очевидним є те, що в банківському секторі складаються особливі, незалежні від загальної тенденції по країнах, відносини з питань виплат. Серед учених існує думка, що генеральні директори могли б працювати з такою ж ефективністю і за меншої винагороди, а існуючі рівні виплат зумовлені рівнями егоцентризму з боку суб'єктів управління, а також індивідуальними особливостями ведення бізнесу в тих чи інших країнах.

Чільне місце у сфері корпоративного управління посідає питання винагороди голови ради директорів. Результати проведених досліджень не показали зв'язку між рівнем виплат і строком перебування голови правління на його посаді, проте встановлено, що винагорода більше залежить від географічної приналежності банку. Найбільші виплати отримують менеджери тих установ, які увійшли до першої та другої груп рейтингу (див. графік 7).

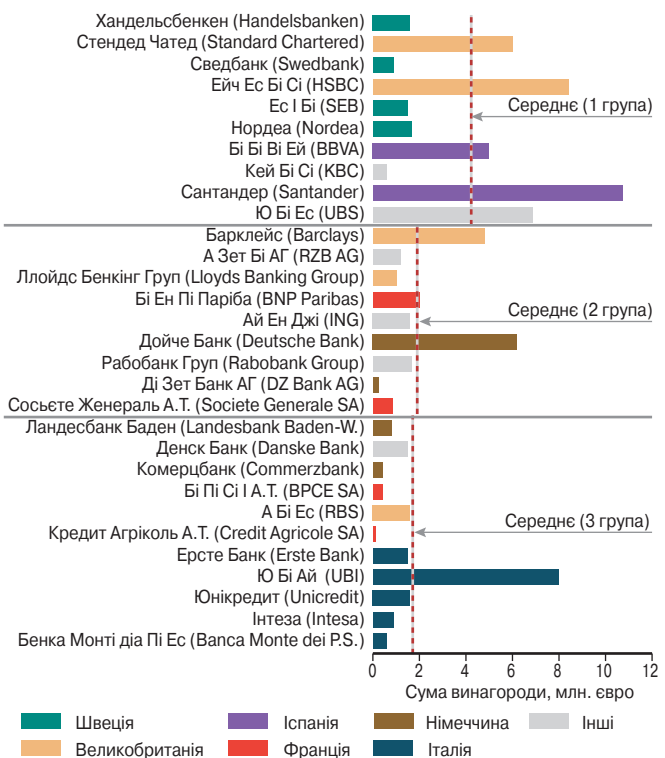
Можемо припустити, що в банках, які використовують унітарну модель корпоративного управління, роль голови ради є важливішою, оскільки він відповідає не лише за втілення оперативно-тактичних заходів із введення компанії з кризового стано-

Графік 5. Тривалість перебування членів ради директорів на посаді відповідно до моделі корпоративного управління

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

Графік 6. Винагорода генеральних директорів у розрізі банків за географічною приналежністю

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

вища, а й за прийняття рішень, складання стратегічних планів, а також контролює їх виконання. Таким чином, голова унітарної ради директорів бере на себе більшу відповідальність за ризики, що виникають унаслідок невідповідності можливостей компанії та її планів. Оцінка можливостей є однією з найважливіших функцій цієї посадової особи.

Варто зазначити, що на ринкові позиції шведських банків визначальний вплив справляє не лише обрана модель корпоративного управління, а й консервативна стратегія з орієнтацією на помірну географічну диверсифікацію. Підтвердженням цьому є той факт, що кількість відділень шведських банків на території Європи значно менша (Хандельсбенкен — 747, Сведбанк — 554, Ес І Бі — 362, Нордеа — 1097) порівняно з усередненим показником у цілому по вибірці — 2 612. Відкриття відокремленого підрозділу банку завжди потребує ретельного вивчення законодавчої бази країни-реципієнта й адаптації до національних особливостей ведення бізнесу. Так, банки з малою кількістю відділень за кордоном за зростання волатильності зовнішніх умов мають можливість скоротити філіальну мережу без значних втрат. При цьому фінансові посередники, велика частка активів яких зосереджена в іноземних державах, змушені підтримувати свої відокремлені підрозділи без перспективи їх скорочення.

Також для шведських банків характерна низька частка активів, зв'язаних за ступенем ризику, в загальній структурі активів (Хандельсбенкен — 20.71; Сведбанк — 26.51;

Ес І Бі — 28.73; Нордеа — 25.86) за середнього значення показника по вибірці 37.93. Це в сукупності з високою якістю організації процесу управління, яка досягається завдяки впровадженню унітарної моделі ради директорів, створює передумови для стабільного функціонування внаслідок зниження невизначеності. Отже, можна дійти висновку, що шведські банки зазнають менших труднощів щодо імплементації базових рекомендацій Базеля III, оскільки у них немає необхідності формувати надто великі резерви капіталу за умови недопущення значного зростання частки ризикових активів.

ВИСНОВКИ

Система корпоративного управління значним чином зумовлює та впливає на всі напрями функціонування банків, зокрема й на ефективність їхньої діяльності. Результати дослідження свідчать про те, що ринкові позиції банків із високою організацією корпоративного управління кращі. Водночас велику роль відіграє ознака географічної приналежності банку, що в багатьох випадках визначає стратегію ведення бізнесу у фінансовому секторі, яка склалася в процесі еволюційного розвитку фінансового посередництва на території країни.

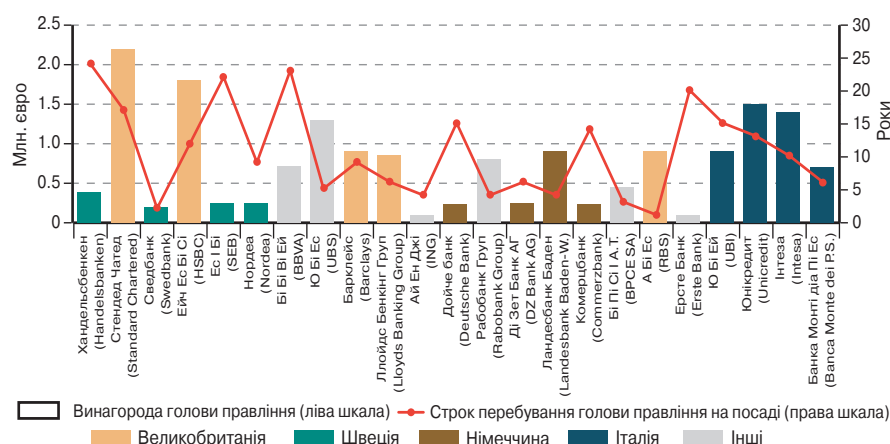
В умовах глобалізації фінансових ринків великі банки формують окрему модель корпоративного управління, яка ефективно працюватиме саме для них. Оскільки внаслідок того, що ці посередники є носіями системних ризиків, традиційні світові тенденції щодо практики організації роботи не

спрацьовують, тому існує необхідність у подальшому вдосконаленні процесу управління на основі врахування ознак, які мають більш комплексний зміст з урахуванням специфіки діяльності великих банків, що й визначатиме подальшу актуальність і перспективи досліджень у цій сфері. □

Література

1. Brown L., Caylor M. *Corporate governance and firm valuation* // *Journal of Accounting and Public Policy*. — 2006. — № 25. — С. 409—434.
2. Higgs D. *Review of the Role and Effectiveness of Non-executive Directors*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dodsdata.com/Resources/epolitix/Forum%20Microsites/Chartered%20Management%20Institute/Higgs%20Report%20response.pdf>.
3. Jacoby S. *The Embedded Corporation: Corporate Governance and Employment Relations in Japan and the United States*. — Princeton: Princeton University Press, 2007. — 236 p.
4. Kong S. *Unitary Boards and Mutual Funds Governance* // *The Journal of Financial Research*. — 2008. — № 3. — 193—224 pp.
5. Kunz P. *Swiss Corporate Governance — an Overview*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iwr.unibe.ch/content/e7137/e7138/e8539/e8655/099-134KUNZ_ger.pdf.
6. Leal R., Silva A. *Corporate Governance and Value in Brazil*. — Washington: Inter-American Development Bank, 2005. — 80 p.
7. Lutz S. *On the Road to Anglo-Saxon Capitalism? German Corporate Governance Regulation between Market and Multilevel Governance* // *CLPE Research Paper*. — 2007. — № 3. — 5—47 pp.
8. Ping Z., Wing. C. *Corporate Governance: A Summary Review on Different Theory Approaches* // *International Research Journal of Finance and Economics*. — 2011. — № 68. — 7—13 pp.
9. Spisto M. *Unitary Board or Two-tiered Board for the New South Africa?* // *International Review of Business Research Papers*. — 2005. — № 2. — 84—99 pp.
10. Tariq Ya. *Quality of Corporate Governance and Financial Performance: An Empirical Analysis*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2083567.
11. Довгань Л., Пастухова В., Савчук Л. *Корпоративне управління: Навч. посіб.* — К.: Кондор, 2007. — 174 с.
12. Штерн Г. *Корпоративне управління: навч. посіб.* — Харків: ХНАМГ, 2009. — 278 с.

Графік 7. Винагорода голів унітарної ради директорів і спостережної ради та строк їх перебування на посаді в розрізі окремих банків за географічною приналежністю

Джерела: річні звіти банків за 2011 рік, розрахунки авторів.

■ Ганна Чепелюк
Hanna Chepeliuk

Кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
PhD, Associate Professor of the Chair of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Економічно-правові засади взаємодії зовнішніх аудиторів та інспекторів банківського нагляду

Economic and legal aspects of cooperation of external auditors and banking supervision inspectors

Розглянуто основні засади взаємодії зовнішніх аудиторів та інспекторів банківського нагляду в контексті обміну та використання інформації під час проведення перевірок діяльності кредитних установ. Необхідність достовірного відображення реального стану банку та його звітності регламентовано стандартами Базельського комітету з банківського нагляду. Роль Національного банку України полягає у координації аудиту банків та розробці відповідних методичних рекомендацій з метою підвищення ефективності та надійності банківської системи і дотримання нею вимог законодавства. Розширення предмета перевірки регулятора та зовнішнього аудиту кредитних установ сприятиме підвищенню рівня довіри до них, що, в свою чергу, зменшить ризик збитків для вкладників та кредиторів.

The article discusses basic principles of cooperation of external auditors and banking supervision inspectors in the context of the exchange and use of information when inspecting credit institutions. The necessity of the reliable reflection of the real performance of a bank and of its reports is underlined by papers of the Basel Committee on Banking Supervision. The author considers that coordination of bank auditors' activity and development of guidelines for the improvement of the efficiency and reliability of the banking system and its compliance with legislation are the function of the National Bank of Ukraine. The extension of the audit sphere of the regulator and external auditors when inspecting credit institutions will increase confidence in them and reduce the risk of losses for depositors and creditors.

Ключові слова: незалежний аудит, банківський нагляд, ефективність та надійність банківської системи, організаційно-правове забезпечення взаємодії банківського нагляду та зовнішнього аудиту, суспільне призначення контролю.

Key words: external audit, banking supervision, efficiency and reliability of the banking system, organizational and legal framework for cooperation of the banking supervision and external audit, public purpose of the control.

Аудит як вид контролю почав інтенсивно розвиватися після прийняття Закону України "Про аудиторську діяльність" у 1993 році. Його окремим напрямом є банківський аудит. Упродовж двадцяти років з моменту запровадження аудиту як обов'язкового елемента контролю за діяльністю банків суб'єктами законодавчої ініціативи було видано та скасовано значну кількість нормативних документів. Регулювання аудиту кредитних установ здебільшого залежить від оцінювання Національним банком України ризиків, які супроводжують банківську діяль-

ність. Відповідно до цього змінювалась і нормативна база щодо організації банківського нагляду. Основними економічними аргументами, які враховуються під час банківського нагляду та незалежного аудиту, є:

- 1) негативні зовнішні фактори;
- 2) інтенсивна конкуренція;
- 3) належність банків до галузі, в якій банкрутство може завдати контрагентам фінансові збитки більші, ніж його власникам;
- 4) нерівномірний розподіл інформації між усіма учасниками фінансово-господарської діяльності банку;
- 5) статус банку з точки зору його

надійності є певною гарантією для власників коштів щодо їх збереження та своєчасного повернення.

Питання сутності і значення контролю, зокрема нагляду й аудиту кредитних установ, досліджували українські та зарубіжні вчені: С.Б.Барнгольц, А.М.Герасимович, С.Я.Зубілевич, Л.М.Кіндрацька, О.А.Петрик, О.С.Полетаєва, В.С.Рудницький, Т.С.Смовженко, В.П.Суйц, А.Д.Шефмет та інші.

Втім, у банківській сфері, незважаючи на актуальність та значущість, проблема створення ефективної функціональної системи зовнішнього

аудиту залишається недостатньо вивченою в науковому аспекті та вирішеною — у практичному.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИМОГ ЩОДО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ

Якість і надійність фінансово-кредитної системи залежать від дотримання банками вимог, які визначаються регулятором, щодо виконання банківських послуг, їх відображення в обліку. Ці вимоги передбачають забезпечення адекватного рівня дохідності банківської діяльності за умови зведення до мінімуму ризику втрати власниками, вкладниками свого капіталу. Водночас вельми розвинута нормативно-правова база, інститути контролю за банківською діяльністю не забезпечують непохитної впевненості суспільства в тому, що незадовільний стан реального сектору економіки та державних фінансів, проявом чого є спад виробництва та дефіцит державного бюджету, не призведуть до системної банківської кризи.

Основні проблеми кредитних установ такі:

— значні обсяги проблемних кредитів, що знецінює певну частку банківських активів;

— надання переваги кредитуванню послуг, а не виробництва задля отримання швидкого спекулятивного доходу;

— залежність банків від рішень та дій власників значної частки капіталу, котрі водночас є клієнтами банку й учасниками фінансово-промислових груп.

За нинішніх умов особливого значення набувають аудиторські перевірки, що виконуються висококваліфікованими спеціалістами за напрямками, розробленими Національним банком України. Пов'язані з цим завдання банківського аудиту та банківського нагляду полягають у захисті інтересів вкладників, зниженні ризику, а також у забезпеченні стабільності банківської системи. На схемі відображено загальні принципи взаємовідносин незалежного аудиту і банківського нагляду під час здійснення зовнішнього контролю за діяльністю банків.

Розвиток і становлення ринкових відносин, створення підприємницьких структур різних форм власності, інтеграція України до світової економіки, активне залучення іноземного капіталу актуалізували необхідність удосконалення систем контролю.

Потреби як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів зумовили необхідність появи аудиту як професійної підприємницької діяльності.

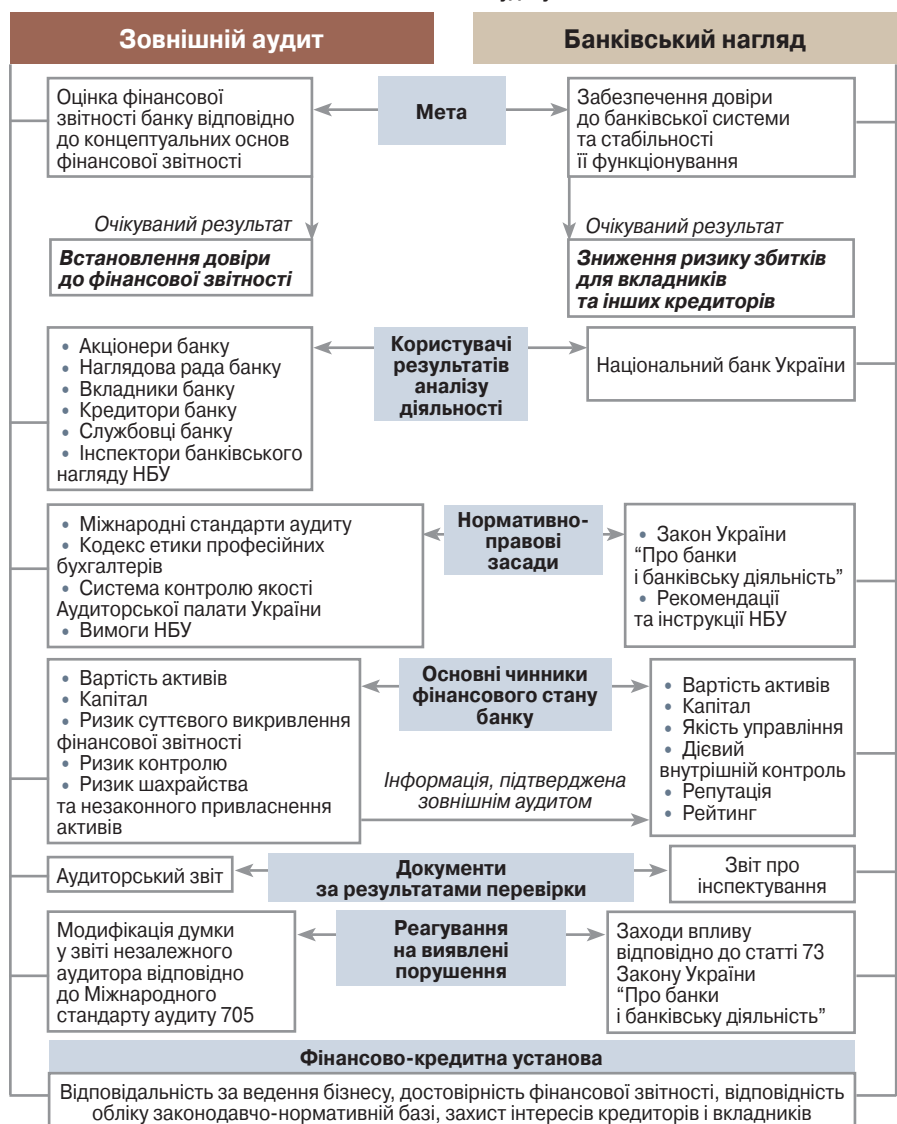
У фундаментальній праці “Аудит Монтомєрі” її автори Ф.Л.Дефліз, Г.Р.Дженік, В.М.О’Рейллі, М.Б.Хірш підкреслюють роль суспільних зобов’язань аудиторів-професіоналів, які виходять за межі послуг, що надаються конкретному клієнту. Цей підхід розвивала у своїх дослідженнях український науковець Н.С.Шалімова: “Аудит здійснюється не тільки в інтересах клієнта, але і в інтересах суспільства, забезпечуючи реалізацію конституційного права на інформацію в сфері підприємницької діяльності та економіки, є однією з конституційних гарантій єдиного ринку, єдності економічного простору як однієї з основ конституційної побу-

дови України. Тобто аудит є інструментом забезпечення інформаційної та економічної безпеки громадян, суб’єктів підприємницької діяльності та держави” [9, с. 113].

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА Й ОБ’ЄКТА ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ ТА ІНСПЕКТУВАННЯ

Суттєвим чинником організації банківського аудиту є визначення його предмета. Вельми ґрунтовно предмет аудиту розглянуто в навчальному посібнику за загальною редакцією доктора економічних наук, професора О.А.Петрик “Організація та методика аудиту підприємницької діяльності”: “Поняття предмета аудиту і розкриття його змісту потребує системного підходу. Виходячи із загального положення

Схема. Модель організаційно-правового забезпечення взаємодії банківського нагляду та зовнішнього аудиту

про предмет науки, можна зробити висновок, що визначення предмета аудиту має охоплювати стан економічних організацій, інформаційні та інші характеристики систем, що перебувають у сфері аудиту та аудиторських послуг. Сам зміст предмета повинен розкривати значення аудиту, його роль у системі ринкових відносин” [4, с. 10]. Застосовуючи цей підхід, можемо визначити, що предметом аудиту кредитних установ є оцінка проведених банком операцій з точки зору їх правильності, ефективності й адекватності економічним умовам. Предметом уваги зовнішніх аудиторів мають бути також заходи та сфери діяльності банку, які є вирішальними для його конкурентоспроможності й перспектив діяльності.

Відповідно до “Методичних рекомендацій щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудитором банків” інтереси інспектора та аудитора збігаються у багатьох сферах професійної діяльності, хоча об’єкти їх уваги можуть бути різними [3]. Ці інтереси можемо ідентифікувати як предмет перевірки з боку банківського нагляду та зовнішнього аудиту. Порівняння предмета перевірки, визначеного регулятором та зовнішнім аудитом кредитних установ, свідчить про відповідність цілям діяльності даних суб’єктів контролю. Оскільки банківський нагляд є своєрідним агентом держави між фінансово-кредитними установами та суспільством, то його мета полягає в забезпеченні стабільності банківської системи.

Зі зростанням сфери аудиторських послуг змінюється кількість об’єктів аудиту, а отже, і його предмет. Щодо об’єкта аудиту, то в науковій літературі його визначають як інформацію про окремі або взаємопов’язані факти (явища чи процеси) господарської діяльності суб’єкта господарського контролю, що відображена в системі бухгалтерського обліку та інших джерелах інформаційної структури і підлягає кількісній та вартісній оцінці [1, с. 113]. Об’єктом дослідження в аудиті, як і в інших економічних науках, є взаємопов’язані складові (сторони) функціонуючої господарської системи. Об’єкти аудиту конкретизують його предмет і можуть мати різні характеристики, тому їх поділяють за окремими видами та критеріями [4, с. 13]. На наш погляд, такий підхід є доречним при розробці програми зовнішнього аудиту.

Національний банк України визначає об’єктом аудиту річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та іншу інформацію щодо фінансово-господарської діяльності банку. У звіті аудитора наводяться положення, які за вимогою Національного банку України обов’язково повинні бути перевірені аудитором [6].

Щодо об’єктів перевірки інспекторами банківського нагляду, то вони визначені Положенням “Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок”, затвердженим постановою Правління НБУ від 17.07.2001 р. № 276 [5].

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ НЕЗАЛЕЖНОГО АУДИТУ І БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

Узагальнюючи визначені в нормативних документах Національного банку України предмет і об’єкт інспектування та зовнішнього аудиту банків, констатуємо, що перевірка, яка проводиться інспектором банківського нагляду, або відповідно до вимог Національного банку України незалежними аудитором, структурована таким чином, щоб з’ясувати, чи відповідає система управління в банку встановленим вимогам і чи достовірна надана ним інформація.

Грунтуючись на концепції Положення з міжнародної практики аудиту (ПМПА) 1004 “Взаємовідносини інспекторів з банківського нагляду та зовнішніх аудиторів”, підготовленого Комітетом з міжнародної практики аудиту Міжнародної федерації бухгалтерів разом із Базельським комітетом з банківського нагляду, маємо підстави стверджувати, що очевидно є потреба вдосконалення нормативної бази щодо відповідних функцій і відповідальності інспекторів з банківського нагляду та зовнішніх аудиторів. Обмін інформацією між ними підвищить ефективність аудитів фінансової звітності банків та нагляду на користь обох сторін. Так, у цьому положенні зазначається, що зовнішні аудиторі деяких країн практикують виконання спеціальних завдань чи надають спеціальні звіти на прохання інспектора з банківського нагляду для допомоги у виконанні ним своїх функцій [8]. Така співпраця оптимізує нагляд, надаючи кожній зі сторін можливість сконцентруватися на власній відповідальності.

На наш погляд, необхідно деталізувати вимоги Національного банку України до розкриття інформації в аудиторських звітах у такому контексті щодо діяльності банків на фінансово-кредитному ринку:

- здійснення аналізу наявності ризику шахрайства, а також чинників, які можуть свідчити про можливість шахрайства або іншого виду незаконного привласнення коштів;

- запровадження зобов’язання розкриття інформації перед Національним банком України щодо виявлених та підтверджених доказами чинників ризику шахрайства;

- визначення критеріїв адекватності системи внутрішнього контролю за чіткими конкретними показниками та достовірності даних із цього питання при поданні інформації до Національного банку України;

- запровадження регламентації контактів між зовнішнім аудитором та інспектором банківського нагляду за умови присутності управлінського персоналу банку. Світова практика свідчить про те, що найприйнятнішою формою цих контактів є угоди між банком (його управлінським персоналом), зовнішнім аудитором та органом нагляду;

- визначення індикаторів фінансової стійкості банку та його потенційні можливості у середньостроковій і довгостроковій перспективі (не менше трьох років).

ВИСНОВКИ

Світовим економічним товариством, представниками якого є професійні бухгалтерські та аудиторські організації, визнано, що банки відіграють життєво важливу роль в економіці держав. Тому *постійна ефективність і стабільність банківської системи — це питання загальних суспільних інтересів*. Дедалі більша складність банківського бізнесу потребує вдосконалення взаєморозуміння і, за потреби, збільшення обсягів обміну інформацією між інспекторами з банківського нагляду та зовнішніми аудитором. Таким чином, зміст банківського нагляду повинен охоплювати спектр питань не лише щодо оцінки правильності відображення операцій у бухгалтерському обліку, а й фактори, що не вимірюються кількісно, але значною мірою визначають перспективи діяльності банку. Цими факторами насамперед є:

- 1) управління ризиками;

2) розподіл обов'язків і прийняття рішень;

3) кадрова політика.

Як свідчить практика, ретроспективний підхід не враховує всі вимоги, що ставляться перед регулятором для забезпечення стабільності та надійності банківської системи. Одним із першочергових завдань Національного банку України є посилення банківського нагляду шляхом підвищення якості й оперативності аналізу банківської звітності, уніфікації та спрощення процедур складання й надання звітності, швидкої та ефективної діагностики банківських проблем, чітких та виважених заходів, контролю за виконанням приписів, уточнення економічних нормативів та інших вимог до банків.

Спільність цілей аудиторських фірм та органів нагляду Національного банку України полягає в отриманні достовірної та адекватної інформації щодо фінансової стійкості кредитних установ. **Ця інформація є певним орієнтиром для кредиторів, вкладників, а також акціонерів банку, а показники, що визначають стійкість банку, — індикаторами для прийняття рішення про доцільність питань подальшого вкладення коштів у відповідну фінансову структуру.** У цьому контексті варто погодитися з висновком українського вченого О.Ю.Редька, який є актуальним і сьогодою, що методологічні засади незалежного професійного аудиту повністю відповідають засадам контролю з однією лише особливістю — вони ідентифіковані щодо конкретних об-

ставин та умов надання аудиторських послуг [7]. **Взаємодія зовнішніх аудиторів та інспекторів банківського нагляду є одним із важливих аспектів організації контролю за діяльністю банків.**

Отже, необхідний не лише контроль незалежних аудиторів, а й використання результатів їхньої діяльності як важливого елемента ефективного банківського нагляду. Правильна організація дієвого банківського контролю забезпечить подолання проблем та сприятиме зростанню довіри до фінансово-кредитної системи України.

Література

1. Гончарук Я. А., Рудницький В. С. *Аудит: Навч. посіб.* — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 443 с.

2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=3480>—15.

3. Постанова Правління Національного банку України від 29.04.2004 р. № 191 “Про схвалення Методичних рекомендацій щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0191500>—04.

4. Петрик О. А., Савченко В. Я., Свідерський Д. Є. *Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: Навч. посіб. / За ред. О.А.Петрик.* — К.: КНЕУ, 2008. — 472 с.

5. Постанова Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 276 “Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.

6. Постанова Правління Національного банку України від 09.09.2003 р. № 389 “Про затвердження Положення про порядок подання банками до Національного банку України звіту аудитора за результатами щорічної перевірки фінансової звітності”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0871-03>.

7. Редько О. Ю. *Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.* — К.: Державна академія статистики, обліку та аудиту, 2009. — 40 с.

8. Україномовна версія Міжнародного стандарту контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 + Аудиторська палата України. — 2010 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.apu.com.ua/files/temp/Ukr-block_T2-2010.pdf.

9. Шалімова Н. С. *Системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю: світовий досвід та шляхи його використання в Україні.* — Економічний простір: Збірник наукових праць ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”. — 2011. — № 56/1. — С. 113—121.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у листопаді 2013 р.¹ Amendments to the State Register of Banks, which were made in November 2013

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса	Банківська ліцензія:	
						номер	дата видачі
м. Київ і Київська область							
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “УКРГАЗПРОМБАНК”	ПАТ	124 200 000	27.03.1996 р.	256	м. Київ, Дніпровська Набережна, 13	24	28.10.2011 р.
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК “ДАНІЕЛЬ”	ПАТ	120 412 000	27.11.2003 р.	289	м. Київ, вул. Московська, 8, літера Б	210	25.10.2011 р.
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “АСТРА БАНК” (колишня назва – Публічне акціонерне товариство АСТРА БАНК)	ПАТ	1 050 000 000	28.11.2007 р.	319	м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 16-в	241	01.11.2011 р.
Одеська область							
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ФІНБАНК”	ПАТ	185 050 000	24.12.1993 р.	223	м. Одеса, просп. Т.Шевченка, 4-а	121	25.10.2011 р.

¹ “Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків” опубліковано у “Віснику НБУ” № 8, 2013 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Матеріали для “Вісника НБУ” підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.

Дослідження/

■ **Інна Бєлова**
Inna Bielova

Кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"
PhD (Economics), Associate Professor of the Chair of Banking of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

Визначення індикатора фінансового стресу в Україні

Estimation of the financial stress index in Ukraine

Досліджено існуючі визначення криз, у тому числі фінансових, а також методи їх прогнозування. Розкрито роль системних ризиків у накопиченні фінансового стресу та реалізації криз. Проаналізовано методики оцінки фінансового стресу та на їх основі запропоновано власний підхід до розрахунку індикатора фінансового стресу в Україні, проведено відповідні розрахунки.

The article investigates existing definitions of crises, including financial crises, as well as methods of their forecasting. There is defined the role of systemic risks in accumulation of financial stress and realization of crises. Having analyzed techniques for financial stress assessment, the author suggests its own approach to calculation of the financial stress index in Ukraine, which is attended by corresponding calculations.

Ключові слова: системні ризики, криза, фінансова криза, індикатор фінансового стресу.

Key words: systemic risks, crisis, financial crisis, financial stress index.

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА КРИЗ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ

Серед криз, які зачіпають суспільство в цілому, окремо виділяють фінансові, оскільки найточнішим індикатором здоров'я (чи нездоров'я) економіки є фінансовий ринок. Фінансова криза — це різке погіршення стану фінансової системи, внаслідок чого ускладнюється або унеможлиблюється виконання нею своїх функцій в економіці. Якщо до настання фінансової кризи деякі тенденції в економіці можуть лише накопичуватися, то сама ця криза вже прискорює якісні зміни [1]. Фінансові кризи можуть охоплювати всю грошово-фінансову систему або її окремі ланки [8].

Остання світова криза мала системний характер — проблеми охоплювали банк за банком, сектор за сектором економіки, країну за країною. Криза спричинила зменшення обсягів експорту країн, зниження цін на нерухомість та акції, різке змен-

шення обсягів кредитування, падіння обсягів ВВП, зростання державних боргів, безробіття.

Прояви системних криз в економіці вже давно вийшли за рамки тільки самої економіки. Як стверджує Г.Б.Клейнер [2], сучасна глобальна економічна криза носить не фінансовий характер, а насамперед соціально-економічний. Частота криз зростає, але передбачуваними вони не стають, і пояснення можна шукати в тому числі й у теорії "Чорного лебедя" Нассіма Талеба¹, оскільки не можна наперед визначити так звану системну подію (тим паче час її настання) або джерело чергової "бульбашки".

Поняття системного ризику в еко-

¹ Нассім Талеб використав метафору "Чорний лебідь" як назву своєї теорії для того, щоб зосередити увагу на впливі виключно рідкісних та масштабних, у тому числі з негативними наслідками, подій на наше життя. Значні історичні, політичні, наукові, культурні та інші події майже завжди, на думку Н.Талеба, є непередбачуваними. Людство переоцінює свою здатність прогнозувати майбутнє, а необгрунтована впевненість у своїх можливостях випереджає здатність отримувати нові знання, що й породжує феномен "надупевненості".

номії не є усталеним. Деякі науковці порівнюють системний ризик із "ефектом доміно", коли нездатність одного з учасників ринку виконати свої зобов'язання призводить до порушення функціонування інших учасників. Але в ширшому розумінні визначення системного ризику наведено в "Керівництві з оцінки системної значущості фінансових інститутів, ринків та інструментів. Доповідь для G-20" [12]: "це ризик порушень/збоїв у фінансових послугах, що викликаний порушеннями всієї фінансової системи або її частини і має потенціал серйозних негативних наслідків для реальної економіки".

Цікаву точку зору на системний ризик викладено в праці "Системний ризик: як з ним боротися?" ("Systemic risk: how to deal with it?") [11]: системні ризики накопичуються під час бумів (а самі буми, як правило, є періодами фінансових інновацій) і після накопичення — реалізуються.

Той факт, що не існує надійних методів виявлення часу настання системних криз (напевне, так буде і нада-

лі), викликає появу двох основних теорій, особливості яких викладено в праці М.Спенса [7], і висновки в них такі: неможливо розробити політику реагування на системний ризик, а витрати на помилки реагування на хибні сигнали вищі, ніж зворотний тип помилок.

Останніми роками перед значною кількістю центральних банків країн світу поставлено нове завдання: забезпечення стабільності фінансової системи та контроль системних ризиків на фінансових ринках. Великобританія, США, країни єврозони вже сформулювали у відповідних законодавчо-нормативних актах завдання зменшення системних ризиків. Однак його реалізація має багато проблем: створення дієвої системи раннього відстеження сигналів про фінансову нестабільність і системи попередження ризиків фінансових криз; проведення на основі отриманих сигналів оцінки впливу ризиків на економіку і за необхідності — вжиття системи заходів зі зниження системних ризиків.

Робоча група з фінансового регулювання Сквам Лейк (Squam Lake) вбачає роль системного регулятора насамперед у тому, що він повинен нести відповідальність за декларування виникнення фінансової кризи, а також готувати щорічну доповідь законодавчому органу про ризики фінансових систем [9]. Основною роллю системного регулятора має бути запобігання фінансовим кризам. Група Сквам Лейк надає такі рекомендації щодо створення системного регулятора: системний регулятор (тобто центробанк) повинен бути в змозі обмежувати системні потрясіння та мати достатні ресурси; він не повинен брати участь у захисті прав споживачів і практиці регулювання — цю роль мають виконувати інші органи.

Незважаючи на те, що регулювання системного ризику є досить новим завданням, практика управління ним постійно збагачується. Основні події за післякризові роки у сфері регулювання системного ризику та діяльності системно важливих установ є такими (за матеріалами офіційних сайтів Базельського комітету, МВФ, ЄЦБ та інших):

— існує необхідність у подальшому розвитку моделей прогнозування системних ризиків для забезпечення раннього попередження криз. Можливо, потрібно розглянути доціль-

ність детальнішої або он-лайн-звітності банків для кращого моніторингу системних ризиків;

— країни та міжнародні інститути визнають необхідність розробки обережнішого підходу до реалізації політики порятунку системно важливих установ за будь-яку ціну (в порівнянні з підходом “to-big-to-fail”, або “надто великий, щоб збанкрутувати”). З’являються “відповіді” на цей підхід — “moral hazard” (“моральний ризик”) та “to-many-to-fail” (“надто багато, щоб збанкрутувати”);

— у різних дослідженнях приділяється багато уваги питанням доцільності й вартості порятунку фінансових інститутів, однак порівняно з проблемами соціальних наслідків важливішим є завдання досягнення сталої роботи фінансового ринку;

— для зменшення проблеми “морального ризику” при порятунку системно важливих фінансових інститутів потрібно розглядати шляхи зняття відповідальності за їх банкрутство з плечей платників податків: через запровадження вищих вимог до ліквідності, обмеження розмірів і темпів зростання, жорсткіший нагляд і поліпшений аудит, заборону/обмеження певних видів діяльності, встановлення так званих “податків” для повернення витрачених грошей і компенсації соціальних витрат тощо;

— потрібна кооперація зусиль центробанків різних країн (у тому числі у сфері інформаційного обміну) щодо зменшення проблеми системних ризиків.

ЛОГІКА ПОБУДОВИ ІНДЕКСІВ ФІНАНСОВОГО СТРЕСУ

Для вирішення проблеми раннього попередження криз ще задовго до кризи 2008–2009 рр. з’явилися дослідження науковців різних країн, спрямовані на визначення так званого індексу фінансового стресу. Це, наприклад, підходи Банку Канади [14], праці американських [10, 15–17] і російських авторів [3] та ін.

Логіка цих досліджень вдало ілюструється на схемі в одному з них [14]. Так, шок передається на різні складові фінансової структури (ринки, системи, інформація), починається накопичення фінансового стресу, розвивається крихкість фінансової системи, і врешті-решт стрес набуває катастрофічних значень.

У дослідженні [14] **фінансовий стрес визначається як безперервна**

змінна зі спектром значень, де крайні значення називаються “кризи”. Для вимірювання пропонується індекс фінансового стресу (Financial Stress Index, FSI), який розраховується на щоденній основі та охоплює ринки акцій, облігацій/боргів, валютні ринки, а також банківський сектор. Зазначені чотири ринки були обрані тому, що саме вони є чотирма найважливішими кредитними каналами в Канаді. Ймовірні втрати, ризики та невизначеності виходять насамперед із цих ринків. Стрес у секторі домогосподарств або в нефінансовому секторі опосередковано впливає на поведінку агентів цих чотирьох ринків, тому прямо не враховується в індексі. Авторами [14] проведено дослідження за даними 1977–2002 рр. з метою визначення подій, що призвели до криз. У результаті було виявлено певні системні події для Канади (падіння фондового ринку в 1987 році, теракти 11 вересня 2001 року, мексиканська криза 1994–1995 рр. та інші), які характеризувалися найбільшим рівнем стресу. Індекс розраховувався на основі 50-денної ковзної середньої для його складових, при цьому значення, вище на одне стандартне відхилення, інтерпретується як сигнал системного неприйняття ризику. Для отримання єдиного показника індексу на основі його складових використовувалися різні підходи до зважування, в тому числі й рівні ваги. Також було проведено порівняльний аналіз даного підходу з кількома іншими для раннього виявлення криз, що довело його дієвість.

Підхід американських авторів [17] присвячено використанню мікропруденційної інформації про діяльність п’яти найбільших банківських холдингових компаній для передбачення накопичення макроекономічної напруги на фінансових ринках. Метою цього дослідження є розробка системи раннього попередження (EWS) для виявлення системних банківських ризиків, яка дасть наглядовіям час для запобігання або пом’якшення потенційної фінансової кризи.

Для країн єврозони Європейський центральний банк розраховує із 08.01.1999 р. та щотижня публікує композитний індикатор системного стресу (Composite Indicator of Systemic Stress, CISS). А 13.03.2012 р. ЄЦБ створив нову версію індикатора CISS, заснованого на агрегації п’яти специфічних субіндексів, які впливають із 15 окремих вимірювань фі-

нансового стресу. Це такі субіндекси:

1) субіндекс ринку облігацій — представляє насамперед волатильність доходності державних облігацій;

2) субіндекс ринку акцій корпорацій нефінансового сектору;

3) субіндекс фінансового сектору — характеризує доходність фінансових посередників;

4) субіндекс валютного ринку — представляє волатильність курсу євро відносно долара США, японської єни і британського фунта стерлінгів;

5) субіндекс грошового ринку — за волатильністю тримісячного Юерібор (Euribor).

Але в новій версії CISS до зазначених п'яти додали ще один субіндекс, який характеризує внесок кореляції між субіндексами і фактично реагує на ситуацію, коли кілька (а не один) субіндексів показують динаміку зростання. Тобто останній субіндекс якраз визначає міру "системності" існуючого стресу.

На графіку 1 подано динаміку CISS із початку його розрахунку (08.01.1999 р. — кінець першого півріччя 2013 року) і чітко проглядається різке зростання індексу з другої половини 2007 року. Найбільших за всю історію значень індекс досягає у другому півріччі 2008 року — першому півріччі 2009 року. Вплив на значення CISS мають шість його складових. Але значущість кожної з них із часом змінюється (див. графік 1), і більшість часу досліджень динаміку CISS визначає поведінка фінансового сектору та ринку акцій.

Індекс CISS є дієвим для визначення подій системного значення у еврозоні: він активно реагував не тільки на події глобальної кризи, а й на боргову кризу еврозони у 2011 ро-

Таблиця. Показники валютного, фінансового і фондового ринків, які оприлюднюються на щоденній основі Національним банком України та Першою фондовою торговельною системою (ПФТС)

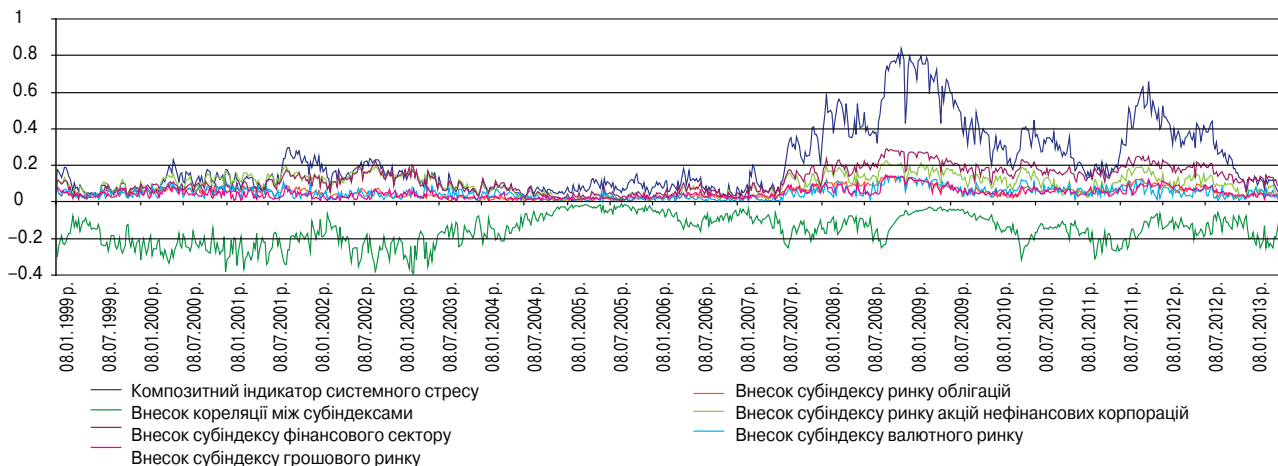
Показники валютного ринку	
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, грн. за 100 доларів США	3 06.01.1996 р.
Середньозважений курс на міжбанківському ринку, грн. за 100 доларів США	3 19.02.2009 р.
Середньозважений курс на готівковому ринку, грн. за 100 доларів США – купівля та продаж (окремо)	3 06.07.2009 р.
Продаж валюти на міжбанківському ринку, всього млн. доларів США	3 05.01.2000 р.
Показники грошового/фінансового ринку	
Процентні ставки за активними і пасивними операціями НБУ (порівняльний ряд є тільки за кредитами "овернайт")	3 09.04.2001 р.
Регулювання ліквідності банків, загальний обсяг залучених та наданих коштів (із мобілізації коштів та з підтримання ліквідності банків), млн. грн.	3 08.02.2007 р.
Стан міжбанківського кредитного ринку: – загальний обсяг наданих кредитних ресурсів, млн. грн.; – середньозважена відсоткова ставка, усього в %; – середньозважена ставка за операціями "овернайт", у %	3 01.12.2004 р.
Процентні ставки за міжбанківськими кредитами в іноземній валюті – усього в іноземній валюті (у т. ч. "овернайт")	3 22.01.2007 р.
Вартість кредитів, % – усього, у національній валюті та в іноземних валютах	3 05.03.2006 р., а з 01.07.2010 р. – окремо за фізичними та юридичними особами
Процентні ставки за залученими депозитами, % – в національній валюті (в т. ч. за строковими в національній валюті), – в іноземних валютах, – інтегральна	3 05.03.2006 р., а з 01.07.2010 р. – окремо за фізичними та юридичними особами, за валютами і коротко- та довгостроковими
Залишок коштів на коррахунках банків, млн. грн.	3 22.06.2006 р.
Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб за даними агентства Томсон Ройтерс (Thomson Reuters), % річних у розрізі валют і строків	3 18.05.2011 р.
Результати розміщення ОВДП, номінованих у національній валюті: – середньозважений рівень доходності облігацій, у %; – залучено коштів від розміщення облігацій, у грн.	3 12.12.2001 р.
Результати розміщення ОВДП, номінованих в іноземних валютах – залучено коштів від розміщення облігацій (доларів США)	3 16.12.2011 р.
Операції з ОВДП на вторинному ринку (кількість угод і штук ОВДП)	3 05.01.2010 р.
ОВДП за сумою основного боргу	3 01.02.2007 р.
Показники фондового ринку (за даними ПФТС)	
Індекс ПФТС	3 10.10.2001 р.
Обсяг торгів, усього грн. Кількість угод, шт. Темп приросту за обсягом торгів, % (або C/P)	3 02.01.2006 р.
Капіталізація, млн. грн.	3 19.05.2009 р.

ці та інші значущі для регіону події.

Індекс фінансового стресу Інсти-

титу фінансових досліджень [3] відображає загальний рівень стресу у фі-

Графік 1. Внесок окремих складових у композитний індикатор системного стресу (CISS)

Джерело: [http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9551138].

нансовій системі Росії. Методологію створення безперервного індексу розроблено на базі аналогічних індексів по США і Канаді, але перелік показників обмежено внаслідок нерозвинутості російського ринку.

Таким чином, різні країни використовують різний набір показників для характеристики фінансової напруги. Цей набір відображає специфіку країни та базується на статистичних даних, доступних на щоденній або щотижневій основі. Єдиного підходу щодо побудови комплексного показника — індексу також немає, тому що застосовуються і методи зважування окремих його складових, і метод головних компонент, і Джи Ей Ар Сі Ейч-метод (GARCH-метод) та інші. Головне ж при побудові індексу фінансової напруги, — щоб він відображав реальну ситуацію в конкретній країні, тобто був ефективним.

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТРЕСУ В УКРАЇНІ

На основі проведеного аналізу зазначених вище праць спробуємо провести власний аналіз рівня фінансового стресу в Україні.

Спочатку зазначимо, що повноцінний аналіз рівня фінансового стресу за вже існуючими в різних економічно розвинутих країнах методиками неможливий унаслідок нерозвинутості фінансового ринку в Україні і, відповідно, нерозвинутості статистики для характеристики його стану. На щоденній основі в Україні оприлюднюються дані, відображені в таблиці.

Як бачимо, історія показників досить різна: одні публікуються ще з 1999–2001 рр., інші — з 2009–2011 рр. Усе це суттєво ускладнює аналіз. Але

навіть за такої статистики можна обрати історичний період із 22.06.2006 р., щодо якого є дані з більшості наведених показників різних ринків, а саме:

- процентні ставки та маржа за даними статистичної звітності банків України — % за залученими депозитами, % за кредитами в реальний сектор економіки та маржа;

- основні показники стану міжбанківського кредитного ринку (за даними системи “Кредінфо”) — загальний обсяг наданих кредитних ресурсів та середньозважена відсоткова ставка;

- залишок коштів на кореспондентських і транзитних рахунках банків;

- загальний обсяг продажу іноземної валюти (в доларовому еквіваленті);
- офіційний курс гривні за 100 доларів США;

- індекс ПФТС [4, 5, 6].

Для аналізу нами взято дані щодо перелічених вище показників — щоденних 1 772 спостережень, починаючи з 22.06.2006 р. до 22.06.2013 р., які фактично є характеристиками грошового, валютного та фондового ринків. А непередставленим залишився борговий ринок. Розраховуємо спочатку ковзне середнє кожного показника за 50 днів, як це пропонується канадськими авторами у [14], потім — стандартне відхилення (σ) та знаходимо ті дати, коли відбувається відхилення від загальної тенденції на більш як 2σ . За результатами такого аналізу визначаємо на бінарній основі (“1” — якщо є сигнал про перевищення 2σ -відхилення, “0” — якщо сигнал відсутній) загальну кількість сигналів. Чим більше сигналів, тим вищий рівень стресу (див. графік 2).

Таким чином, отримуємо періоди

з різними рівнями стресу. Зважаючи на кількість обраних показників (їх 9), теоретично максимальне значення індексу може бути 8, оскільки для двох показників у розрахунках нами взято половину їхньої суми (процентні ставки за кредитами в реальний сектор економіки за даними статистичної звітності банків та маржа майже однаково реагують на ринкові події, а також у переважній більшості випадків зростання процентних ставок за кредитами означає і зростання маржі). І чим ближче до цього максимуму, тим вищий рівень фінансового стресу. До періодів високого рівня стресу можна віднести такі:

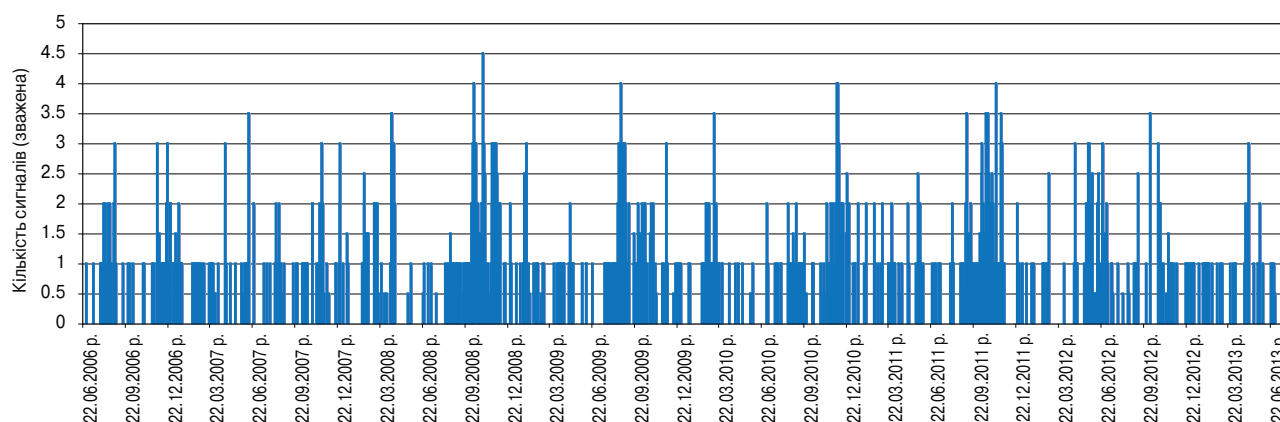
- серпень 2008 року та жовтень 2008 року — січень 2009 року, що відзначається найбільшою тривалістю і найвищими показниками стресу;

- вересень — листопад 2011 року, другий за тривалістю й характеристиками стресу;

- листопад 2012 року і травень 2013 року.

Є ще кілька періодів, що характеризуються підвищеними рівнями стресу, але меншими, ніж зазначені. Аналіз подій, які відбувалися в світі та Україні, свідчить про те, що всі вказані періоди з підвищеним рівнем стресу характеризувалися або політичними подіями, або черговими витками “газового конфлікту”, або розвитком питання надання нового траншу кредиту стенд-бай (stand-by). Так, наприклад, підвищення значень індикатора фінансового стресу в першій половині вересня 2011 року можна розглядати як реакцію ринків на прийняття закону про реформу пенсійної системи в Україні та на невдалу спробу отримати черговий транш кредиту МВФ

Графік 2. Показник фінансового стресу України за період із 22.06.2006 р. до 22.06.2013 р.

Джерело: власні розрахунки автора.

(1.5 млрд. доларів), тобто на події 9 та 16 вересня.

Таким чином, незважаючи на перешкоди для аналізу, що виникають унаслідок нерозвинутості українського фінансового ринку та брак даних на щоденній основі, запропонований показник фінансового стресу чітко відображає зростання напруги у фінансовому секторі внаслідок подій в економіці та політиці.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного аналізу джерел із тематики системних ризиків і стресів фінансової системи можна зробити такі висновки:

- в Україні необхідно прийняти рішення щодо створення органу для регулювання системних ризиків. Враховуючи найкращу світову практику та рекомендації, повноваження системного регулятора слід надати Національному банку України, передавши наглядові функції іншому регулятору (наприклад, ФГВФО);

- потрібна кооперація зусиль центробанків різних країн (у тому числі щодо інформаційного обміну) для зменшення проблеми системних ризиків; необхідний всебічний моніторинг цих ризиків, але незрозумілими є процедури регулювання діяльності глобального регулятора відповідно до норм міжнародного права;

- подальшого вдосконалення потребують методики визначення індикаторів фінансового стресу, а також доцільна їх прив'язка до пакета регуляторних заходів у випадку необхідності застосування після перевищення значенням індикатора стресу певного порогу. Основна мета індексу – надання “моментального знімка” поточного рівня стресу у фінансовій системі. Зміна індексу за певний період часу надає корисну інформацію про картину розвитку стресу: мав місце різкий крах на ринках чи відбувається поступове погіршення. Крім того, можна очікувати, що рівень фінансового стресу є обернено пропорційним до рівня довіри споживачів та до ділової впевненості. Низька довіра учасників ринку призведе до згортання багатьох процесів та загальмує його розвиток. Тому надзвичайно високий рівень фінансового стресу не лише погіршить стан фінансової системи, а й викличе значні втрати в реальній економіці;

- слушною є реалізація пропозицій окремих науковців та практиків

щодо обмеження зростання розміру великих банків та певних заборон/обмежень у їхній діяльності. Безумовно, така пропозиція потребує відповідного нормативного забезпечення після консультацій із вітчизняними банківськими асоціаціями;

- для зменшення проблеми “морального ризику” при порятунку системно важливих фінансових інститутів потрібно розглядати шляхи зняття відповідальності за їх банкрутство з плечей платників податків. Тому встановлення зазначених вище обмежень у діяльності системно важливих банків, а також вищі вимоги до їх капіталу є цілком закономірними.

Література

1. Ковалев В. В. Система предупреждения валютного и финансового кризисов в условиях глобализирующейся экономики: Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук: спец. 08.00.14 – Мировая экономика / В. В. Ковалев. – М., 2007. – 23 с.

2. Клейнер Г. Б. Системный кризис, системный анализ, системный менеджмент / В сб. “Стратегическое планирование и развитие предприятий” / Пленарные доклады Десятого всероссийского симпозиума. – М.: ЦЭМИ РАН, 2010.

3. Крейндель В., Назаров И. Индекс финансового стресса (Россия). Институт финансовых исследований. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifs.ru/download.php?id=87>.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

6. Офіційний сайт ПАТ “Фондова біржа ПФТС”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfts.com>.

7. Спенс М. Можем ли мы регулировать системный риск? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/can-we-regulate-systemic-risk-/russian>.

8. Халак С. Г., Тіху М. О. Сутність фінансової кризи та її різновиди. Наслідки фінансової кризи для економіки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2009_4/4\(17\)_2009_articles/4\(17\)_2009_articles_1_halak.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2009_4/4(17)_2009_articles/4(17)_2009_articles_1_halak.pdf).

9. A systemic regulator for financial

markets // Squam Lake Working Group on Financial Regulation. Working Paper. № 4, May 2009. P. 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Squam_Lake_Working_Paper4.pdf.

10. Bianco Timothy, Oet Mikhail V., Ong Stephen J. The Cleveland Financial Stress Index. A Tool for Monitoring Financial Stability. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clevelandfed.org/research/commentary/2012/2012-04.cfm>.

11. Caruana J. Systemic risk: how to deal with it? // BIS, February 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/pub/othp08.htm>.

12. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations. Report to the G-20 Finance Ministers and Central Bank Governors. October 2009.

13. Holló Dániel, Kremer Manfred, Lo Duca Marco. CISS – A Composite Indicator of Systemic Stress in the Financial System. European Central Bank. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1426.pdf>.

14. Illing Mark, Liu Ying. An Index of Financial Stress for Canada. Bank of Canada, Working Paper 2003 – 14. June 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp03-14.pdf>.

15. Kevin Kliesen, Douglas C. Smith. Measuring Financial Market Stress. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://research.stlouisfed.org/publications/es/10/ES1002.pdf>.

16. Oet Mikhail V., Eiben Ryan, Bianco Timothy, Gramlich Dieter, Ong Stephen J. The Financial Stress Index: Identification of Systemic Risk Conditions. // Federal Reserve Bank of Cleveland, Working Paper 11-30, November 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clevelandfed.org/research/workpaper/2011/wp1130.pdf>.

17. Oet Mikhail V., Eiben Ryan, Bianco Timothy, Gramlich Dieter, Ong Stephen J., Wang Jing. SAFE: An Early Warning System for Systemic Banking Risk. Working Paper 11-29, November 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clevelandfed.org/research/workpaper/2011/wp1129.pdf>.

18. St. Louis Fed Financial Stress Index (STLFSI). Federal Reserve Bank of St. Louis. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/STLFSI>.

Круглий стіл/

Як підвищити економічну продуктивність мислення?

How to increase an economic productivity of thinking?

13 листопада 2013 року у приміщенні Університету банківської справи НБУ (м. Київ) відбулося традиційне засідання круглого столу Українського філософсько-економічного наукового товариства. Його учасникам, провідним представникам сучасної філософської думки та економічної науки, на обговорення було запропоновано тему, що знаходиться на перетині різних галузей знань: “Продуктивна функція критичного мислення в добу фінансової цивілізації”.

On November 13, 2013, in the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv), there took place the traditional round-table meeting of the Ukrainian Philosophical and Economic Scientific Society. The participants, leading representatives of modern philosophical thought and economic science, were suggested the subject, which is situated in the point of intersection of different branches of knowledge: “Productive function of critical thinking in time of financial civilization”.

Системна економічна криза, в яку вже досить тривалий час занурений світ, переконливо засвідчила: економічна думка не змогла ані передбачити потужного всесвітнього потрясіння, ані (що важливіше) запропонувати ефективні сценарії виходу з кризи та надійне прогнозування подальшого розвитку подій. Нині доводиться констатувати наявність небезпечного розриву між дійсністю господарювання й економічною наукою. Іншими словами – наукова думка рухається сама по собі, а події розвиваються за власним сценарієм, що вочевидь сигналізує про кризу теоретичного економічного мислення. Таку заяву на засіданні круглого столу зробив основний доповідач, доктор філософських наук, професор, президент Українського філософського фонду, головний редактор журналу “Філософська думка” **Сергій Пролеєв**. На його переконання, в умовах, коли кризові явища сягають цивілізаційних підвалин, проблема полягає не в тому, *про що*, а в тому – *як* міркувати, тобто на перший план виходить не тематика окремих життєвих реалій, а спосіб мислення про них. Для якісно нового розуміння й усвідомлення економічних процесів постає нагальна потреба у кардинальному перегляді характеру, змісту, внутрішньої структури і стратегії економічного дискурсивного мислення, що має виходити з позицій філософії економіки. Крім того, доповідач вважає, що в умовах сучасного глобалізованого, складного світу економічна наукова думка має перетворитися на розгалужений комплекс різнофункціональних пізнавально-дослідницьких практик, продуктованих не лише еконо-

Доповідач і контрдоповідач –
Сергій Пролеєв і Володимир Ільїн.

містами, та синтезованих у підсумковому економічному знанні.

Сергій Пролеєв вказав на дві принципово важливі і водночас уразливі ланки, в яких має бути досягнуте якісне перетворення економічного мислення для зближення думки і реальності. Перша – це подолання *дефіциту знань* про економічну дійсність. Ця теза в сучасному морі статистики та неосяжних потоків різноманітної інформації може видатись безглуздою, визнав він. І уточнив, що йдеться не про обсяги знань, а про їх якість: “Ми знаємо (чи радше поінформовані) про сучасну економічну дійсність вочевидь забагато для того, щоб розуміти, що ж відбувається насправді. Потрібна інша інформація”. На переконання вченого, дефіциту знань має зарадити не збільшення масиву інформації, а перегляд структури запиту на економічне знання разом зі зміною формату, пояснювальних схем і способів розуміння. Зокрема, суттєву роль має відігравати соціологія економіки; адже без вагомих соціологічних обґрунтувань уся статистика втрачає сенс, перетворюючись лише на ілюзію знання.

Друга вразлива ланка сучасної еко-

номічної науки – це спосіб застосування, так звана *ужитковість* економічних знань. Передбачається, що знання стають основою рішень. Однак насправді система прийняття, мотиви та зміст рішень у реальній економіці доволі автономні щодо знань, які пропонує економічна наука. Значною мірою це зумовлено тим, що мова економічної теорії не перекладається на мову економічних рішень у контексті поточних процесів. А отже, основою прийняття рішень зазвичай залишається досвід, а не висновки науки. З огляду на це слід усвідомити, що у форматі економічного дискурсивного мислення мають співіснувати як рівноцінні величини перманентний прагматичний досвід і теоретичні засади економічної науки. Зрештою йдеться про те, що опановувати економічні проблеми ми маємо в режимі міждисциплінарного критичного мислення – лише на перетині різних способів розуміння можна отримати дієві висновки, наголосив Сергій Пролеєв.

Контрдоповідач – президент Українського філософсько-економічного наукового товариства, доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету ім. Т.Шевченка **Володимир Ільїн** на початку свого виступу навівав думку німецького філософа Освальда Шпенглера про те, що кожна епоха визначається певними ідеями. У такому разі мислення є творцем чи просто відображенням епохи? “Доповідач говорив, що ми мислимо якимось неправильно, значить, і живемо неправильно? Якщо ж будемо мислити правильно – чи почнемо після цього жити правильно?” – поставив низку запитань Володимир Ільїн. І

висловив думку, що, навпаки, епоху визначають ідеї, народжені неправильним мисленням, неординарними людьми (як приклад – епоха Наполеона, народжена ідеями англійського лібералізму). У нас же критична інтелектуальна позиція суспільної думки, що підбивала підсумки минулої радянської епохи, призвела не до творення чогось конструктивного і позитивного, а до руйнування, внаслідок чого визначальною стала гетерогенність, або неоднорідність нової реальності.

Ще один момент – у сучасних умовах

Учасники засідання за круглим столом.

інформаційного суспільства змінився спосіб сприйняття дійсності й самого мислення, внаслідок чого теоретичне мислення перестало бути потребою, а подекуди навіть стало зайвим тягарем. На закінчення своєї контрдоповіді Володимир Ільїн згадав ще одного мислителя – Адама Сміта, який свого часу викладав в університетах філософію і відстоював ідеї моральності й альтруїзму, але зародження нової ринкової епохи переконало його, що не альтруїзм, а егоїзм та меркантилізм є рушійною силою підприємництва, яке породжує багатство і гроші. Тож ми знаємо Адама Сміта як одного з основоположників класичної економічної теорії, яка стала фундаментом сучасної цивілізації. “Можливо, лише в особливостях мислення, а не в особливостях діяльності слід шукати відповіді на виклики епохи?” – насамкінець запитав учасників круглого столу Володимир Ільїн.

Член президії Українського філософсько-економічного наукового товариства, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління національним господарством Національної академії державного управління при Президентові України, генеральний директор Всеукраїнської громадської організації “Інститут досліджень економіки і суспільства 21 століття” **Володимир Бодров** поділяє думку, що економічна наука з часів Великої депресії не привнесла нічого нового у механізми виходу з кризи. А основну суперечність сучасної кризової і посткризо-

вої економіки вбачає у тому, що на зміну *суверенітету держави* приходить *суверенітет ринку* і суверенітет управління, відірваного від інтересів як держави, так і національного товаровиробника і внутрішнього споживача. На його переконання, існує нагальна потреба в розробці і впровадженні загальнодержавної стратегії модернізації і розвитку економіки та українського суспільства, інтелектуалізації всього процесу соціогосподарського розвитку. На жаль, досі це не стало складовою вітчизняного державотворення. “Ми звикли не пропонувати вихід із ситуації, а пасивно очікувати, сподіваючись на приєднання до більш потужного інтеграційного угруповання на кшталт Європейського чи Митного союзів”, – зауважив Володимир Бодров. І додав, що стратегія модернізації економіки та українського суспільства – це колективна дія, яка потребує постійного діалогу політичного класу, управлінців із науковою спільнотою, великим і малим бізнесом, профспілками, об’єднаннями роботодавців. Збалансування інтересів суспільного загалу, своєчасне коригування перебігу і наслідків забезпечить ефективну модернізацію економіки.

За однією з гіпотез, озвучених у процесі обговорення доповіді й контрдоповіді

Зоя Скринник запросила на чергові Міжнародні філософсько-економічні читання, що відбудуться навесні у Львові.

ді кандидатом філософських наук, провідним науковим співробітником Інституту світової економіки та міжнародних відносин Національної академії наук України **Олександром Шморгуном**, причини різкого падіння рівня індивідуальної і колективної критичності мислення слід шукати в аналізі історичних прецедентів духовного занепаду різних цивілізацій, а також безпрецедентних чинниках, пов’язаних із епохою постіндустріального суспільства. Так, небачені можливості, які відкрилися перед людством у зв’язку з досягненнями суспільства масового споживання, породили ілюзію, що інформаційне або постіндустріальне суспільство здатне впоратися з

будь-якими проблемами, так би мовити, в “автоматичному режимі”, що саме по собі діє як демобілізуючий будь-які інноваційні імпульси чинник. Люди все більше занурюються в світ мережевої *виртуальності*, у повному сенсі втрачаючи відчуття реальності, а отже, і здатність її критично осмислювати. Завдання вчених якраз і полягає в тому, щоб повернути людство у реальність, зауважив Олександр Шморгун.

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ **Роберт Пустовійт** у контексті прагматичного мислення акцентував увагу на взаємовпливі таких понять, як економічна поведінка, культура, загальновизнані традиції і норми. А однією з ознак сучасного суспільства в добу фінансової цивілізації назвав “заздрісне грошове суперництво”.

Дискусія за круглим столом виявила різноманітність думок, тез і міркувань стосовно критичного мислення та його продуктивної ролі у сьогоденні. Все ж таки епоха має впливати з мислення, чи мислення повинно відображати епоху? “Проблема в тому, що немає епохи, тобто немає її загального розуміння”, – зазначив Сергій Пролєв, підбиваючи підсумки обговорення, і категорично застеріг від думки, яка з’явилася в ході обговорення, що, мовляв, краще взагалі не мислити, аби бути успішним у сучасному прагматичному світі.

Озвучені науковцями ідеї стануть поштовхом до подальших досліджень і диспутів. Учений секретар Українського філософсько-економічного товариства, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи УБС НБУ **Зоя Скринник** нагадала, що річний цикл роботи українського філософсько-економічного товариства, як завжди, буде завершено підсумковими Міжнародними філософсько-економічними читаннями “Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей”, які вже всьоме відбудуться у Львові 14–16 травня 2014 року. Очевидно, цього разу читання будуть присвячені проблемам європейського вибору України: в економічному, соціально-гуманітарному, політичному, духовному, людському вимірах.

Юрій Матвійчук,
Yurii Matviichuk,

“Вісник НБУ”.
“Herald of the NBU”.

Фото **Марії Мороз.**
Photo by **Mariia Moroz.**

Від довіри – до визнання/

“Банкирь” назвав кращі банки 2013 року

“The Banker” denominated best banks of 2013

Напередодні нового, 2014 року, видавництво “КБД-Видав” і міжнародний спеціалізований журнал “Банкирь” визначили лауреатів V Всеукраїнського конкурсу “Банк року – 2013” та II Міжнародного конкурсу “Банк року СНД, Балтії, Грузії – 2013”.

On the eve of 2014, the publishing company “KBD-Vydav” and the international financial affairs publication “The Banker” denominated laureates of the V All-Ukrainian contest “Bank of the Year – 2013” and of the II International contest “Bank of the year of CIS and Baltic countries, and Georgia – 2013”.

Мета конкурсу – надання іміджевої підтримки українським банкам за допомогою аналізу їх професійної діяльності і конкурентоспроможності, підтримка і зміцнення довіри до банківської системи та підвищення соціальної відповідальності бізнесу. “Ми проаналізували виключно якісні показники діяльності фінансових інститутів, – підкреслив голова оргкомітету конкурсу, директор видавництва “КБД-Видав”, головний редактор журналу “Банкирь” Олег Капралов. – Це прозорість, надійність, рівень довіри клієнтів, ділова репутація, дотримання норм бізнес-етики відповідно до європейських стандартів якості”.

Лауреатами V Всеукраїнського конкурсу визнано:

– ПАТ “Всеукраїнський банк розвитку” в номінації “Банк, орієнтований на клієнта”;

– ПАТ “Міський комерційний банк” і ПАТ “Аграрний комерційний банк” у номінації “Найбільший клієнтоорієнтований банк”;

– ПАТ “Європейський газовий банк” і ПАТ “Радикал-банк” у номінації “Кращий банк із депозитних програм для корпоративних клієнтів”;

– ПАТ “Ідея-банк” у номінації “Банк – лідер з упровадження Інтернет-банкінгу”;

– ПАТ “Імексбанк” і ПАТ “Банк “Ренесанс-капітал” у номінації “Кращий банк із кредитування населення”;

– ПАТ “Банк “Київська Русь” у номінації “Банк – лідер у кредитуванні малого і середнього бізнесу”;

– ПАТ “Банк восток” у спеціальній номінації “Кращий регіональний банк”;

– ПАТ “Банк “Софійський” у спеціальній номінації “За максимально збалансований і прозорий кредитний портфель”;

– ПАТ “Акціонерно-комерційний банк “Капітал” у номінації “Найбільш

Олег Капралов.

соціально орієнтований банк”;

– ПАТ “Комерційний банк “Стандарт” у спеціальній номінації “Банк, що найбільш динамічно розвивається”;

– ПАТ “Комерційний банк “Правекс-банк” у номінації “Банк – лідер у сфері відкритості й прозорості кредитування”;

– ПАТ “Акціонерно-комерційний банк “Львів” у спеціальній номінації “Лідер з упровадження програми енергозбереження для населення”;

– ПАТ “Комерційний інвестиційний банк” у номінації “Кращий банк із розрахунково-касового обслуговування”;

– ПАТ “Комерційний банк “Правекс-банк” у номінації “Банк року у сфері автокредитування”;

– ПАТ “Український інноваційний банк” у номінації “Кращий банк за депозитними програмами для населення”;

– ПАТ “Банк національний кредит” у номінації “Банк – лідер з інновацій”.

У спеціальній номінації “За професіоналізм і відданість банківській справі” персональної іменної нагороди (статуетка Богині Ніки, виготовлена зі слонової кістки на мармуровій основі, – авторська

робота Дениса Ісакова) удостоєна голова Правління Всеукраїнського банку розвитку **Валентина Арбузова**.

Водночас журнал “Банкирь” визначив переможців II Міжнародного конкурсу “Банк року СНД, Балтії, Грузії – 2013”. Лауреатами за версією журналу “Банкирь” визнано:

– БАТ “Євроторгінвестбанк” (“Eurotorginvestbank”, Білорусь) у номінації “За впровадження сучасних банківських технологій”;

– БАТ “Промзв’язокбанк” (“Promsviazbank”, Росія) в номінації “Надійний банк для корпоративного бізнесу”;

– АТ “Нурбанк” (“Nurbank”, Казахстан) у номінаціях “Кращий банк для корпоративного бізнесу”, “Кращий банк за програмами лояльності”, “Банк, який зберіг високий рівень довіри”;

– БАТ “Парабанк” (“Parabank”, Азербайджан) у номінації “Банк – лідер із кредитування малого і середнього бізнесу”

– БАТ “Банк Есхата” (“Bank Eskhata”, Таджикистан) у номінації “Найбільш клієнтоорієнтований банк”.

Крім цього, журнал “Банкирь” вперше у 2013 році проводив міжнародний конкурс серед компаній, які надають послуги у сфері ІТ і бізнес-консалтингу, та постачальників обладнання для банків і фінансово-кредитних установ, а також міжнародний конкурс серед представників фінансового і фондового ринків.

У церемонії нагородження взяли участь представники Національного банку України, центральних банків країн СНД, акредитовані в Україні дипломати, співробітники банків України та країн СНД, клієнти і партнери банків.

Людмила Патрікац,
Liudmyla Patrikats,

“Вісник НБУ”.
“Herald of the NBU”.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “Микола Амосов”

Putting into circulation the commemorative coin “Mykola Amosov”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 26 листопада 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену легенді світової науки, видатному вченому в галузі медицини та біокибернетики, громадському діячеві, академіку Національної академії наук та Академії медичних наук України, засновнику і директору Інституту серцево-судинної хірургії — Миколі Михайловичу Амосову.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом

— **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**; по колу стилізоване зображення електрокардіограми, у центрі якого — серце; праворуч — рік карбування монети **2013** та внизу півколом номінал — **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі зображено портрет Миколи Амосова, вгорі розміщено напис — **МИКОЛА АМОСОВ**; ліворуч роки життя — **1913 / 2002**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (аверс); Наталія Фандікова (реверс).

Скульптори — Святослав Іваненко, Роман Чайковський.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Микола Амосов” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Рік Коня”

Putting into circulation the commemorative coin “The Year of the Horse”

Національний банк України, продовжуючи серію “Східний календар”, 10 грудня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену року Коня, одній із тварин східного календаря, який засновано на дванадцятирічному циклі Юпітера — найбільшої планети Сонячної системи.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 25 000 штук. Гурт монети — рифлений. Елемент оздоблення — кубічний оксид цирконію діаметром 1.0 мм.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України, під яким напис — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК / УКРАЇНИ**, в оточенні стилізованого рослинного орнаменту — номінал **5 / ГРИВЕНЬ**; унизу вказано рік — **2014**, а також зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорого-

цінного металу в чистоті — **15.55** та розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі в оточенні стилізованого рослинного орнаменту зображено в лубочному стилі коня, око якого оздоблено кубічним оксидом цирконію коричневого кольору. Над цією композицією і під нею розміщено абрисні фігурки всіх 12 символів східного календаря.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Володимир Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Рік Коня” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

■ **Семен Нескородєв**
Semen Neskorodiev

Кандидат економічних наук, доцент Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
PhD (Economics), Associate Professor of the Karazin Kharkiv National University
E-mail: nemes77@rambler.ru

Аналіз цін та інфляції в ході “середнього” циклу національної економіки (1999–2012 рр.)

Analysis of prices and inflation within the “average” cycle of the national economy (1999–2012)

У статті розглянуто основні особливості динаміки цін за останні 12 років. Особливу увагу приділено аналізу інфляції в контексті циклічного розвитку національної економіки. За допомогою графічних моделей описано динаміку цін упродовж “середнього” циклу національної економіки (1999–2012 рр.)

In the article, considered are the basic features of the price movement within the last 12 years. Special attention is paid to the inflation analysis in the context of the cyclic development of the national economy. The price movement within the “average” national economy cycle (1999 – 2012) is described by means of graphic models.

Ключові слова: інфляція, індекс-дефлятор, “середній” економічний цикл, криза.

Key words: inflation, deflator, “average” economic cycle, crisis.

Проблема інфляції нарівні з проблемою економічного зростання є однією з основних макроекономічних проблем. Це притаманно всім без винятку економічним системам як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються. Важливість макроекономічного аналізу цін та інфляції зумовлена тим, що:

1) ціни впливають на всі макроекономічні процеси – виробництво, відтворення, накопичення, заощадження, споживання;

2) від рівня цін та інфляції залежать реальні (на відміну від номінальних) значення всіх основних макроекономічних показників економіки – ВВП, національний дохід, інвестиції;

3) ціна є регулятором співвідношення між попитом і пропозицією, чим і впливає на динаміку економічної системи.

Інфляція як процес настільки сильно зрослася з економікою, стала настільки характерним явищем, що нині вже не розглядається питання про повне її подолання, а йдеться лише про контроль і утримання інфляції в

певних межах. Наприклад, до економічної теорії увійшло таке поняття, як “природний рівень інфляції” (3–5% за рік), котрий вважається нормальним явищем для сучасної економіки, стимулом для нарощування обсягів виробництва. Саме такий рівень інфляції характерний для стабільних етапів розвитку економічної системи.

Проте економіка функціонує нестабільно – за різних темпів зростання, з різною швидкістю і проходить різні фази циклічної динаміки. Разом зі зміною економічної динаміки відбуваються зміни і темпів інфляції.

Метою статті є аналіз динаміки цін у взаємозв'язку з фазами “середнього” циклу для виявлення закономірностей інфляції в ході середньоциклічної динаміки і подальшої розробки рекомендацій щодо антиінфляційної політики. Як проявляла себе інфляція на різних фазах “середнього” циклу? Чи була інфляція характерна для всього “середнього” циклу? На яких фазах “середнього” циклу спостерігалися максимальні та мінімальні темпи зростання цін? Зміст цієї статті допоможе знайти

відповіді на поставлені запитання.

Найбільш загальним показником, що характеризує зміни цін в економіці, є дефлятор валового внутрішнього продукту (ВВП). Перевага цього показника в тому, що він враховує ціни на всі товари і послуги, які включаються до ВВП національної економіки, таким чином, є загальним барометром інфляційних процесів. Водночас це є і його недоліком, оскільки даний показник не відображає зміни цін на окремі групи товарів. Проте серед інших індексів-цін – індексу цін виробників або індексу споживчих цін, цей показник найбільше підходить для цілей запропонованого дослідження.

Аналізу цін та інфляції в ході циклічного розвитку економіки присвятили свої праці Дж. Кейнс, М. Кондратьєв, К. Маркс, М. Туган-Барановський, а дослідженню процесів інфляції в національній економіці – А. Гальчинський, В. Геєць, І. Лукинов. Водночас специфіка “середніх” циклів національної економіки потребує додаткового виявлення особливостей динаміки. Саме зв'язок ін-

Таблиця. Валовий внутрішній продукт, індекс-дефлятор ВВП і показники динаміки інфляції впродовж “середнього” циклу національної економіки

Показник	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн., у цінах 1999 року	130	138	151	159	174	195	201	215	232	229	172	182	183
Індекси-дефлятори, відсотків до попереднього року	127.3	123.1	109.9	105.1	108.0	115.4	124.5	114.8	122.7	128.6	113.0	113.8	114.3
Темп приросту індексу-дефлятора до попереднього року, %*		23.1	9.9	5.1	8.0	15.4	24.5	14.8	22.7	28.6	13.0	13.8	14.3
Базисні індекси-дефлятори, відсотків до 1999 року*	100.0	123.1	135.3	142.2	153.6	177.2	220.6	253.3	310.8	399.7	451.6	513.9	587.4

Джерело: [9].

* Розраховано автором.

фляції із “середнім” циклом залишається поза увагою сучасних досліджень, особливо тих, що стосуються макроекономічного розвитку національної економіки.

БАЗОВА МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ ІНФЛЯЦІЇ ПРОТЯГОМ “СЕРЕДНЬОГО” ЦИКЛУ

Інфляція як економічний процес відома з XVIII ст. Спочатку вона була тимчасовою і викликала надзвичайними подіями — війнами, неврожаєм, стихійними лихами. Та в міру розвитку торговельних, виробничих, а головне — грошових стосунків до XX ст. вона набувала хронічного характеру. При цьому інфляційні процеси мають місце в усіх без винятку країнах світу. Проте, як правило, в країнах, що розвиваються, темп інфляції в 2.5–3 рази вищий, ніж в економічно розвинутих [8].

Економіка нашої країни з 1999-го до 2012 року пройшла “середній” цикл з основними класичними фазами, характерними для цього виду економічної динаміки [6]. На нашу думку, “середній” цикл має таку періодизацію фаз (див. графік 1):

- 2000–2004 рр. — фаза пожвавлення;
- 2005–й — перша половина 2008 р. — фаза зростання;
- друга половина 2008-го — 2010 р.

— фаза кризи;

— 2010–2012 рр. — фаза депресії.

Слід зазначити, що інфляція була притаманна національній економіці впродовж усього “середнього” циклу. Наведемо графік із динамікою зміни індексу-дефлятора в нашій країні, починаючи з 1999 року, наростаючим підсумком. Як бачимо, за цей період базисний індекс-дефлятор становить 537.6%. Це означає, що за весь період “середнього” циклу — з 1999-го до 2011 року рівень цін збільшився в 5.4 рази (див. графік 1).

ДИНАМІКА ІНФЛЯЦІЇ ПРОТЯГОМ ОСНОВНИХ ФАЗ “СЕРЕДНЬОГО” ЦИКЛУ

Як свідчить офіційна статистика (див. таблицю) і наочно демонструє графік 1, зростання цін відбувалося незалежно від фаз циклу, проте темпи зростання були різними. Отже, розглянемо основні фази циклу і проаналізуємо динаміку інфляції на кожній із них (див. графік 2).

Фаза пожвавлення (2000–2004 рр.) — протікала на тлі досить низьких темпів приросту дефлятора ВВП. Загальні ціни зростали на 5–15% за рік. Говорячи про “низькі” темпи приросту цін, слід мати на увазі відносність низького рівня — таким він є виключно для економіки України. У розвинутих економіках подібний приріст

індексів цін є високим. Проте з урахуванням того, що не так давно (в середині 1990-х років) в Україні спостерігалася гіперінфляція, розміри якої становили щороку сотні і тисячі відсотків, то інфляцію на рівні 29% у 2000 році і 9% у 2001 р. можна вважати справді низькою.

Необхідно підкреслити, що, незважаючи на щорічне зростання рівня цін на фазі пожвавлення, його темпи рік у рік знижувалися. Якщо в 2000 році рівень цін збільшився на 23.1% порівняно з 1999 роком, то в 2001-му — вже на 9.9%, а в 2002 році — всього на 5.1% відносно попереднього року. Таким чином, на фазі пожвавлення “середнього” циклу національної економіки спостерігалася стійке зниження темпів інфляції за збереження зростання цін. Такі періоди стійкого зниження темпів інфляції в економічній теорії називаються “дезінфляцією”. Як впливає з нашого аналізу, взяття під контроль інфляційних процесів і досягнення щорічного зниження темпів інфляції збіглося з фазою пожвавлення “середнього” циклу. Чи випадково це? Звичайно ж, ні. Стабілізація цін однозначно була однією з основ економічного зростання. В умовах стабільних цін нормалізуються всі інші макроекономічні процеси. Тому учасники ринкових стосунків отримують можливість планувати й організовувати власну діяльність у середньостроко-

Графік 1. “Середній” цикл національної економіки і зростання цін

Джерело: складено автором відповідно до даних таблиці.

Графік 2. “Середній” цикл національної економіки і щорічні темпи приросту індексу-дефлятора

Джерело: складено автором відповідно до даних таблиці.

вій перспективі, що було неможливо в умовах постійного зростання цін та інфляційних очікувань.

Залежно від переходу до фази зростання “середнього” циклу динаміка індексу-дефлятора змінила свою тенденцію — рівень цін рік у рік став зростати все вищими темпами. Сукупний попит у процесі поживлення економіки також зростає, і сукупна пропозиція не могла його задовольнити. Розрив, що виникає між попитом і пропозицією, призводить до дефіциту і зростання цін. Щорічний темп приросту індексу-дефлятора на цій стадії циклу становив 15–28%. У 2005 році порівняно з попереднім роком ціни зросли майже на 25%, у 2007-му — на 22.7%. Максимального значення дефлятор досяг в останній рік підвищувальної хвилі 2008 року і становив 128.4% до попереднього року, тобто ціни зросли на 28.4%. Таким чином, фаза поживлення супроводжувалася високими темпами зростання інфляції.

Щорічні темпи приросту цін вище 10% відносяться до галопуючого типу інфляції, для якої характерні вищі темпи приросту цін, аніж для помірної (повзучої) інфляції, котра спостерігалася на фазі поживлення. Хоча чітко визначених параметрів галопуючої інфляції немає, як правило, такою інфляцією визнається зростання цін на 10–100% за рік, іноді зустрічаються й інші межі: 10–50% або 20–100%. Головною особливістю галопуючої інфляції порівняно з помірною є зростання ризиків господарської діяльності, зокрема пов’язаних з укладенням контрактів у номінальних цінах. Цей вид інфляції також створює диспропорції в макроекономіці між галузями. Галопуюча інфляція впливає на поведінку домогосподарств і фірм, призводячи до посилення інфляційних очікувань. Кожне підвищення цін призводить до зростання заробітної плати і витрат. Також до наслідків галопуючої інфляції можна віднести прагнення суб’єктів господарювання конвертувати гроші, які швидко знецінюються, в товари, валюту і нерухомість, щоб зберегти їх від інфляції. Усе це створює нестабільність в економічній системі, дезорганізує економічні зв’язки, уповільнює економічне зростання, створює передумови для раннього початку фази кризи і слугує чинником збільшення масштабів кризи.

Галопуюча інфляція — це чіткий сигнал для держави як єдиного ма-

кроекономічного суб’єкта, спроможного системно регулювати макроекономічні процеси. Водночас така інфляція на фазі зростання “середнього” циклу свідчить про те, що національна економіка перегрілася, можливо, раніше визначеного часу, а також про неефективність державної дезінфляційної політики й антициклічного регулювання.

Для фази кризи (друга половина 2008-го — 2010 рік), було характерне різке зниження темпів приросту цін. Інфляція не зникла, ціни продовжували зростати, але повільніше, ніж на підвищувальній хвилі “середнього” циклу. Щорічний їх приріст порівняно з попереднім роком становив 13% у 2009 році, 13.8% — у 2010-му. Особливістю інфляції на цій фазі є зростання цін на тлі різкого скорочення фізичного обсягу виробництва. Так, у 2009 році він скоротився на 25% порівняно з 2008 роком — це один із найбільших спадів серед країн, що зазнали впливу світової економічної кризи.

У сучасній макроекономіці подібний стан, у якому економічна криза і депресивний стан економіки поєднуються зі зростанням цін, називається “стагфляція”. Це досить новий феномен для світової економіки, пов’язаний із циклічним розвитком. В економіці класичного капіталізму спад виробництва, криза або депресія, як правило, супроводжувалися не зростанням, а зниженням цін (дефляцією). До середини XX століття для економіки, котра циклічно розвивалася, характерною була саме така ситуація. Проте, наприкінці 1960-х — на початку 1970-х років вона кардинально змінилася — разом із падінням виробництва зростали ціни. З особливою силою стагфляція проявила себе у світових економічних кризах 1974–1976 рр. і 1981–1982 рр.

Для вітчизняної економіки яскравим прикладом стагфляції є період 1991–1996 рр., коли за зростання цін у сотні разів відбулося падіння ВВП майже вдвічі. Нинішня стагфляція за масштабами (падінням обсягів виробництва і темпом інфляції) значно менша від стагфляції 1990-х років, але не варто забувати, що в умовах кризи інфляція може вийти з-під контролю.

Фаза депресії (2011–2012 рр.) загальною зберегла тенденції інфляції, що зародилися на фазі кризи — ціни неухильно зростають, але темпи їх приросту значно скоротилися. Так, у 2011 році, за даними офіційної статистики, рівень цін збільшився всьо-

го на 4.6% порівняно з 2010 роком, що відповідає природному (нормальному) рівню інфляції. З другого боку, рівень реального ВВП стабілізувався й припинив падіння — обсяг реального ВВП в 2011 році значно нижчий від ВВП останнього 2008 року підвищувальної хвилі. Але стабілізація обсягу виробництва з одночасним приборкуванням інфляції є позитивною тенденцією, яка може стати кон’юнктурною основою для початку фази поживлення, а отже, і нового “середнього” циклу.

Інфляцію зі зростанням цін менш як на 10% на рік називають повзучою (помірною). Багато вчених-економістів розглядає її як нормальне явище для розвитку економіки. Незначна інфляція, котра супроводжується відповідним зростанням грошової маси, активізує платоспроможний попит і таким чином стимулює розвиток виробництва, сприяє модернізації його структури, активізує інвестиційну діяльність. У свою чергу, піднесення виробництва приводить до поживлення економічної системи та подальшого зростання платоспроможного попиту за допомогою збільшення факторних прибутків. Відтак можуть скластися передумови зародження нового “середнього” циклу.

Водночас не можна забувати про вітчизняний досвід гіперінфляції в 1990-х роках, адже завжди існує небезпека виходу повзучої інфляції з-під контролю. Ця небезпека є значною загрозою в країнах, що розвиваються, де відсутні відпрацьовані механізми регулювання господарської діяльності, а рівень виробництва низький і характеризується наявністю структурних диспропорцій.

ПОРІВНЯННЯ ФАКТИЧНОЇ ДИНАМІКИ ІНФЛЯЦІЇ ПРОТЯГОМ “СЕРЕДНЬОГО” ЦИКЛУ З ТЕОРЕТИЧНИМИ УЯВЛЕННЯМИ

Чи узгоджувалася фактична динаміка цін упродовж “середнього” циклу національної економіки із загальнотеоретичними уявленнями про інфляцію протягом циклу? Дослідження теоретичної спадщини Дж. М. Кейнса [1] та М.І.Туган-Барановського [7], які багато своїх досліджень присвятили вивченню саме середніх циклів, дає змогу узагальнити їхні погляди на динаміку цін у ході циклу до викладених нижче положень.

На фазі поживлення ціни на товари досить низькі, а темпи інфляції незна-

чні. Це визначається дією економічних механізмів, які домінували на попередніх фазах циклу, — кризи і депресії. Саме низькі й стабільні ціни стимулюють активізацію споживчого попиту, що викликає зростання пропозиції, тобто виробництва. Причому, в короткостроковому періоді, на думку Дж. М. Кейнса, ціни не зростатимуть, навіть на тлі активізації попиту під дією монетарних чинників — збільшення обсягів грошової маси [1]. Згідно з його теорією циклу на фазі поживлення в економіці спостерігаються вільні незадіяні чинники виробництва — капітал, робоча сила, земля. На ці ресурси на фазах кризи і депресії були сформовані низькі ціни, що зумовило низький рівень зарплати внаслідок зростання безробіття, низький відсоток через наявність вільного капіталу, низькі орендні й рентні платежі внаслідок наявності вільних площ. Тому фірми, збільшуючи обсяги власного виробництва, для задоволення зростаючого попиту на фазі поживлення залучають додаткові вільні ресурси за поточними цінами, сформованими на фазі депресії. Тобто доки є вільні чинники виробництва, які утворилися під час фаз кризи і депресії, їх залучення не призводить до зростання цін на них. Таким чином, збільшення виробництва на фазі поживлення не створює цінової конкуренції на ресурси, і вони залучаються за поточними цінами внаслідок того, що є надлишок цих ресурсів.

Критерієм переходу економіки від поживлення до зростання є досягнення передкризового рівня виробництва. Ця фаза визначається продовженням економічного зростання, розпочатого на фазі поживлення, досягненням відносно повної зайнятості, розширенням виробничих потужностей, їх модернізацією, створенням нових підприємств. Процентні ставки підвищуються під впливом збільшення обсягу інвестицій. Незважаючи на підвищення рівня процентних ставок, відбувається і зростання курсу цінних паперів, оскільки на нього позитивно впливає підвищення прибутковості підприємств.

На фазі зростання поведінка цін і ринковий механізм ціноутворення на ринку ресурсів змінюються, потенціал короткострокового економічного зростання вичерпується, всі невикористані ресурси залучаються до виробництва. Для подальшого економічного зростання потрібне залучення додаткових ресурсів, внаслідок чого виникає конкуренція фірм за ресурси.

Включається механізм дії закону попиту і пропозиції: ціни на ресурси зростають — підвищується зарплата, норма відсотка, орендні ставки і рента, ціни на сировину. Вслід за ціною на чинники виробництва поступово зростає ціна на кінцеву продукцію, відбувається виток інфляційної спіралі. З подальшою динамікою економічної системи протягом “середнього” циклу стає все складніше залучати додаткові чинники виробництва — капітал, працю, землю. Також зі зростанням обсягів виробництва падає гранична ефективність капіталу — кожна нова одиниця залучення капіталу дає все менший прибуток. Якщо на фазі поживлення оновлення основного капіталу обіцяло великі прибутки, то до кінця фази зростання рентабельність капіталу стає значно меншою.

Економічна система підходить до меж зростання в умовах діючих технологій і науково-технічного прогресу — споживчий попит задоволений, ціни на товари і ресурси високі, необхідні інвестиції зроблено, прибуток на авансований капітал мінімальний. За цих умов, з одного боку, споживачі вже не готові споживати за такими високими цінами у всезростаючому обсязі, а з другого — виробники не можуть підтримувати високі обсяги виробництва через високі ціни на ресурси і падіння норми прибутку.

Поява будь-якого дестабілізуючого чинника в господарському механізмі порушує нестабільну за такого високого рівня цін рівновагу між виробництвом і платоспроможним попитом, а економічна система входить у фазу кризи. Підприємці, як правило, не бувають готові до кризи. Ринку у якийсь момент переповнюється товарами, проте багато підприємств продовжує функціонувати, викидаючи на ринок усе нову й нову продукцію. Попит починає поступово зменшуватися, відставати від пропозиції. Труднощі зі збутом призводять до скорочення виробництва і зростання безробіття. Зниження купівельної спроможності населення ще більше ускладнює збут. Усі економічні показники скорочуються. Відбувається падіння цін на товари, рівня заробітної плати, прибутку, інвестицій, руйнується механізм кругообігу капіталу, виникає криза платежів і дефіцит готівки.

Таким чином, криза — це механізм пристосування розмірів суспільного виробництва до обсягу платоспроможного попиту суб'єктів господарювання через зміни цін на кінцеву про-

дукцію і цін на чинники виробництва. За кризою йде фаза депресії, яка є досить тривалою, іноді найтривалішою фазою циклу за часом. Депресія характеризується застоєм виробництва, виходом із ладу застарілого основного капіталу (передусім машин та устаткування), що є важливою передумовою зниження витрат виробництва з метою пристосування до сталого низького рівня цін. Низькі ціни сприяють реалізації накопичених товарних запасів. Слабка господарська активність породжує безробіття. Попит на капітал, а також рівень процентних ставок падають. Це пояснюється застоєм виробництва. Діалектика економічного розвитку полягає в тому, що чинники кризи стають у фазі депресії чинниками переходу економіки до фази поживлення. Низькі ціни стимулюють споживання і попит — для економічної системи створюються умови виникнення нового “середнього” циклу.

Як бачимо, динаміка цін у національній економіці, представлена індексом-дефлятором, протягом “середнього” циклу за 1999–2012 рр. відповідала теоретичним переконанням учених-циклістів.

ВИСНОВКИ

З а рамками статті залишилися питання, пов'язані з причинами інфляції в національній економіці та методами її регулювання. Ці проблеми заслуговують окремого аналізу і будуть розглянуті нами в іншій праці. Тут ми лише зробили спробу провести паралелі між динамікою цін і циклічним розвитком економічної системи. Головні висновки, які впливають з отриманих результатів, такі:

1. Динаміка цін у національній економіці в ході “середнього” циклу відповідала теоретичним положенням про динаміку цін;

2. Для всього “середнього” циклу національної економіки (1999–2012 рр.) незалежно від його фази була характерна інфляція. На жодній із фаз не було зафіксовано дефляцію;

3. В ході “середнього” циклу змінювалися лише темпи інфляції. На фазах поживлення (2000–2004 рр.), кризи (друга половина 2008-го — 2010 р.) та депресії (2011–2012 рр.) щорічні темпи інфляції знижувалися на тлі загального зростання рівня цін, тобто спостерігалася дезінфляція;

4. На фазі зростання (2005-й — перша половина 2008 р.) рівень цін також зростав, досягнувши 30% на

рік. Ця фаза характеризується галопуючою інфляцією;

5. На фазі кризи (друга половина 2008-го – 2010 р.) зменшення обсягу виробництва супроводжувалося інфляцією. Таке явище називається стагфляцією і характерне для багатьох сучасних економік із другої половини ХХ ст. До цього фази кризи і депресії супроводжувалися дефляцією – зниженням рівня цін;

6. На поточній фазі “середнього” циклу – фазі депресії – інфляція збереглася, проте її темпи відповідають повзучій (помірній) інфляції, що одночасно зі стабілізацією обсягу виробництва створює кон’юктурні передумови для генерації нової хвилі “середнього” циклу.

Література

1. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Дж. М. Кейнс; пер. с англ. под ред. Л. П. Куракова – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

2. Кизилов В. *Инфляция и её последствия* / В. Кизилов, Гр. Сапов. – М.: РОО “Центр “Панорама”, 2006. – 146 с.

3. *Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь* / за заг. ред. В. М. Гейця. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

4. Макаренко І. П. *Анатомія економічних криз. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем* / І. П. Макаренко. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320 с.

5. Ротбард М. *К новой свободе: Либертарианский манифест* / М. Ротбард; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2009. – 398 с.

6. Нескородев С. Н. *Циклично-волновая динамика экономики Украины в конце XX – начале XXI вв.* / С. Н. Нескородев // *Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. Экономическая серия.* – 2009. – № 840 – С. 194–202.

7. Туган-Барановский М. И. *Промышленные кризисы* / М. И. Туган-Барановский. – К.: Наукова думка, 1996. – 376 с.

8. *Официальный сайт Международного валютного фонда.* – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/>.

9. *Официальный сайт Государственного комитета статистики Украины.* – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Монети України/

Про введення в обіг пам’ятних монет “Лінійний корабель “Слава Катерини” Putting into circulation the commemorative coins “Catherine’s Glory Ship of the Line”

Національний банк України, продовжуючи серію “Морська історія України”, 18 грудня 2013 року ввів в обіг пам’ятні монети номіналами 10 та 5 гривень, присвячені 230-річчю спуску на воду зі стапелів Херсонської адміралтейської верфі флагмана Чорноморського флоту – 66-гарматного лінійного корабля “Слава Катерини”.

За період діяльності Херсонського адміралтейства, яке було одним з основних центрів суднобудування на півдні Росії з 1778 до 1827 року, з його стапелів зійшли 34 лінійних кораблі та 16 фрегатів.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті – 31.1 г, діаметр – 38.6 мм, тираж – 5 000 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу – **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті – **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса – 16.54 г, діаметр – 35.0 мм, тираж – 30 000 штук. Гурт монети – рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом – **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, у центрі зображено розу вітрів як символ морських мандрів, праворуч і ліворуч від якої стилізований рослинний орнамент та вітрильники, між якими рік карбування монети – **2013**; унизу на дзеркальному тлі – номінал: на монеті зі срібла – **10 / ГРИВЕНЬ**, на монеті з нейзильберу – **5 / ГРИВЕНЬ** та праворуч логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет на дзеркальному тлі зображено корабель під вітрилами, ліворуч півколом розміщено напис – **“СЛАВА КАТЕРИНИ” / ЛІНІЙНИЙ КОРАБЕЛЬ**.

Художники – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (аверс), Володимир Дем’яненко (реверс).

Скульптори – Анатолій Дем’яненко, Володимир Дем’яненко.

Пам’ятні монети номіналами 10 та 5 гривень “Лінійний корабель “Слава Катерини” є дійсними платіжними засобами України та обов’язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

■ **Юрій Шоломицький**
Yurii Sholomytskyi

Начальник відділу середньострокового макроекономічного прогнозування департаменту статистики, аналізу та прогнозування Національного банку України, аспірант Університету банківської справи НБУ
Head of the Division of Medium-term Macroeconomic Forecasting of the Statistics, Analysis and Forecasting Department of the National Bank of Ukraine, PhD student of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Оцінка інфляційної складової в структурі відсоткових ставок на прикладі кредитних відсоткових ставок комерційних банків¹

Inflationary component estimation
in the structure of interest rates
by example of commercial banks' loan interest rates

Статистичні дані свідчать про велику кількість епізодів відмінностей у динаміці довгострокових номінальних кредитних відсоткових ставок та інфляції в Україні, що мало узгоджується з усталеною економічною теорією, а саме – правилом Фішера. Наше дослідження, яке базується на оціненій лінійній багатфакторній моделі відсоткової ставки з використанням спеціальної міри інфляційних очікувань, підтвердило майже одиничну еластичність інфляції та номінальної відсоткової ставки. Розглянутий у цій праці механізм впливу інфляції на відсоткові ставки в Україні доповнює існуючі теоретичні та практичні напрацювання такими фактами. Висока як за рівнем, так і за частотою й розміром змін інфляція подовжує ефект “пам’яті” щодо неї – економічні суб’єкти повільно пристосовуються до нового рівня змін цін. Згідно з нашими розрахунками найвірогіднішим показником інфляційної частки у складі відсоткової ставки є середньостроковий рівень минулих темпів інфляції (приблизно 4–6 кварталів). Додатковий внесок у високу жорсткість номінальних відсоткових ставок до зниження навіть за значного падіння рівня інфляції створюється її високою мінливістю (інфляційним ризиком) та ризиками обмінного курсу.

Statistics show a great number of episodes that are characterized by different dynamics of nominal interest rates on long-term loans and of inflation in Ukraine, which has little relation to the economic theory, namely, to the Fischer equation. Our research that is based on a linear multifactor model of an interest rate with the use of a special measure of inflation expectations confirmed the almost unit elasticity of inflation and nominal interest rate. The mechanism of inflation influence upon interest rates in Ukraine, which is considered in the paper, supplements existing theoretical and practical achievements with the following facts. Inflation that is characterized by a high level and frequent and wide variations extends the effect of inflation “memory” – economic entities slowly adjust to a new level of price changes. According to our calculations, the medium-term level of previous inflation rates (approximately 4–6 quarters) is the most probable indicator of the inflation component of an interest rate. Inflation variability (inflation risk) and exchange rate risks make an additional contribution to inflexibility of nominal interest rates and their ability to decrease even under a sizable reduction in the inflation rate.

Ключові слова: відсоткова ставка, правило Фішера, інфляційні очікування.

Key words: interest rate, Fisher equation, inflationary expectations.

Одним із важливих завдань економічної політики є досягнення низького рівня відсоткових ставок, що сприяв би рівномірному збалансованому розвитку економіки. Відсоткові ставки в Україні, незважаючи навіть на значне уповільнення (з середини 2012 року) зростання цін, а згодом навіть і їх зниження, залишаються досить високими. Питання визначення факторів, що зумовлюють

подібний високий рівень процентних ставок, таким чином є досить важливими, оскільки коректні дії, зокрема з боку державних економічних інституцій, що впливають на ці фактори, можуть сприяти зниженню ставок. У цьому дослідженні ми відобразили принципи формування відсоткових ставок в Україні з точки зору розподілу їх на інфляційну та реальну складові (правило Фішера), а також показали причини значного та тривалого розриву між темпами ін-

фляції і рівнем номінальних відсоткових кредитних ставок.

У найпростішому варіанті сучасне правило Фішера [1] визначає номінальну процентну ставку (i_t) як суму реальної відсоткової ставки (r_t) та очікуваної інфляції ($E_t[\pi_{t+1}]$): $i_t = r_t + E_t[\pi_{t+1}]$. На практиці реальна відсоткова ставка в такому (простому) варіанті найчастіше не вираховується окремо, а є результатом вирахування з номінальної ставки показника інфляції. Відповідно як для даного

¹ Позиція автора може не збігатися з офіційною позицією Національного банку України.

спрощеного випадку, так і для складніших моделей, визначення впливу інфляції на номінальну відсоткову ставку майже повністю залежить від якості обраного показника, що повинен максимально точно відображати дійсну роль інфляції у формуванні економічними агентами номінальної відсоткової ставки. Розрахунки свідчать, що інфляція (π_t) має менший за одиничний вплив на номінальну процентну ставку. Зокрема, в праці Банку міжнародних розрахунків для залежності: $i_t = r_t + \beta \pi_t + \varepsilon_t$ відображено факт меншого за одиницю впливу інфляції ($\beta < 1$) [7]. В цьому дослідженні на даних для 45 країн продемонстровано, що для 15 країн коефіцієнт β є значно нижчим за одиницю, у 16 країнах він є негативним, однак незначний і лише в 12 країнах даний коефіцієнт близький до одиниці. Наше дослідження свідчить, що такі факти є досить прийнятними, оскільки фактор інфляції міститься також і в інших змінних, не представлених у цій регресії. В іншій праці, де використано індикатор очікуваної інфляції, побудований як зважений значення інфляції минулих періодів, для 16 із 26 країн цей коефіцієнт був близьким до одиниці [5].

Дослідженню впливу інфляції на відсоткові ставки в країнах із розвинутою економікою суттєво сприяли дві обставини. По-перше, тривалий систематичний процес збору даних у вигляді опитувань експертів — представників фірм дав змогу отримати й використовувати досить довгі часові ряди щодо інфляційних очікувань. За допомогою таких статистичних даних вдалося точніше визначити роль інфляційних очікувань у динаміці відсоткової ставки [12]. По-друге, важливою обставиною було збільшення використання прив'язаних до інфляції фінансових інструментів, які є досить надійним джерелом даних щодо інфляційних очікувань. У цьому разі зацікавленість економічних агентів у поліпшенні прогнозування інфляції істотно вища, оскільки від якості прогнозу залежить величина їхнього доходу. Подібні дані дають змогу визначити показник рівноважної інфляції [4, 7] — індикатор інфляційних очікувань та премії за ризик інфляції. Останні праці на тему структури номінальної ставки свідчать про встановлення тенденції щодо визначення впливу даних змінних (очікувань та премії) окремо, оскільки природа їх впливу є дещо різною.

В Україні одне з перших досліджень стосовно взаємозв'язку відсоткової ставки та інфляції [15] було здійснене на даних до 1998 року — перехідного періоду, і в ньому залежність між даними змінними визнано досить тісною. В цій праці зазначається, що вищі темпи інфляції в минулому викликали вищі відсоткові ставки в поточному періоді. Це наводить на висновок про високу адаптивність інфляційних очікувань, притаманну для перехідного періоду — з огляду на відсутність орієнтира монетарної політики або різкого переходу від одного його виду до іншого, що значно ускладнювало оцінку інфляції економічними агентами. Дещо пізніше, в 2004 році, ґрунтовний огляд щодо ціноутворення стосовно відсоткових ставок підготував Центр наукових досліджень НБУ [17]. У ньому детально розглянуто сучасні теоретичні положення формування величини відсоткової ставки, здійснено аналіз окремих факторів, що впливають (за даними України) на відсоткові ставки, втім без формулювання певної чіткої моделі їх динаміки.

З останніх досліджень слід виділити працю, в якій розглядається динаміка відсоткових ставок в умовах інфляції [16], де для різних видів відсоткових ставок (за депозитами й кредитами для видів економічних агентів) вивчається вплив інфляційної складової. Автори використовують поточну інфляцію для розрахунків, що, на нашу думку, є певним недоліком, оскільки, як свідчать інші дослідження (в тому числі й наведені вище), у ставці найчастіше враховуються очікування щодо інфляції, які можуть суттєво відрізнитися від поточного рівня зміни цін. Також не враховано величину інфляційного ризику. В розглянутих працях не береться до уваги і принцип паритету відсоткової ставки, за яким певну роль у динаміці відсоткової ставки відіграє обмінний курс.

У своїй статті ми намагалися врахувати наведені вище міркування і відобразити вплив інфляційних очіку-

вань та інфляційного ризику, а також обмінного курсу й індивідуального ризику. Першою частиною дослідження є огляд емпіричних фактів щодо відсоткових ставок та факторів, що можуть їх зумовлювати, а також формулюється попередня теоретична модель. Потім здійснюється аналіз можливих індикаторів інфляційної складової та спрощено визначаються внески інфляції, реальної ставки та ризику дефолту. Після цього на основі квартальних даних за 2002–2012 рр. побудовано лінійну багатфакторну модель, що виражає номінальну процентну ставку через реальну процентну ставку, вплив інфляції, ризик дефолту й інші види ризиків.

ЕМПІРИЧНІ ФАКТИ ЩОДО ВІДСОТКОВИХ СТАВОК ДЛЯ УКРАЇНИ

Номінальні відсоткові ставки після суттєвого зниження з 60% у кінці 1990-х — на початку 2000-х років за окремим винятком (періоду кризи 2008–2009 рр.) були значно стабільнішими, на відміну від інфляції. Зокрема, відхилення від середнього значення протягом січня 2002 р. — квітня 2013 р. між ними було досить суттєвим (див. таблицю 1).

Періоди швидкої, стійкої та значної дезінфляції, зокрема, зниження інфляції приблизно на 20 в. п. протягом 2001–2002 років, а також на 15 в. п. протягом другої половини 2009–2011 рр. не спричиняли відчутного зниження відсоткових ставок (див. графік 1). Останнім епізодом різкого та суттєвого зростання відсоткових ставок став кінець 2008 року, однак їх динаміка в цьому періоді значною мірою зумовлювалася кризовими подіями в банківській системі. Довгострокові ставки лише в окремих випадках реагували на короткострокові, що пояснюється нестачею ресурсів на грошово-кредитному ринку та/або факторами ризиків збільшення втрат унаслідок неплатоспроможності позичальників (див. графік 2).

Незначна й різниця у вартості кре-

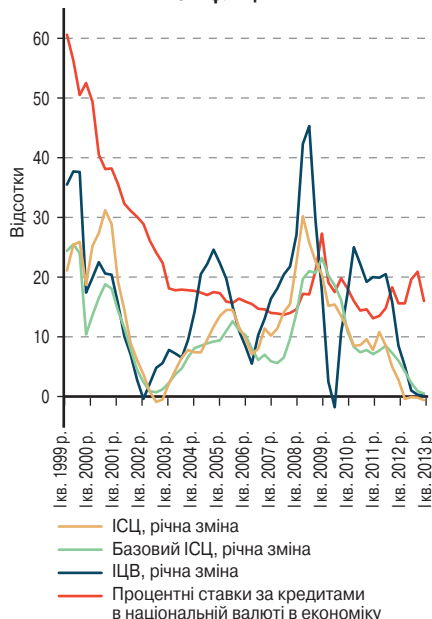
Таблиця 1. Окремі статистичні характеристики відсоткових ставок та інфляції

	Довгострокова кредитна відсоткова ставка в гривні, %	Річна зміна ІСЦ, %
Середнє відхилення	17.5	9.7
Максимум	29.7	31.1
Мінімум	12.8	-1.2
Стандартне відхилення	3.6	7.2

Джерела: Державна служба статистики України, НБУ, власні розрахунки.

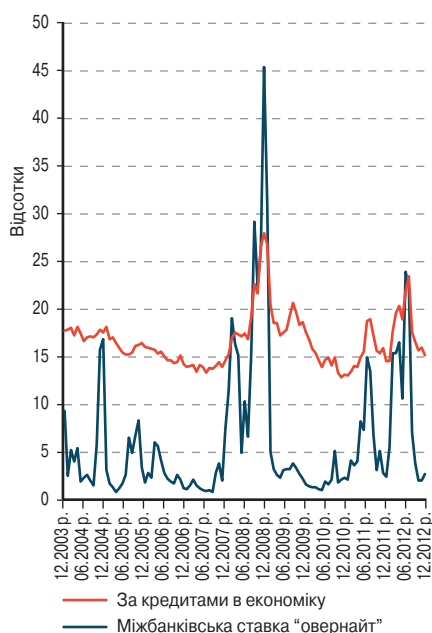
дитів і за строками їх надання. Нахил кривих дохідності для ставок за кредитами в національній валюті як для домогосподарств, так і для нефінансових корпорацій є невеликим та нетиповим — криві дохідності увігнуті (див. графіки 3а, 3б). Така сталість форми кривої дохідності свідчить про оцінку банками ризиків, зокрема інфляційних, як досить високих та сталих у середньодовгостроковому періоді.

Графік 1. Номінальна відсоткова ставка та інфляція

Джерела: Державна служба статистики України, НБУ, власні розрахунки.

Графік 2. Номінальні відсоткові ставки: за кредитами в економіці та "овернайт"

Джерела: НБУ, власні розрахунки.

Використання простих показників інфляції (квартальних, річних змін ІСЦ) за частих епізодів різноспрямованої динаміки з відсотковими ставками може викривити дійсну оцінку взаємозв'язку між ними та інфляцією. Таким чином, постає необхідність пошуку орієнтира, який відображав би складову інфляційного ризику для номінальної відсоткової ставки. За нашими припущеннями, висока як за рівнем, так і за ступенем мінливості інфляція призводить до того, що кредитори орієнтуються на довгостроковий показник інфляції минулих періодів при формуванні рівнів номінальних кредитних відсоткових ставок та досить пасивні у його зміні, що також зумовлюється бажанням отримати премію за ризик неочікуваної зміни інфляції внаслідок її високої мінливості.

Основні результати стосуються ставки за кредитами в національній валюті, агрегованої за строками та позичальниками, що, на нашу думку, цілком може відобразити реакцію окремих відсоткових ставок на зміну інфляційної складової. Що ж до статистичних властивостей процентної ставки, які необхідно переглянути задля коректності подальшого аналізу за допомогою економетричних моделей, то дані щодо відсоткової ставки свідчать про досить сталу поведінку навколо середнього її значення (згідно з результатом розширеного тесту Діккі-Фуллера (ймовірність нестационарної складової — 1.1%). Така поведінка фактично є процесом повернення до середнього

значення, що досить часто підтверджується і щодо відсоткових ставок [9, 14] та може свідчити про певні стійкі фактори, які зумовлюють поведінку ставки. З другого боку, це зменшує можливість прямого застосування гіпотези очікувань [2] для визначення довгострокової ставки як суми короткострокових. Так, характеристики розрахованої нами залежності довгострокової кредитної ставки від міжбанківської ставки "овернайт" та її значення з випередженням у один квартал є незадовільними:

$$i_{L,t}^{uah} = 0.5 i_{S,t}^{uah} - 0.02 i_{S,t+1}^{uah} + 13.6,$$

$R^2 = 0.01, DW = 0.4$. Для рівняння зі змінними — лагами короткострокової міжбанківської ставки "овернайт" характеристики є кращими, однак значення сталої в аналогічному рівнянні залишилося значним:

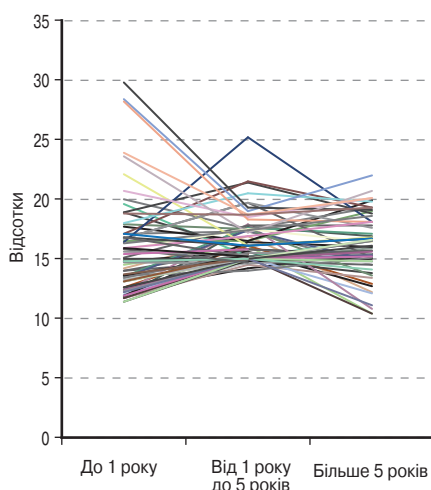
$$i_{L,t}^{uah} = 0.22 i_{S,t}^{uah} + 0.11 i_{S,t-1}^{uah} + 0.07 i_{S,t-2}^{uah} +$$

$$+ 0.18 i_{S,t-3}^{uah} + 0.15 i_{S,t-4}^{uah} + 12.9,$$

$$R^2 = 0.71, DW = 0.47.$$

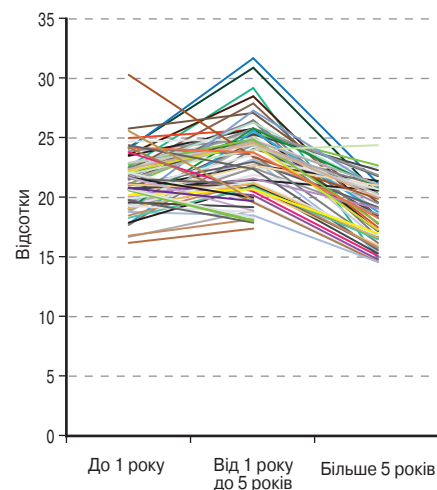
Отже, чому значна частина відсоткової ставки є саме такою, важко пояснити. За нашими припущеннями, вона належить до факторів досить тривалого впливу (фундаментальних факторів). Гадаємо, що до таких складових належить реальна відсоткова ставка, інфляційна складова та інші показники ризику (найважливішими, на нашу думку, для України є ризик обмінного курсу та ризик позичальників).

Графік 3а. Щомісячні криві дохідності за кредитами для нефінансових корпорацій за січень 2006 р. — березень 2012 р.

Джерела: НБУ, власні розрахунки.

Графік 3б. Щомісячні криві дохідності за кредитами для домогосподарств за січень 2006 р. — березень 2012 р.

Джерела: НБУ, власні розрахунки.

РЕАЛЬНА РІВНОВАЖНА ВІДСОТКОВА СТАВКА

Оскільки наше дослідження значною мірою концентрується на ролі інфляції, то для спрощення задачі розподілу номінальної процентної ставки на складові скористаємося поняттям рівноважної (нейтральної) реальної відсоткової ставки. Мотиви для використання цього підходу такі. По-перше, фактори, що визначають поведінку реальної процентної ставки, згідно з теорією кредитних ресурсів діють у той же спосіб, що й фактор у моделі АЕ/РС (англ. “сукупні витрати-крива Філіпса”) [1], за якою рівноважна (нейтральна) реальна процентна ставка існує за умови перебування економіки на рівні рівноваги (або ж за потенціального ВВП). Зокрема подібний підхід — із розрахунком трендів для відповідних змінних (процентної ставки та випуску) використано у кількох працях ([7, 13]). Ця величина може бути також інтерпретована як показник дохідності від кредитної діяльності у довгостроковому періоді (незалежно від зміни економічного циклу). Хоча варто зазначити, що подібне спрощення зумовлює неможливість оцінки певної частини ризиків, які містилися у фактичній реальній відсотковій ставці. Втім, цей ризик ми намагатимемося відобразити іншими змінними.

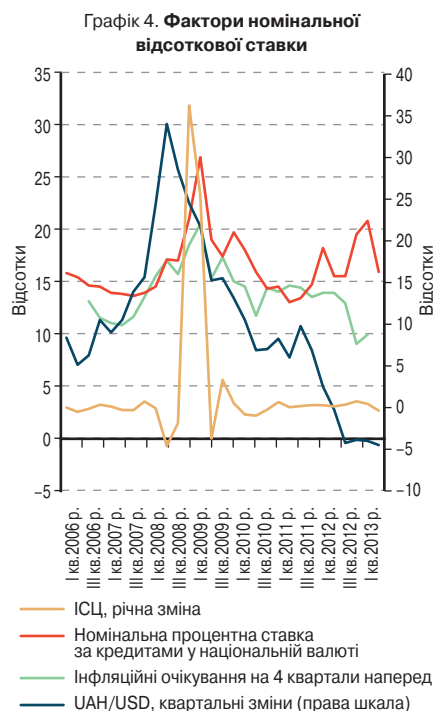
По-друге, на показник реальної процентної ставки, який міг би бути використаним у нашій праці, накладається обмеження відносно використання даних. Так, у працях іноземні науковці досить часто використовують норму віддачі від капіталу як замінник реальної процентної ставки. На жаль, статистичні дані щодо капіталу та доходів у реальному секторі України — досить низької якості. Це підштовхнуло нас на використання саме реальної рівноважної процентної ставки та пов'язаного з нею рівноважного ВВП. Обчислення реальної рівноважної відсоткової ставки у цьому випадку є складним завданням, однак, незважаючи на обсяг технічних методів для її визначення, сутність зводиться до розрахунку регресійної залежності між цією ставкою та ВВП [4, 7]. У своєму дослідженні ми скористаємося показником тренду зміни реального ВВП. Основною перевагою цього підходу є можливість урахування змінності потенційного ВВП, а також ефект зменшення темпів зростання в довгостроковому періоді.

ІНФЛЯЦІЙНА СКЛАДОВА

Для розрахунку інфляційної складової доцільно визначати її через зіставлення показників інфляційних очікувань із оцінюванням відповідних залежностей. Як показник інфляційних очікувань досить корисними є дані опитувань представників бізнесу, що й демонструють іноземні дослідження [11, 12]. У своєму дослідженні ми також спробували скористатися аналогічними даними, а саме індикатором інфляційних очікувань згідно з результатами опитувань підприємств, що проводить НБУ (див. графік 4).

Дослідження характеру зв'язку між цим показником та відсотковими ставками, зокрема щодо зв'язку за допомогою тесту Грейнджера, показало, що номінальні відсоткові ставки слабко пов'язуються з інфляційними очікуваннями. Втім, це може пояснюватися й використанням даних щодо номінальних відсоткових ставок для формування інфляційних очікувань [8]. З другого боку, моменти схожої динаміки інфляційних очікувань та номінальних відсоткових ставок значною мірою пов'язані з іншим фактором — зміною обмінного курсу. Крім того, зміни інфляційних очікувань на рік уперед досить сильно пов'язані з одночасними змінами цін, що відображає значну адаптивність очікувань.

Використовуючи ідею представ-

Джерела: Державна служба статистики України, НБУ, власні розрахунки.

лення довгострокової ставки як добутку короткострокових ставок [11], вплив інфляції можемо подати через представлення загального індикатора інфляційних очікувань довгострокових ставок (i_t^T) як добутку інфляції у коротших періодах та перетворення її у лінійний вираз:

$$i_t^T = \ln E[P_{t+1}P_{t+2}\dots P_{t+n}] \approx E_t \left[\sum_{j=1}^n p_{t+j} \right] + \frac{1}{2} \text{var}_t \left[\sum_{j=1}^n p_{t+j} \right],$$

де P — інфляційна складова для інструментів з коротшим строком, $p = \ln P$.

Відповідно перший момент можна оцінити через комбінацію даних щодо інфляції минулих періодів, які б мали тісний зв'язок із відсотковими ставками. Це може досить точно відобразити адаптивність очікувань, що спостерігається в даних. Нашим основним припущенням є те, що в структурі номінальної відсоткової ставки інфляційна складова може бути відображена таким виразом: $E_t[p_{t+1}] = \pi_t$, де π_t — згладжене значення темпів інфляції (ковзне середнє за певну кількість кварталів або ж тренд, що в подальшому буде визначено через статистичні критерії узгодженості з динамікою відсоткової ставки). Однак з огляду на значну мінливість інфляції важливу роль може відігравати й ризик неочікуваної інфляції. Премію за ризик інфляції (можливість додаткового зростання інфляції вище за очікуване значення) можна виразити через похибку в очікуваннях щодо інфляції (середньоквадратичне відхилення тощо):

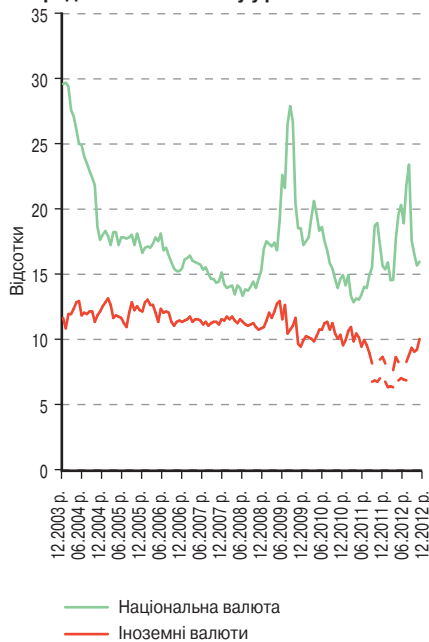
$$\theta_t^T = \text{var}_t(\pi_{t-n:t}).$$

На користь використання цієї складової свідчать зарубіжні дослідження, згідно з якими цей показник може відігравати певну роль [3, 6, 10].

РИЗИК ОБМІННОГО КУРСУ

За правилом непокритого паритету відсоткових ставок різниця між ними в національній валюті і ставками ззовні в іноземній валюті дорівнює очікуваній зміні обмінного курсу: $i_t = i_t^* + (E_t[e_{t+1}] - e_t)$, де i_t^* — внутрішня відсоткова ставка, i_t^* — іноземна відсоткова ставка, e_t — обмінний курс. Ідеальними умовами для існування цього правила є мобільність капіталу та гнучкий обмінний курс (для уникнення можливості арбітражу). Якщо дозволяється отримати кредит в іноземній валюті всередині країни, то різниця між ставками за цим кредитом і креди-

Графік 5. Номінальні відсоткові ставки за кредитами в економіку у різних валютах

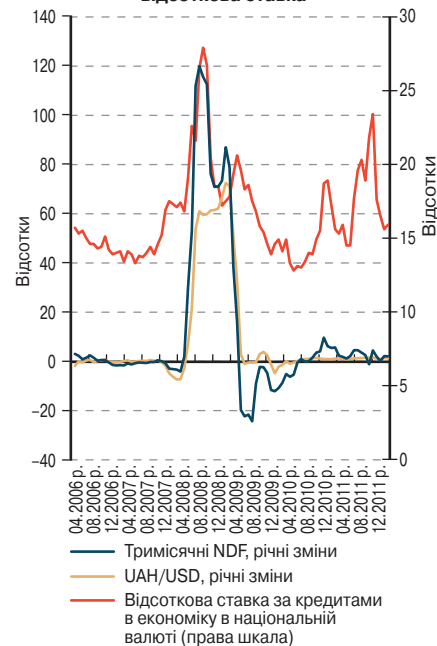

Джерела: НБУ, власні розрахунки.

том у національній валюті повинна більше відповідати цьому принципу, ніж для ставок за кредитами ззовні, у яких фактор обмеженої мобільності капіталу відіграє значну роль. З другого боку, за стабільного обмінного курсу та відносно стабільної макроекономічної ситуації ризик обмінного курсу повинен бути мінімальним (інакше виникає умова арбітражу). Однак насправді він був досить значним — у середньому розрив між ставками в іноземній валюті та в гривні становив близько 7 в. п. Таким чином, стримування обмінного курсу від змін мало сприяло фактичному зниженню ризиків обмінного курсу, про що свідчать дані (див. графік 5).

Пошук індикаторів — кандидатів на роль показника ризику обмінного курсу за стабільного обмінного курсу є досить складним завданням. По-перше, це повинен бути максимально екзогенний до досліджуваного нами виду ставок показник. Одним із таких індикаторів є NDF² щодо курсу гривня/долар США, однак його динаміка суттєво відрізняється від фактичного обмінного курсу лише протягом короткого періоду (див. графік 6а), а також від указанного вище розриву між ставками. Іншим можливим індикатором — кандидатом для премії за ризик може бути показник оцінки зовнішніх ризиків цінних паперів Ук-

Графік 6а. Ризики обмінного курсу та кредитна відсоткова ставка

Джерела: НБУ, Reuters, власні розрахунки.

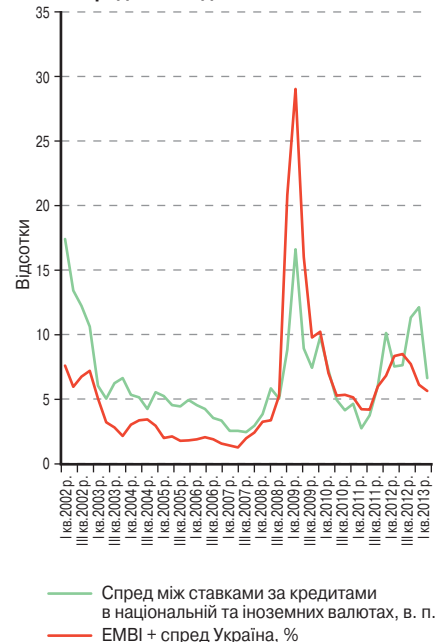
раїни (наприклад, EMBI³ Ukraine+), оскільки спроможність платити зовнішній борг (у іноземній валюті) залежить від можливості обміну національної валюти на іноземну. За стабільного обмінного курсу та високої доларизації його зміна найчастіше відбувається за різних і значних криз, тож ризик дефолту, за нашими припущеннями, є пропорційним (близьким за еластичністю до одиниці) неспроможності економічних агентів щодо обміну національної валюти на іноземну. Ризик індивідуального дефолту для внутрішніх зобов'язань також може бути відображений цією змінною за припущення сильного взаємозв'язку між ризиками дефолту в іноземній та національній валютах (тобто за високої доларизації, що притаманне для України). Свідченням доцільності використання показника EMBI Ukraine+ для відображення ризику обмінного курсу є його суттєвий збіг як за рівнем, так і за динамікою зі спредом між ставками за видами валют (див. графік 6б).

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ РИЗИК

Визначити рівень ризику можна через різницю між безризиковою та ринковою ставками. За безризикову ставку можна взяти відсоткову ставку рефінансування НБУ, що практично не містить ризиків, або ж ставку за

³ EMBI — emergingmarketbondindex — індекс боргових зобов'язань країн із ринками, що розвиваються.

Графік 6б. Зовнішній ризик України та спред кредитних відсоткових ставок

Джерела: НБУ, Reuters, власні розрахунки.

облігаціями внутрішньої державної позики. З огляду на достатню регулярність операцій Національного банку України, на відміну від розміщення облігацій урядом, для розрахунків було обрано ставки НБУ (див. графік 7). Додатковим фактором, що свідчить про можливість використання цієї ставки для приблизного визначення рівня ризиків у реальному секторі, є її міцний зв'язок із поточною інфляцією як у динаміці, так і за рівнем, що дає змогу відносно легко виокремити зі ставки інфляційну складову.

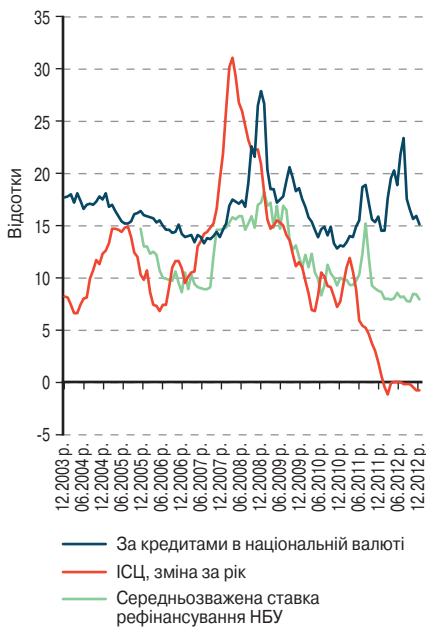
СПРОЩЕНЕ ПОДАННЯ НОМІНАЛЬНОЇ ВІДСІТКОВОЇ КРЕДИТНОЇ СТАВКИ В УКРАЇНІ

Використовуючи середні значення кожної складової відсоткової ставки, спрощено її можемо подати як суму середніх значень інфляції та неочікуваного інфляційного ризику, середнього значення темпів зміни реального ВВП як реальної довгострокової відсоткової ставки та інших ризиків, що включають ризики обмінного курсу та дефолту (див. графіки 8 та 9).

За інфляційну складову (очікування та ризик) взято середнє значення річної інфляції за 2002–2012 рр., що становить 9.7%. Значення реальної довгострокової відсоткової ставки — 4.2%. Ризик дефолту (включаючи ризик обмінного курсу), що в даному разі є залишком, становить 2.2 в. п.

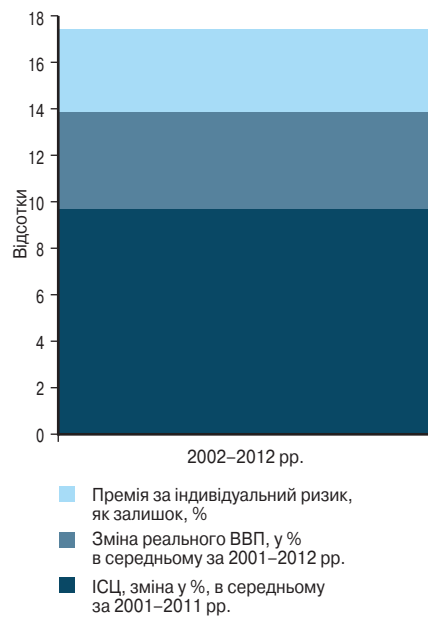
² Англ. non-deliverable forward — форвард без поставки.

Графік 7. Ринкова та безризикова відсоткові ставки

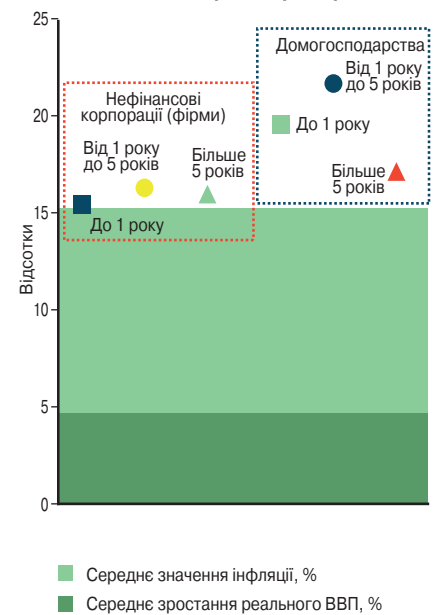
Джерела: НБУ, власні розрахунки.

Графік 8. Структура номінальної відсоткової ставки

Джерела: Державна служба статистики України, НБУ, власні розрахунки.

Графік 9. Кредитні ставки в національній валюті фірмам та домогосподарствам (%) та їх довгострокові фактори

Джерела: Державна служба статистики України, НБУ, власні розрахунки.

МОДЕЛЬ ДОВГОСТРОКОВОЇ НОМІНАЛЬНОЇ КРЕДИТНОЇ ВІДСОТКОВОЇ СТАВКИ

Базуючись на наведених вище емпіричних фактах, візьмемо за основні складові номінальної відсоткової ставки такі показники: реальна відсоткова ставка, очікування щодо рівня інфляції (правило Фішера), премія за ризик дефолту позичальника та інші короткострокові фактори:

$$r_t = \alpha_1 r_t + \beta_1 E_t[\pi_{t+1}] + \beta_2 \theta_t^\pi + \gamma_3 \theta_t^s + \gamma_4 \theta_t^d + \Theta_t, \quad (3)$$
 де r_t – реальна відсоткова ставка; $E_t[\pi_{t+1}]$ – очікування щодо рівня інфляції; θ_t^π – премія за ризик інфляції; θ_t^s – ризик девальвації; θ_t^d – ризик дефолту суб'єктів-позичальників; Θ_t – короткострокові фактори (шоки ліквідності й інші види ризиків).

Оскільки дослідження концентрується на інфляційній складовій, то до вибору показника реальної відсоткової ставки підійдемо з певним спрощенням, застосувавши показник змін потенційного ВВП. Наведені вище емпіричні факти є аргументами для використання індикатора інфляційних очікувань згідно з виразом (2). Внесок інших факторів, що частково відображають ефекти пропозиції, відобразимо через змінні короткострокової міжбанківської відсоткової ставки ("овернайт") та стан ліквідності на міжбанківському ринку. Результати оцінювання наведено в таблиці 2.

Вплив динаміки обмінного курсу (номінального ефективного обмінного курсу та обмінного курсу гривня/долар США) виявився статистично незначущим (моделі 2 та 3). Тому основним варіантом для дослідження залишилася модель 1. Результати визначення внесків кожної зі змінних у номінальну процентну ставку за рівнянням (3) показано на графіку 10.

Назвемо причини використання згладженого значення інфляції (тренду її річних темпів) як інфляційних очікувань. Згладжений показник дає змогу певною мірою отримати показник, позбавлений шоків про-

позиції (дещо позбавляє від недоліків ІСЦ, пов'язаних зі значною часткою сировинних товарів), та більшою мірою узгоджений із цілями кредитів (товари з високим ступенем промислової обробки, нерухомість, інше). Це також може бути орієнтиром щодо визначення рівня інфляції у середньостроковому періоді.

З другого боку, висока статистична якість коефіцієнта для показника четвертого лагу (як і для значень до шести кварталів затримки) та незадовільна статистика коефіцієнтів при використанні в даній моделі значень майбутньої інфляції свідчить про значну жорсткість інфляційних очі-

Таблиця 2. Моделі відсоткової ставки

	$\Delta \bar{y}_t$	$\bar{\pi}_{t-4}$	$\text{var}(\pi_t)$	emb_t	Δneer_t	$\text{var}(\text{neer}_t)$	$i_{S,t}$	$\hat{M}_t$	d_t^c
1	0.80***	0.81***	0.29*	0.48***	–	–	0.48***	–0.27***	–10.4***
	$R^2=0.84, DW=1.54$								
2	0.80***	0.80***	0.31*	0.54***	0.01	0.06	0.48***	–0.26***	–10.6***
	$R^2=0.83, DW=1.53$								
					$\Delta \left(\frac{uah}{usd} \right)_t$	$\text{var} \left(\frac{uah}{usd} \right)_t$			
3	0.82***	0.80***	0.22	0.66***	–0.06	–0.28	0.45***	–0.23***	–6.7
	$R^2=0.84, DW=1.54$								

де $\Delta \bar{y}_t$ – згладжене за допомогою фільтра Ходріка-Прескота значення темпів економічного зростання (змінна, що відображає реальну процентну ставку); $\bar{\pi}_{t-4}$ – згладжене за допомогою фільтра Ходріка-Прескота значення річних темпів інфляції (з лагом у 4 квартали) (інфляційні очікування); emb_t – EMBI Ukraine+ (ризик девальвації та індивідуального дефолту); $i_{S,t}$ – міжбанківська ставка "овернайт" (відображення гіпотези очікувань та частково вплив пропозиції ліквідності); $\hat{M}_t$ – відхилення індикатора грошової маси (M2) від тренду (відображає вплив стану ліквідності); $\text{var}(\pi_{t-3:t})$ – середньоквадратичне відхилення річних темпів інфляції за останні 3 квартали (ризик інфляції); d_t^c – фіктивна змінна (IV.2008 р. та I.2009 р.); ***, **, * (див. таблицю 2) – 1%, 5% та 10% ймовірності нульової гіпотези відповідно.

кувань банків (еластичність між очікуваннями та інфляцією минулих періодів становить 0.8). В умовах тривалої та високої інфляції впевненість у тому, що вони не повторяться в майбутньому, формується зі значною затримкою. Часті неочікувані шоки інфляції зумовлюють формування також високої чутливості до інфляційного ризику (коефіцієнт при змінній інфляційного ризику дорівнює 0.29). Враховуючи те, що певні очікування інфляції також відображаються цією змінною, можемо стверджувати, що одиничний вплив інфляційних очікувань на номінальні відсоткові ставки все-таки має місце. Вплив ризику обмінного курсу та індивідуальних ризиків є досить високими (коефіцієнт при цій змінній становить 0.48 для одночасного впливу).

За нашими припущеннями, на досліджуваному проміжку часу ризик дефолту України прямо відображав можливу величину девальвації обмінного курсу, незважаючи на тривале утримання обмінного курсу гривні відносно долара США на сталому рівні. Реальна рівноважна відсоткова ставка, що моделюється за допомогою даних щодо темпів зміни потенційного ВВП, має одиничну еластичність із номінальною ставкою. З пев-

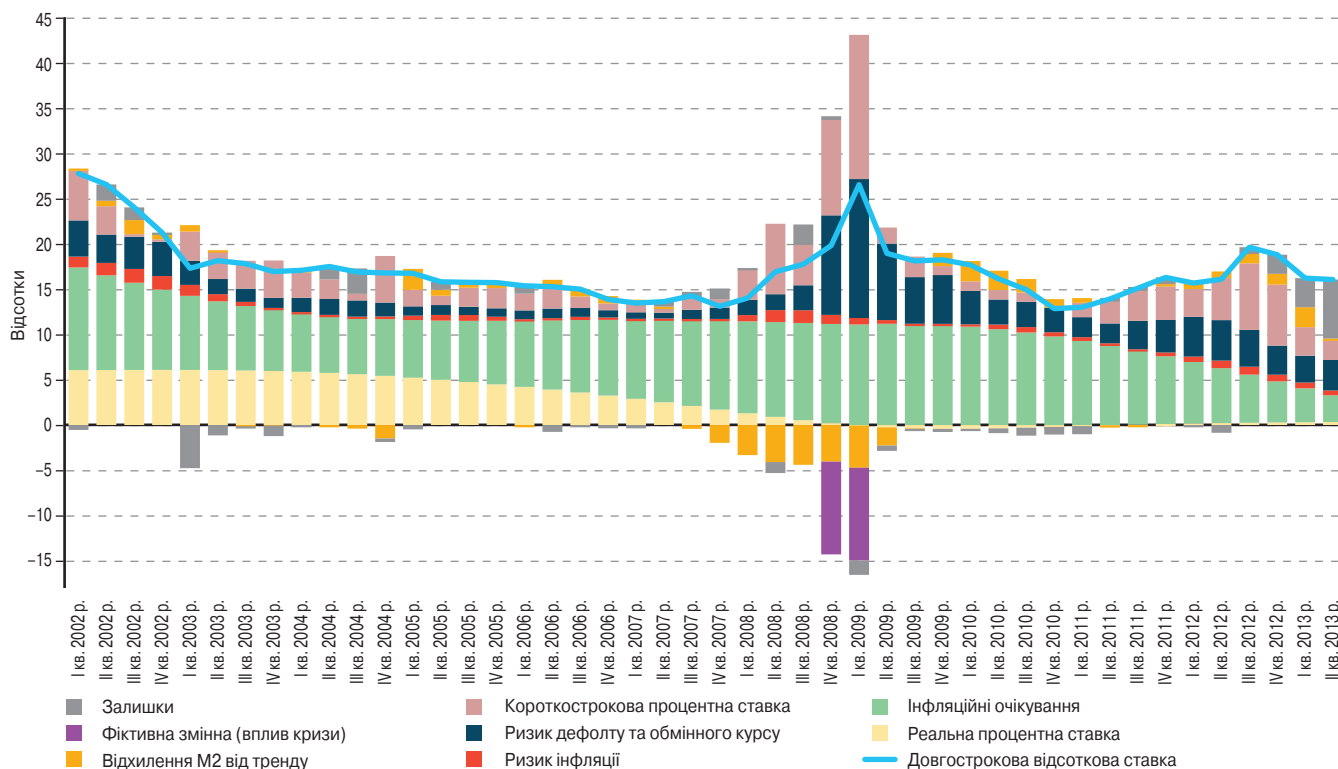
ними застереженнями це можна пояснити як еквівалентність у довгостроковому періоді між дохідністю від кредитної діяльності та дохідністю у реальному секторі. Досить правдоподібною є динаміка внеску. Зокрема, відсутність його впливу протягом кризи цілком виправдана — у подібному періоді в умовах падіння економіки отримання доходу було вкрай складним. Тож основним мотивом діяльності було намагання зберегти власні ресурси від знецінення, що позначилося на зростанні ризикової складової. Внесок інших факторів, що частково відображають ефекти пропозиції, досить суттєвий. Зокрема, коефіцієнти при середньостроковому відхиленні індикатора обсягу грошей (M2) від тренду (наявність відносно довгострокових ресурсів) та при короткостроковій відсотковій ставці, що відображає стан короткострокових потреб у ліквідності, а в окремі моменти й ризик в економіці, дорівнюють 0.23 та 0.48.

ВИСНОВКИ

Наше дослідження свідчить, що інфляція є основною складовою номінальних відсоткових ставок в Україні, а її високий рівень та значна

мінливість зумовлює значну жорсткість у зниженні інфляційних очікувань навіть за зменшення поточної інфляції. Результати цього дослідження, що базуються на лінійній багатофакторній моделі відсоткової ставки, доповнюють дослідження механізму формування інфляційних очікувань, які використовуються економічними агентами (комерційними банками) при визначенні відсоткових ставок. Зокрема, в праці показано, що висока як за рівнем, так і за частотою й розміром змін інфляція створює ефект тривалої "пам'яті" про неї. За нашими розрахунками, найвірогіднішим показником інфляційних очікувань для прикладу України є середньостроковий рівень минулих темпів інфляції (4–6 кварталів). Додатковий внесок у високу жорсткість номінальних відсоткових ставок до зниження навіть за значного падіння рівня інфляції створюється її високою змінністю, тобто рівнем неочікуваного інфляційного ризику минулих періодів. Також ця праця доповнює існуючі дослідження в оцінці впливу змін обмінного курсу та індивідуального ризику позичальників на величину відсоткових ставок. Зокрема, досить високим є вплив ризику зміни обмінного курсу та індивідуальних

Графік 10. Внески факторів відсоткової ставки за моделлю 1

Джерело: власні розрахунки.

ризиків (еластичність близька до 0.5). Іншим результатом є те, що ризик обмінного курсу та ризик зовнішніх боргових паперів уряду — майже однакові, а це може підтверджувати гіпотезу про знецінення гривні як основну причину дефолту.

Результати дослідження свідчать, що зниження відсоткових ставок за мінімальних інших ризиків (зокрема обмінного курсу) можливе лише за досить тривалого утримання інфляції на сталому рівні (для України — більше 4 кварталів або ж одного року) та відносно невеликих неочікуваних змін інфляції.

Література

1. Ball, L. *Money, banking and finance*. Worth Publishers: New York. — 2011. — 608 p.
2. Beechey, M., Hjalmarsson, E., Österholm, P. *Testing the expectations hypothesis when interest rates are near integrated*. Board of Governors of the Federal Reserve System, *International Finance Discussion Papers*. — 2008. — № 953.
3. Bekaert, G., Wang, X. *Inflation risk and the inflation risk premium* / *Journal of Economic Policy*. — October 2010.
4. Bernhardsen, T., Gerdруп K. *The neutral real interest rate* / *Norges Bank Economic Bulletin*. — 2007. — № 2, vol. 78.
5. Berument, H., Jelassi, M. *The Fisher hypothesis: a multi-country analysis* / *Applied Economics*. — 2002. — № 34.
6. Evans, M. *Real risk, inflation risk, and the term structure*. / *Economic Journal*. — 2003. — № 113. — P. 345–389.
7. Garnier J., Wilhelmsen B.-R. *A joint estimation of the natural real interest rate and the output gap in the euro area* / *ECB Working Paper*. — 2005. — № 546.
8. Gul, E., Ekinci, A. *The causal relationship between nominal interest rate and inflation: case of Turkey* / *Scientific journal of administrative development*. — 2006. — № 4.
9. Harvey, J. *Deviations from Uncovered Interest Rate Parity: A Post Keynesian Explanation* / *Texas Christian University Department of Economics Working Papers*. — 2003. — № 1.
10. Hördahl, P. *The inflation risk premium in the term structure of interest rates*. — *BIS Quarterly Review*. — September 2008.
11. Joyce, M., Lildholdt, P., Sorensen, S. *Extracting inflation expectations and inflation risk premia from the term structure: a joint model of the UK nominal and real yield curves* / *Bank of England Working Paper*. — 2009. — № 360.
12. Kim, D., Orphanides, A. *Term structure estimation with survey data on interest rate forecasts* / *Federal Reserve Board Finance and Economics Discussion Series*. — 2005. — № 48.
13. Laubach, T., Williams, John C. *Measuring the Natural Rate of Interest*. — *Working papers of FRS Board of Governors*. — 2001.
14. Wu, J.-L., Chen, S.-L. *Mean reversion of interest rates in the Eurocurrency market* / *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. — 2001. — № 63.
15. Зимовець В. *Відсоткова ставка та інфляція у перехідній економіці України* / дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: 08.04.01 р. — Ін-т економіки НАН України. — Київ, 1998.
16. Смовженко Т., Хиленко В., Андрос С. *Моделювання динаміки відсоткових ставок в умовах інфляції* / *Економіка України*. — 2012. — № 5.
17. *Формування вартості кредитів у країнах з перехідною економікою та вплив на неї облікової ставки. Інформаційно-аналітичні матеріали* / за ред. О.Кіреєва та М.Шаповалової. — Центр наукових досліджень НБУ. — 2004.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “900 років “Повісті минулих літ” Putting into circulation the commemorative coin “900th Anniversary of the Tale of Bygone Years”

Національний банк України 20 грудня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень, присвячену 900-річчю створення першого варіанта літопису “Повість минулих літ” — найвидатнішої пам'ятки літописання Київської Русі.

Ця створена на початку XII ст. унікальна пам'ятка містить відомості про походження та розселення східних слов'ян, утворення Київської держави, її перших князів, висвітлює зміни династій, політичні та воєнні події і є скарбницею документів, переказів, легенд тощо.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.6 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі малий Дер-

жавний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** на тлі стилізованої дерев'яної забудови давньоруського міста; у центрі зображено Хорива, Шека, Кия та сестру їхню Либідь, які, за переказами, заснували Київ; унизу зазначено номінал — **10 / ГРИВЕНЬ** та рік карбування монети — **2013**.

На реверсі розміщено стилізовану композицію батальної сцени, у центрі зображено Нестора-літописця, вгорі напис — **ПОВІСТЬ / МИНУЛИХ ЛІТ / XII СТ.**

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Володимир Агаманчук, Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “900 років “Повісті минулих літ” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Зі скарбниці найбільшої книгозбірні України

From the treasure house of the greatest library of Ukraine

До вашої уваги – огляд нових видань з економічної, банківської, фінансової тематики, які останнім часом поповнили фонди Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ).

Review of new publications on economics, banking and finance, which have replenished the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) holding recently.

Англо-український словник сучасної банківської термінології [Текст]: близько 7 000 понять і термінів / уклад.: Л.І.Черняк, О.А.Лисенко, Т.В.Підкопай; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 413 с. – Бібліогр.: с. 393–395. – укр. – англ.

Словник охоплює широке коло понять і термінів, що формують цілісну систему знань щодо банківської діяльності. Висвітлено традиційні й усталені терміни, які не втратили своєї актуальності в банківській терміносистемі, а також ті, що з'явилися у банківській сфері в останні роки та відображають нові явища в розвитку банківництва.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770361

Bilorus O. G. Ekonomiczny swiat-system globalizmu [Текст]: [monografia] / O.G.Bilorus; "Ukraina", Otwarty międzynarodowy uniwersytet, rozwoju człowieka, NAN Ukrainy, Inst. światowej gospodarki i międzynarodowych stosunków. – Kijów, 2013. – 370 s. – Бібліогр.: с. 360–370. – пол.

Уперше в українській та світовій економічній літературі досліджено економічну світ-систему глобалізму, яка формується на тлі процесів глобалізації як самостійний соціально-економічний феномен, як результат і наслідок силової глобалізації за умов конкуренції. Особливу увагу приділено визначенню й обґрунтуванню пріоритетів та імперативів національної стратегії розвитку України в умовах світового панування глобального корпоративізму.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770765

Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку [Текст]: монографія / А.Є.Буряченко; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана". – К.: КНЕУ, 2013. – 342 с. – Бібліогр.: с. 302–341. – укр.

Досліджено фінансовий потенціал у системі економічних відносин державних і місцевих органів управління, висвітлено вплив фінансової політики місцевих органів влади на економічний розвиток регіону. Проаналізовано наявні концепції регіонального розвитку, досліджено причини регіональної асиметрії економічного зростання та параметри її фінансового аналізу. Особливу увагу приділено фінансовому вирівнюванню як інструменту згладжування диспропорцій розвитку територій. Розглянуто вплив урбанізаційних процесів на фінансовий потенціал регіону. Запропоновано напрями активізації діяльності місцевої влади з нарощування й ефективного використання фінансового потенціалу регіону.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА771486

Гром В. А. Фінанси місцевих органів самоврядування [Текст]: навч. посіб. / В.А.Гром, А.В.Кулай; Східноєвроп. нац.

ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – 542 с. – Бібліогр.: с. 534–542. – укр.

Розкрито сутність місцевого самоврядування й основні періоди його становлення та розвитку в Україні. Викладено нормативно-правову, фінансово-матеріальну основи та гарантії місцевого самоврядування. Досліджено економічну суть, склад і призначення фінансів місцевих органів самоврядування, роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку територій. Розглянуто особливості формування власних доходів загального фонду місцевих бюджетів, їх призначення, порядок визначення прогнозних обсягів доходів та видатків з урахуванням міжбюджетних трансфертів. Проаналізовано стадії бюджетного процесу на місцевому рівні, сутність функцій та принципи управління місцевими фінансами. Наведено зарубіжний досвід фінансування місцевого самоврядування.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА771425

Економіка і управління: виклики та перспективи [Текст]: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 4–5 лют. 2013 р., Дніпропетровськ / Дніпропетр. ун-т ім. А.Нобеля, Урал. держ. ун-т шляхів сполучення, Ін-т економіки і менедж., ДВНЗ "Укр. держ. хім.-технол. ун-т". – Д.: Герда, 2013. – 401 с. – укр. – рос.

Запропоновано шляхи вдосконалення державної регуляторної політики з метою сприяння розвитку підприємництва в Україні. Розкрито роль державної політики енергозбереження в економічному розвитку промисловості України. Проаналізовано реалії управління позиковим капіталом підприємств за умов фінансової кризи. Викладено методику індивідуальної оцінки ефективності інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу регіону. Розглянуто питання проектного фінансування та специфіки його використання в Україні. Висвітлено проблеми та напрями вдосконалення державного фінансового контролю в Україні, теоретичні складові характеристики інвестиційного капіталу за класифікаційними ознаками. Досліджено розвиток кредитних послуг банків корпоративним клієнтам за сучасних умов господарювання, фактори виникнення депозитних ризиків банків. Охарактеризовано особливості організації касової роботи банківських відділень. Розкрито сутність і складові економічної безпеки підприємства.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА769920

Економіка і управління в умовах глобалізації [Текст]: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30 січ. 2013 р., Донецьк. **Т. 1** / Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського, Ін-т економіки і упр. [та ін.];

[ред. кол.: О.М.Азарян (голов. ред.) та ін.] – Донецьк, 2013. – 415 с. – укр. – рос.

Розглянуто підходи до визначення категорії “економічна безпека підприємства”, визначено сутність й основні властивості антикризового потенціалу підприємства. Наведено методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства та величини нереалізованого маркетингового потенціалу на основі геп-аналізу. Охарактеризовано управління оборотним капіталом як спосіб підвищення фінансових результатів діяльності підприємства, проаналізовано переваги та недоліки спрощених систем оподаткування. Висвітлено тенденції та особливості формування і використання інтелектуального капіталу в Україні. Здійснено критичний огляд поняття прибутку та збитку підприємства, описано механізм ефективного використання його фінансових ресурсів. Окреслено переваги проведення екологічного аудиту підприємств за умов сталого розвитку. Приділено увагу причинам і можливостям подолання проблем безробіття в Україні. Досліджено проблеми гарантування економічної безпеки підприємства, функції ринку земель у конкурентному середовищі. Обґрунтовано необхідність споживчої кооперації України.

Шифр зберігання в НБУВ: В354691/1

Сгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках [Текст]: навч. посіб. для студ. ВНЗ / С.Б.Сгоричева; ВНЗ Укоопспілки “Полтав. ун-т економіки і торгівлі”. – К.: Центр учб. л-ри, 2014. – 291 с. – Бібліогр.: с. 236–242. – укр.

Розглянуто проблему легалізації коштів злочинного походження та фінансування тероризму в сучасній економіці. Досліджено діяльність міжнародних організацій у сфері протидії легалізації коштів, одержавних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму й участь у них України. Наведено перелік суб’єктів первинного фінансового моніторингу, функцій та основні завдання Державної служби фінансового моніторингу України. Викладено сутність процесу відмивання грошей, стадії та інструменти легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Окреслено загальні засади здійснення фінансового моніторингу в банках, систему управління ризиками легалізації кримінальних доходів і фінансування тероризму. Розглянуто фінансові операції банків, що підлягають обов’язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, порядок зупинення банками певних видів фінансових операцій.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА771468

Кузнєцова А. Я. Економічний розвиток регіону та роль місцевих бюджетів у його забезпеченні [Текст]: монографія / А.Я.Кузнєцова, Ю.В.Каспрук, О.В.Кузнєцов; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 174 с. – Бібліогр.: с. 152–165. – укр.

Досліджено теоретичні положення та розроблено методичні рекомендації щодо підвищення дієвості місцевих бюджетів у забезпеченні економічного розвитку регіону. На основі узагальнення результатів наукових досліджень уточнено базові категорії й поняття, здійснено аналіз та оцінку впливу податково-бюджетних чинників на динаміку показників економічного зростання регіону з використанням економіко-математичних методів. Запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення формування місцевих бюджетів і процесу прийняття бюджетних рішень, що забезпечують поліпшення міжбюджетних відносин. Розроблено методичний підхід до оцінювання бюджетного потенціалу регіону з урахуванням об’єктивних і суб’єктивних чинників екзо- й ендогенного походження. Розвинуто методичні підходи

до формування середньострокового бюджету регіону з урахуванням програмно-цільового методу фінансування регіональних пріоритетів.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770495

Кузнєцова А. Я. Механізм забезпечення конкурентоспроможності банків в умовах економіки знань [Текст]: монографія / А.Я.Кузнєцова, Н.Є.Рак; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 266 с. – Бібліогр.: с. 158–174. – укр.

Визначено сутність банківської конкуренції й особливості конкурентних відносин у банківському секторі за умов економіки знань. Охарактеризовано економічну сутність конкурентоспроможності банку з виокремленням основних факторів, що впливають на зміцнення конкурентних позицій у знаннєвій економіці. Представлено механізм забезпечення конкурентоспроможності банку, визначено його структуру й інструментарій реалізації. Досліджено вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на конкурентоспроможність вітчизняних банків. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності банків за умов економіки знань.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770499

Лахтіонова Л. А. Аналіз фінансової стійкості суб’єктів підприємницької діяльності [Текст]: монографія / Л.А.Лахтіонова. – К.: Знання України, 2013. – 1 091 с. – Бібліогр.: с. 829–848. – укр.

Досліджено методологію аналізу фінансової стійкості суб’єктів підприємницької діяльності. Висвітлено відповідні економічні категорії та поняття, критерії розмежування та види стійкості суб’єктів господарювання. На рівні зовнішнього та внутрішнього фінансового аналізу показано дослідження фінансової стійкості за допомогою відповідної системи аналітичних показників, визначення типу і запасу фінансової стійкості – зони безпечності основної операційної діяльності суб’єктів економіки. Запропоновано шляхи вдосконалення методики аналізу фінансової стійкості суб’єктів економіки за допомогою абсолютних показників. Проаналізовано узагальнювальні абсолютні показники фінансової стійкості суб’єктів господарювання та класифікацію абсолютних показників фінансової стійкості.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА768378

Манько І. М. Формування стійкості фінансового потенціалу підприємств [Текст]: монографія / І.М.Манько; Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ: Ноулідж, 2013. – 170 с. – Бібліогр.: с. 155–170. – укр.

Розглянуто теоретичні аспекти управління фінансовою стійкістю підприємств (ФСП). Наведено характеристику її складових, фактори впливу та умови забезпечення ФСП. Проаналізовано систему факторних показників оцінки та визначено процедуру оцінки стану системи управління ФСП, вдосконалено структуру організаційного механізму управління нею, подано систему внутрішнього аудиту системи управління фінансовою стійкістю підприємств.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА766786

Наумов А. Ф. Гроші та кредит: в Україні і міжнародній економіці (теорія, практика) [Текст]: навч. посіб. для студ. ВНЗ / А.Ф.Наумов. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Миколаїв: Швец В. Д., 2013. – 295 с. – Бібліогр.: с. 294–295. – укр.

Висвітлено еволюцію форм грошей та їх вартості, сутність і модель грошового обороту. Розглянуто грошовий ринок та особливості його функціонування. Досліджено осо-

бливості створення й розвитку грошової системи України та її регулювання. Увагу приділено проблемі державного регулювання інфляції в світі та в Україні. Проаналізовано особливості валютної системи та політики, а також платіжного балансу. Охарактеризовано класичний та некласичний варіанти кількісної теорії грошей. Розкрито сутність, призначення та види фінансового посередництва, походження та розвиток центральних банків. Розглянуто міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА771416

Невлюдов І. Ш. Технічні засоби та технології банківських систем [Текст]: навч. посіб. для студ. ВНЗ / І.Ш.Невлюдов, С.П.Новоселов, О.В.Токарева. – Х.: Компанія СМІТ, 2013. – 147 с. – Бібліогр.: с. 140–141. – укр.

Розглянуто структуру автоматизованої банківської системи, наведено характеристики її складових – забезпечувальних і функціональних підсистем. Розкрито питання міжсистемної взаємодії декількох автоматизованих банківських систем на основі сервісно-орієнтованої архітектури, впровадження компонентно-інтегрованих моделей банківських систем. Проаналізовано систему електронних платежів України, її призначення, принципи функціонування та перспективи розвитку. Увагу приділено архітектурі, характеристиці програмно-технічних комплексів, моделі функціонування системи електронних платежів. Окремо описано технічні засоби для автоматизації обробки готівкових коштів і технічні засоби контролю доступу в банківських установах.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА766804

Падалка О. С. Економіка освіти та управління [Текст]: навч. посіб. / О.С.Падалка, І.С.Каленюк; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К.: Пед. думка, 2013. – 183 с. – Бібліогр.: с. 180–183. – укр.

Досліджено актуальні питання освіти як сфери соціально-економічної діяльності. Наведено методи розрахунку економічної ефективності освіти. Проаналізовано особливості державного регулювання освітньої діяльності, механізм державного фінансування освіти. Розглянуто навчальний заклад як економічний суб'єкт. Акцентовано увагу на ускладненні фінансового механізму освіти за умов ринкової економіки, сучасних тенденціях розвитку вищої освіти за умов інтернаціоналізації та глобалізації. Розглянуто Болонський процес як прояв інтеграційних процесів у сфері вищої освіти.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА771030

Поважний О. С. Фінанси [Текст]: навч. посіб. для студ. ВНЗ / О.С.Поважний, Л.М.Волощенко, А.Л.Свечкіна; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. – 255 с. – Бібліогр.: с. 243–250. – укр.

Розкрито принципи, на яких ґрунтується функціонування фінансів. Визначено їх роль у процесі залучення та ефективного примноження капіталу за допомогою фінансових інструментів. Проаналізовано особливості здійснення та оцінювання прибутковості інвестицій. Вивчено позитивну практику розвитку країн світу щодо впровадження та ефективного функціонування сучасних фінансових механізмів.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА766409

Посткризовий розвиток фондового ринку: світові тенденції і національні особливості [Текст]: монографія / Г.М.Азаренкова, І.В.Шкодін, В.М.Соболев, М.В.Соболева, М.В.Івашенко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 278 с. – Бібліогр.: с. 238–259. – укр.

Досліджено розвиток світового фондового ринку в посткризовий період на основі інституційної та синергетичної методології. З'ясовано й узагальнено причини та сутність фінансово-економічних криз і визначено, що кризи є невід'ємною складовою розвитку фінансово-економічної системи та являють собою перехід до нової фази економічного циклу. Розкрито тенденції руху фінансових ресурсів на фондових ринках розвинутих країн і країн, що розвиваються. Виявлено, що на сучасному етапі зберігається низка небезпек і ризиків порушення фінансової стабільності вітчизняного фондового ринку, пов'язаних як із потужними негативними зовнішніми чинниками, так і з невирішеними проблемами вітчизняної економіки.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770362

Розвиток банківської справи на Сумщині (середина XIX – початок XX ст.) [Текст]: монографія / уклад.: С.В.Тихенко, Г.І.Корогод, О.І.Кисельов; ДВНЗ “Укр. акад. банк. справи Нац. банку України”. – Суми, 2013. – 166, [22] с. – Бібліогр.: с. 162–166. – укр.

Висвітлено історію розвитку банківської справи на Сумщині в середині XIX – на початку XX ст. Подано систематизовані архівні документи, матеріали краєзнавчих музеїв, бібліотек, документи і фотографії з приватних колекцій. Зроблено спробу комплексно дослідити всі види діяльності кредитно-фінансових установ, що працювали на Сумщині. Відображено історичні постаті того часу, соціальні та побутові умови діяльності банківських службовців, архітектурні особливості банківських установ.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА769487

Сословський В. Г. Активізація участі банків у кредитуванні інвестиційної діяльності підприємств [Текст]: монографія / В.Г.Сословський, О.В.Москаленко, І.В.Соколовська; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 179 с. – Бібліогр.: с. 121–137. – укр.

Досліджено роль і функції банків у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності. Проаналізовано сучасний стан банківського кредитування інвестиційної діяльності підприємств та його особливості. Визначено науково-методичні аспекти, що сприятимуть активізації участі банків у досліджуваному процесі. Увагу приділено визначенню критичних точок у динаміці структури банківського портфеля кредитів в інвестиційну діяльність для інформаційного забезпечення його моніторингу. Запропоновано методичний підхід до розподілу ризиків між банками, які спільно кредитують інвестиційні проекти.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770496

Стратегічне управління національним економічним розвитком [Текст]: монографія: [в 2 т.]. Т. 1 / О.В.Кендюхов, Н.А.Шакина, К.Ю.Ягельська, О.В.Шляга, С.О.Даниліна. – Донецьк, 2013. – 337 с. – укр.

Розглянуто детермінанти економічного розвитку, виділено його закономірності. Виявлено нові можливості побудови конкурентних переваг на макро- і мезорівнях за умов трансформації архітектоники регіональної політики Євросоюзу та України. Охарактеризовано методи та інструменти агропромислової інтеграції в системі управління стійким розвитком національної економіки. Увагу приділено платіжному балансу країни за умов глобальної нестабільності. Проаналізовано капітальні інвестиції, принципи державного регулювання інноваційної діяльності, рівень інноваційного потенціалу підприємств металургійної галузі. Акцентовано увагу на питан-

нях удосконалення фінансово-кредитного механізму, інституалізації бухгалтерського обліку, особливостях фінансового менеджменту на валютному ринку. Розроблено комплекс заходів для ефективного стратегічного управління національним економічним розвитком.

Шифр зберігання в НБУВ: В354538/1

Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів [Текст]: монографія / А.П.Наливайко, Т.І.Решетняк, Н.М.Євдокимова, Ю.М.Лозовик, А.В.Федорченко; ред.: А.П.Наливайко; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана”. – К.: КНЕУ, 2013. – 454 с. – укр.

На засадах системного підходу до вивчення суспільно-економічних явищ і процесів узагальнено наукові погляди на сучасні проблеми адаптації мезо- та мікросистем до світових суспільно-економічних трансформацій. Розкрито перспективні напрями становлення теорії стратегії підприємств у контексті розширення її динамічної складової та з урахуванням знань орієнтованої структури сучасної економіки. Висвітлено моделі та стратегії розвитку підприємств за умов соціально-економічних трансформацій. Визначено вихідні умови формування та результати здійснення стратегічного процесу на підприємстві. Розвинено ціннісно-орієнтовані засади й економічні інструменти стратегічного управління підприємством.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА766363

Фінанси, грошовий обіг та кредит в сучасних умовах [Текст]: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 17 трав. 2013 р., Сімферополь / ред.: М.В.Любомирський, О.І.Пашенцев, Е.В.Рогатенюк; Нац. акад. природоохорон. та курорт. буд-ва. – Сімф.: Аріал, 2013. – 231 с. – укр. – рос.

Розкрито проблеми розробки та реалізації конкурентної стратегії підприємства. Викладено методи фінансування інвестиційних проектів, особливості інноваційного розвитку підприємства й управління цією діяльністю на засадах маркетингу. Запропоновано шляхи вдосконалення механізмів надання фінансових послуг за умов трансформації економіки. Досліджено проблеми управління грошовими коштами суб'єктів господарювання та їх вплив на ефективність прийняття управлінських рішень. Розглянуто особливості бюджетування та прогнозування фінансових звітів як інструменти обліку та контролю в системі управління фінансами транснаціональних корпорацій. Визначено сутність та особливості іпотечного кредитування, проаналізовано сучасний стан фінансового лізингу в Україні та перспективи його розвитку.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА766362

Фінансовий облік [Текст]: підруч. для студ. ВНЗ / Л.В.Нападовська, А.В.Алексєєва, О.А.Бакурова, О.Г.Веренич, Г.В.Уманців; ред.: Л.В.Нападовська; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ, 2013. – 700 с. – Бібліогр.: с. 692–699. – укр.

Окреслено предмет та об'єкти фінансового обліку. Розглянуто облік грошових коштів на рахунках у банку, касових операцій, інших грошових коштів. Розкрито методику фінансового обліку поточної та довгострокової дебіторської заборгованості. Охарактеризовано облік руху основних засобів та нематеріальних активів, їх амортизації та переоцінки, операцій з оренди, особливості обліку інвестиційної нерухомості, поточних і довгострокових фінансових інвестицій тощо. Описано облік доходів і витрат операційної, фінансової, інвестиційної та надзвичайної діяльності. Викладено методику обліку статутного та пайового капіталу, додаткового та резервного

капіталу, вилученого та неоплаченого капіталу.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА769886

Швець Н. Р. Банківська справа [Текст]: навч. посіб. / Н.Р.Швець; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці: Рута, 2012. – 247 с. – Бібліогр.: с. 244–247. – укр.

Висвітлено походження та розвиток банківської справи, особливості функціонування сучасної банківської системи. Розглянуто становлення та розвиток банківської системи України, наведено види банків і банківських об'єднань в Україні. Викладено загальні основи організації розрахунків в Україні, сутність, види та принципи банківського кредитування, поняття й основи класифікації банківських операцій із цінними паперами. Акцентовано увагу на операціях банків з обслуговування зовнішньоекономічної діяльності клієнтів. Розглянуто лізинг як один з видів банківських нетрадиційних операцій. Охарактеризовано поняття ліквідності банку та ліквідності балансу банку. Висвітлено проблеми та перспективи впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у банківській діяльності України, особливості маркетингової системи інформації та формування стратегії банківського маркетингу.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА768496

Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль: питання теорії та практики [Текст]: монографія / О.А.Шевчук; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 431 с. – Бібліогр.: с. 393–431. – укр.

Викладено необхідність, значущість і сутність державного фінансового контролю. Розглянуто подібність і відмінності державного та внутрішньогосподарського фінансового контролю. Окреслено засади формування системи державного фінансового контролю. Детально розглянуто контроль за використанням бюджетних коштів і державної власності, надано сутнісно-змістовні характеристики податкового й митного контролю, а також визначено місце валютного контролю в системі державного фінансового контролю. Проаналізовано підсистеми забезпечення державного фінансового контролю, зокрема ефективність функціонування парламентського фінансового контролю в Україні.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА768026

Шконда В. В. Теорія та практика розвитку кластерів у сучасній економіці [Текст]: монографія / В.В.Шконда, А.В.Кальянов; ред.: В.В.Шконда; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Донецьк: Світ кн., 2013. – 146 с. – Бібліогр.: с. 108–117. – укр.

Розглянуто теоретико-методологічні засади розвитку кластерів у сучасній економіці. Проведено концептуальний аналіз сутності та описано дискримінантні ознаки кластерів. Наведено класифікацію кластерних структур за ознаками предметної однорідності. Визначено особливості функціонування кластерів у межах регіону. Виокремлено сучасні проблеми розвитку кластерів, визначено роль інноваційних кластерів у стратегії розвитку економіки України та моделі управління кластерами.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА767142

**Підготувала Тетяна Зінкова,
Tetiana Zinkova**

провідний бібліограф відділу реферування наукової інформації
Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.
Leading bibliographer of the Department of Summarization
of Scientific Information of the Vernadsky National Library
of Ukraine (VNLU).

ЕКСКЛЮЗИВ/

Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2013 року

Basic indices of activities of Ukrainian banks as of 1 December 2013

№ п/п	Назва показника	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.12. 2013 р.
1	Кількість банків за Державним реєстром банків	198	198	197	194	198	176	183
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	7	6	6	0	26	1
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	19	13	14	18	21	22	19
4	Кількість банків, що мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	181*
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	47	53	51	55	53	53	50
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	21
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	33.7
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 262 905
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 398 162
2	Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	31 575
3	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	39 598
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	78 629
5	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	889 938
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	675 040
5.2	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	166 731
6	Довгострокові кредити	291 963	507 715	441 778	420 061	426 430	394 246	411 255
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	156 355	266 204	244 412	262 199	290 348	276 683	303 186
7	Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	74 155
8	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	128 069
9	Резерви за активними операціями банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	135 855
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 262 905
2	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	180 951
2.1	У тому числі: статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	183 513
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	11.6	12.9	13.1	14.6	14.7	15.0	14.3
3	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 081 954
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	217 665
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	92 567
3.2	Кошти фізичних осіб;	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	432 470
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	345 639
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	192 916
2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06	17.55
3	Доходи, млн. грн.	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	151 073
4	Витрати, млн. грн.	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	148 672
5	Результат діяльності, млн. грн.	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	2 401
6	Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.22
7	Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	1.49
8	Чиста процентна маржа, %	5.03	5.30	6.21	5.79	5.32	4.51	4.08
9	Чистий спред, %	5.31	5.18	5.29	4.84	4.51	3.75	3.52

* Із них один банк має ліцензію санаційного банку.

Матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

■ **Вадим Сирота**
Vadym Syrota

Провідний економіст департаменту пруденційного нагляду Генерального департаменту банківського нагляду, аспірант Університету банківської справи Національного банку України
Leading economist of the Prudential Supervision Department of the NBU General Banking Supervision Department, PhD student of the University of Banking of the National Bank of Ukraine.

Антикризові заходи у банківських системах України та Польщі у 2008–2009 роках

Anti-crisis arrangements in the banking systems of Ukraine and Poland in 2008–2009

У статті проаналізовано причини і передумови виникнення у 2008–2009 рр. кризових явищ у банківських системах України та Польщі, проведено оцінку їх конкурентоспроможності у передкризовий період. Визначено основні антикризові заходи у банківських системах України та Польщі, досліджено ефективність їх реалізації. Зроблено акцент на існуванні невирішеної проблеми суттєвого обсягу непрацюючих активів у банках України, що може стати причиною необхідності збільшення рівня їх капіталізації в майбутньому.

The article discusses causes and preconditions of crisis tendencies in Ukrainian and Polish banking systems in 2008–2009; there is estimated systems' competitiveness within pre-crisis period. The author analyzes basic anti-crisis arrangements in the banking systems of Ukraine and Poland and effectiveness of their realization. An emphasis is made on the existing unsolved problem of a sizable volume of non-performing assets in Ukrainian banks, which may cause the necessity of increasing of their capitalization level in the future.

Ключові слова: антикризовий менеджмент у банках, конкурентоспроможність банківської системи, достатність капіталу, Комітет фінансової стабільності, Комісія фінансового контролю, “Пакет довіри”.

Key words: anti-crisis management in banks, banking system competitiveness, capital adequacy, Financial Stability Committee, Polish Financial Supervision Authority (PFSA), “Confidence Complex”.

Повноцінний та комплексний євроінтеграційний процес неможливий без адаптації економічної системи України до умов функціонування економік Єврозони, діючих у цих країнах принципів роботи економічних та правових інститутів. Саме тут на перший план виходить роль банківської системи як “двигуна” економічного зростання, що засвідчила й світова економічна криза 2008–2009 рр. Тож метою цієї статті є визначення, порівняння та аналіз ефективності основних антикризових заходів у банківських системах України і Польщі.

Незважаючи на спільне з Україною перебування в минулому в адміністративно-командній економічній системі, Польща, на відміну від нашої країни, успішно подолала трансформаційний період, підтверджен-

ням чого є ефективне проведення системних реформ в економіці. При цьому Польща не лише стала повноправним членом Європейського Союзу, а й успішно виконує роль “адвоката України у Європі”. У такому контексті її досвід є особливо актуальним для України.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ ПЕРЕД КРИЗОВИМИ ЯВИЩАМИ 2008 РОКУ

Станом на 01.01.2008 р. у Польщі функцінувало 645 банків, із них 50 – комерційних, 581 – кооперативний та 14 філій іноземних банків. При цьому 54 банківські установи були з іноземним капіталом, їхня частка в загальному обсязі капіталу та активів банківської системи Польщі становила

близько 70%. Це свідчить про домінуючі позиції іноземних інвесторів на польському банківському ринку [1]. Також характерним для польської банківської системи був високий ступінь концентрації: частка п'яти найбільших банків у її капіталі та активах становила 46–47%, а в структурі депозитів нефінансового сектору – 57% [1].

Станом на 01.01.2008 р. в Україні банківську ліцензію мали 175 установ, із них 47 – з іноземним капіталом (17 банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом). Його частка в активах банківської системи України становила 49.7% [2], при цьому не було явного домінування європейських інвесторів у вітчизняній банківській системі. Для неї порівняно з Польщею характерний менший ступінь концентрації: частка п'яти найбільших банків у капіталі становила

28%, в активах банківської системи – 33%, а в структурі коштів юридичних та фізичних осіб, залучених цими фінансовими установами, – 32% [3].

На перший погляд, аналіз наведених у таблиці 1 показників свідчить про майже тотожні показники оцінки конкурентоспроможності банківських систем України та Польщі перед кризою 2008 року. Проте варто зауважити суттєву різницю між обсягом ВВП, активів та власного капіталу банківської системи Польщі порівняно з українською. Це й зумовило кращі відносні показники конкурентоспроможності банківської системи України. Надані польськими банками кредити спрямовувались у реальний сектор економіки, котра є достатньо диверсифікованою і її основу становить малий та середній бізнес. Польські банки надмірно не захоплювалися спекулятивними валютними операціями та обслуговуванням державного боргу. Вищий рівень корпоративного управління дав змогу банківським установам Польщі уникнути суттєвих прорахунків у сфері ризик-менеджменту, зокрема обмежити рівень кредитування інсайдерів банків.

Водночас навіть вищий норматив достатності (адекватності) капіталу в банківській системі України не свідчить про наявність конкурентних переваг порівняно з польськими банківськими установами. У невеликих кептивних вітчизняних банках показники адекватності капіталу значно перевищують нормативи, встановле-

ні Національним банком України, що пов'язано з непрозорою діяльністю на фінансовому ринку. Кошти, вилучені з обороту й акумульовані у капітал, не приносять власникам належного прибутку, проте сприяють дотриманню вимог щодо виконання економічних нормативів (наприклад, кредитування інсайдерів, забезпечення належного ліміту валютної позиції), тому капітал штучно нарощують. Поступово, починаючи з 2002 року, відбувається зниження показника адекватності капіталу в цілому по банківській системі внаслідок планомирної діяльності Національного банку України з мінімізації системних ризиків. Так, НБУ максимально обмежив найпоширеніші механізми нарощування штучного капіталу банку, посиливши вимоги щодо врахування субординованого боргу, переоцінки основних засобів та оцінки нарахованих, але не сплачених доходів.

Можна зробити висновок, що більш зважений та консервативний підхід польських банків до збільшення обсягів кредитування сприяв тому, що кредитний портфель банківської системи Польщі не став генератором неконтрольованих ризиків та характеризувався якіснішим станом порівняно з кредитним портфелем української

банківської системи. Досить цікавим є порівняння передкризової практики управління активами і пасивами польськими та українськими банками.

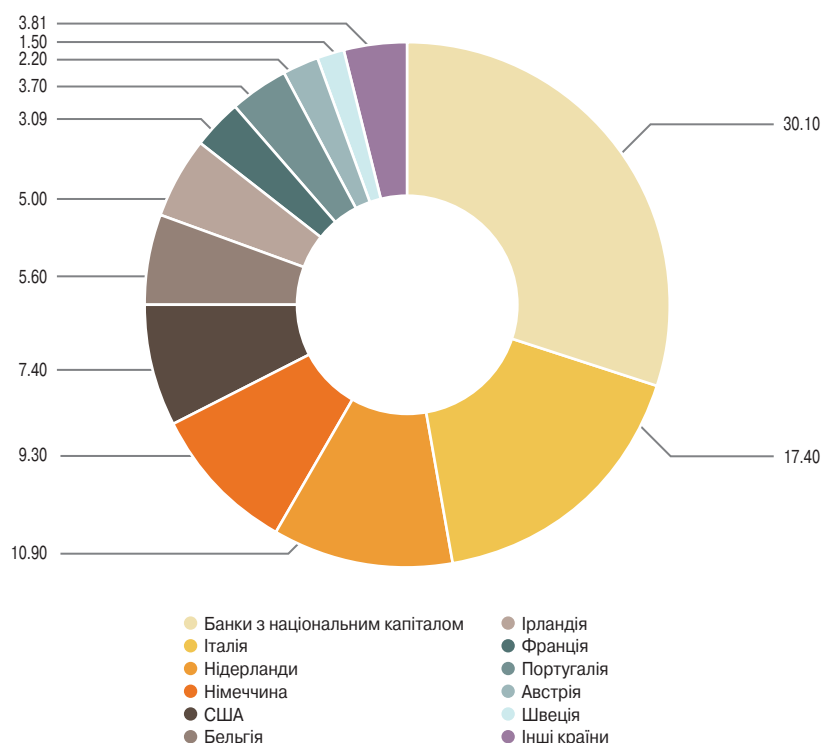
Аналіз наведеної в таблиці 2 інформації свідчить про те, що основним ресурсним джерелом нарощування кредитного портфеля польських банків став внутрішній фінансовий ринок, зокрема сегмент заощаджень населення. За рахунок цих фінансових ресурсів, які характеризувалися меншим ступенем концентрації валютного ризику, задовольнявся попит на кредитні ресурси як реального сектору економіки, так і

Таблиця 2. Співвідношення між окремими категоріями активів і пасивів банківських систем України та Польщі станом на 01.01.2008 р., %

Показник	Польща	Україна
Співвідношення загального обсягу депозитів і загального обсягу кредитів	98	66
Співвідношення загального обсягу депозитів в іноземній валюті і загального обсягу кредитів в іноземній валюті	53	30
Співвідношення депозитів, залучених від фізичних осіб, і кредитів, наданих суб'єктам господарювання	153	47

Джерела: складено автором на основі [1, 2, 3].

Частка іноземних інвесторів у структурі активів банківської системи Польщі станом на 01.01.2008 р., %

Джерело: [1].

Таблиця 1. Порівняння основних показників розвитку банківських систем Польщі та України станом на 01.01.2008 р.

Показник	Польща	Україна
Обсяг ВВП, млрд. євро	418	96
Активи, млрд. євро	226	81
Капітал, млрд. євро	19	9.4
Співвідношення активів банківського сектору і ВВП, %	67	85
Співвідношення власного капіталу банківського сектору і ВВП, %	4.1	9.8
Співвідношення наданих небанківському сектору кредитів і ВВП, %	36	68
Співвідношення депозитів і ВВП, %	36	25
Заборгованість перед нерезидентами, млрд. євро	23	21
Рентабельність активів, %	1.7	1.5
Норматив достатності (адекватності) капіталу, %	12.1	13.92

Джерела: складено автором на основі [1, 2, 4, 5].

споживчі потреби населення. Вказані вище кількісні показники яскраво демонструють один із основних недоліків стану банківської системи України перед кризою: неконтрольована кредитна експансія за рахунок формування відносно дешевої ресурсної бази в іноземній валюті на світовому фінансовому ринку. Позитивні результати діяльності за рахунок різниці у вартості між залученням ресурсів на світовому та розміщенням ресурсів на вітчизняному фінансовому ринках було нівельовано через незбалансованість структури активів та пасивів банку за строками та обсягами. Така ситуація зумовлювалася фундаментальною проблемою фінансово-банківської системи України — фактичною відсутністю довгострокових джерел ресурсів у національній валюті на внутрішньому фінансовому ринку.

Вказаний глибший аналіз показників конкурентоспроможності банківських систем України і Польщі у передкризовий період наводить на висновок щодо накопичення дисбалансів у вітчизняній банківській системі, які стали однією з основних причин банківської кризи 2008 року. Доцільно виокремити її основні негативні наслідки для банківської системи України:

- істотна девальвація національної грошової одиниці у жовтні — листопаді 2008 року (майже на 40%);
- зниження якості банківських активів та зростання обсягів проблемної заборгованості через погіршення умов економічної діяльності та надмірну концентрацію валютного ризику;
- втрата довіри до банківської системи з боку вкладників та масовий відплив депозитних коштів із рахунків у вітчизняних банках у жовтні — листопаді 2008 року;
- зниження ліквідності банківської системи;
- зниження рівня капіталізації банків через необхідність формування резервів за проблемною заборгованістю та покриття збитків від поточної діяльності;
- зростання рівня процентних ставок.

Основні прояви кризи у фінансово-банківській системі Польщі подібні до української ситуації. Спостерігалася девальвація злотого у грудні 2008 року на 40% порівняно з валютами основних торговельних партнерів Польщі, що призвело до суттєво-

го зростання боргового навантаження на позичальників кредитних коштів у іноземній валюті. Бюджетний дефіцит у 2009 році збільшився до 7.1% від ВВП [8]. Ситуація на міжбанківському кредитному ринку характеризувалася закриттям лімітів банків на своїх контрагентів, через що було обмежено доступ до важливого джерела підтримки ліквідності. Також відбулося зростання рівня кредитних процентних ставок, скорочення темпів зростання кредитних портфелів польських банків, погіршення якості активів. При цьому не спостерігалось масового вилучення депозитів із банків вкладниками та іншими кредиторами.

ОСНОВНІ АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ В БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ У 2008–2009 РР., АНАЛІЗ ЇХНЬОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

В Україні і Польщі антикризові заходи на рівні окремих банків були схожі: скорочення мережі філій та відділень, зменшення витрат на персонал, реструктуризація проблемних кредитів, збалансування структури активів та пасивів банку, пошук альтернативних джерел формування ресурсної бази, збільшення обсягів капіталу за рахунок внесків до статутного фонду та залучення субординованого боргу.

Особливістю антикризового менеджменту на макrorівні у Польщі була наявність двох центрів регулювання банківської системи. Національний банк Польщі став ініціатором антикризових заходів у монетарній сфері. Функцію банківського регулювання та нагляду відокремлено від центрального банку — її здійснює Комісія фінансового нагляду, котра стала другим центром протидії розгортанню кризових явищ. В Україні основну роль у реалізації антикризових заходів відіграв НБУ. Спільною потребою в обох країнах стала необхідність формування нормативно-правової бази, котра регламентує основні антикризові заходи та процедури їх реалізації, впроваджує нові правові та економічні інструменти. Суттєву роль у цьому процесі відіграли законодавча гілка влади та Міністерство фінансів. Детальнішу інформацію про основні антикризові заходи регуляторів банківської системи України і Польщі наведено в таблиці 3.

У жовтні 2008 року Національним

банком Польщі було прийнято так званий “Пакет довіри”, яким запроваджено ряд інструментів підтримки для банків та міжбанківського ринку: використання інструменту валютного свопу; розширення переліку активів, що можуть слугувати забезпеченням за ломбардними позиками центрального банку, зокрема дозволено брати валютний депозит як забезпечення; збільшення частоти операцій центрального банку на відкритому ринку.

Іншим пакетом нормативних актів створено Комітет фінансової стабільності, основним завданням якого є оцінка ситуації у польській фінансовій системі та визначення принципів взаємодії з метою забезпечення стабільності фінансової системи між основними регуляторами. Також було збільшено розмір відшкодування коштів системою страхування депозитів (Банківським гарантійним фондом) із 22.5 тис. євро до 50 тис. євро (у подальшому — до 100 тис. євро).

Також було регламентовано процедуру підтримки ліквідності фінансово-кредитних установ за рахунок державних коштів. Така спеціалізована програма підтримки ліквідності має реалізовуватися в контексті активізації банківських програм кредитування. Фінансову підтримку може бути надано у вигляді гарантій державного бюджету; залучення коштів шляхом емісії казначейських цінних паперів; продажу казначейських цінних паперів із продовженням/розстрочкою терміну платежу та шляхом оферти, спрямованої на визначену фінансову установу. Нормативною

Таблиця 3. Основні антикризові заходи регуляторів банківських систем Польщі й України у 2008–2009 рр.

Антикризові заходи	Україна	Польща
Спеціалізовані програми з підтримки ліквідності банків	Так	Ні
Введення тимчасових адміністрацій у проблемних банках	Так	Ні
Запровадження мораторію на повернення коштів вкладникам та іншим кредиторам банків	Так	Ні
Збільшення суми відшкодування системою страхування депозитів	Так	Так
Створення спеціалізованої установи для роботи з проблемними активами за участі держави	Так	Ні
Рекапіталізація проблемних банків за рахунок державних коштів	Так	Ні

Джерело: складено автором.

базою щодо рекапіталізації проблемних банків передбачена можливість для Міністерства фінансів надавати державні гарантії у випадку виникнення проблем із докапіталізацією банку. Така процедура реалізується через надання гарантій збільшення власних коштів банку шляхом придбання акцій, облігацій або інших цінних паперів. При цьому виникає необхідність розроблення програми фінансового оздоровлення банку.

Комісія фінансового нагляду з метою подолання кризових явищ у фінансово-банківській системі вживала таких заходів:

- обмеження динаміки портфеля кредитів, індексованих в іноземній валюті;
- моніторинг внутрішніх угод у межах фінансово-промислових груп, котрі можуть бути як позичальниками, так і афілійованими з банками структурами;
- встановлення жорсткіших лімітів концентрації у структурі активів та зобов'язань банків;
- створення умов для спрямування отриманого прибутку на збільшення капіталу банків;
- впровадження механізму зарахування облігацій у капітали банків;
- жорсткіші вимоги до банків, котрі активно працюють на ринку подібних фінансових інструментів.

Діяльність польських регуляторних інститутів сприяла підтримці стабільності фінансово-кредитної системи. Основними заходами стали кроки, спрямовані на забезпечення достатнього рівня ліквідності й збільшення капіталізації банків. Створення нормативно-правової бази, необхідної для використання спеціальних інструментів антикризового менеджменту банків, не супроводжувалося активним застосуванням зазначених інструментів. Зокрема попит на монетарні інструменти, запропоновані банківському ринку Національним банком Польщі, виявився значно нижчим, ніж прогнозувалося в експертному середовищі. Істотним фактором налагодження співробітництва між регуляторами фінансово-банківської системи Польщі стало створення Комітету фінансової стабільності.

Серед антикризових заходів регуляторів банківської системи України слід зазначити прийняття Закону України “Про першочергові заходи щодо запобігання негативних наслідків фінансової кризи та про внесення

змін до деяких законодавчих актів України” від 31.10.2008 р. № 639-VI, основними положеннями якого стало створення Стабілізаційного фонду [9]. Метою діяльності такого фонду є спрямування державних видатків на стимулювання внутрішнього попиту на українському ринку. На жаль, через фактичну відсутність бюджетних коштів такий крок носив суто декларативний характер. Крім того, державі в особі Міністерства фінансів України було надано право брати участь у формуванні та/або збільшенні статутних капіталів банків (капіталізації банків) шляхом придбання акцій первинної емісії (часток у статутному капіталі) банків чи акцій додаткової емісії (додаткових вкладів) банків в обмін на державні облігації України та/або купівлі цих акцій за кошти державного бюджету України. Також було збільшено до 150 тисяч гривень розмір вкладів, що підлягають відшкодуванню Фондом гарантування вкладів фізичних осіб у випадку відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку (у подальшому зазначену суму довели до 200 тис. грн.).

На особливу увагу заслуговують зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, внесені Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 р. № 1617-VI [10]. Цим нормативним документом було деталізовано перелік факторів, на підставі яких Національний банк України має право призначати тимчасову адміністрацію в банку, права та обов'язки, порядок організації роботи тимчасового адміністратора банку (наприклад, звітування регулятору). Додано та уточнено визначення таких понять, як “мораторій”, “фінансове оздоровлення банку”. Цим нормативним документом також визначено можливість створення санаційного банку, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, та встановлено порядок і черговість задоволення вимог кредиторів у випадку відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку.

Окремими нормативно-правовими актами Національного банку України було внесено зміни до процесу формування резервів під кредитні операції, порядку розрахунку нормативів капіталу, врахування на-

явності довгострокового гету в регулятивному капіталі, порядку врахування субординованого боргу в регулятивному капіталі, регламентовано процес діагностичного обстеження достатності рівня капіталу банку.

Суттєвим проявом банківської кризи в Україні стало масове зняття коштів населенням із депозитних та поточних рахунків у банках. За деякими оцінками, загальний їх обсяг лише за жовтень 2008 року становив 8.9 млрд. грн. [11]. Реакцією регулятора на таку ситуацію стало запровадження мораторію на дострокове повернення термінових депозитів [12]. Але незважаючи на досить жорсткі адміністративні заходи, за період із 01.10.2008 р. до 01.03.2009 р. обсяг коштів на депозитних рахунках фізичних осіб зменшився на 26.7 млрд. гривень та 3.5 млрд. доларів [13].

У відповідь на таку ситуацію зростала кредитна підтримка регулятором банківської системи. Так, у жовтні – грудні 2008 року Національним банком України було надано кредити рефінансування (як короткострокові, що виступають у ролі інструментів монетарного регулювання, так і стабілізаційні) комерційним банкам на загальну суму 105.4 млрд. грн. Із початку 2008 року обсяг зазначених кредитів становив 169.5 млрд. грн., із них 91.8 млрд. грн. – кредити “овернайт” [14].

Українські банки намагалися обмежити динаміку зростання обсягів проблемних кредитів. За період із жовтня 2008 року до липня 2010-го вітчизняні банки провели реструктуризацію майже 188 тисяч діючих кредитних угод на загальну суму 221 млрд. грн. (майже третина від кредитної заборгованості по банківській системі України) [15]. Станом на листопад 2011 року за рахунок сформованих резервів було списано 21 млрд. грн. безнадійної заборгованості [16]. З другого боку, кризова ситуація дала імпульс розвитку колекторського бізнесу та сприяла створенню ринку проблемних кредитів.

В умовах фінансово-банківської кризи одним із головних завдань антикризового менеджменту банківських структур стало збільшення капіталізації банків. Цей процес значною мірою відбувся за рахунок зростання обсягів статутного капіталу в зв'язку з виконанням банками програм капіталізації за результатами діагностичного обстеження банків, проведеного аудиторськими компа-

ніями за результатами діяльності банків у 2008–2009 рр. За період із 01.01.2009 р. до 01.01.2012 р. регулятивний капітал українських банків збільшився на 67.8 млрд. грн., або на 30.7% [4].

Також було здійснено рекапіталізацію трьох банків (ПАТ “АКБ “Київ”, ПАТ “Родовід-банк”, ПАТ “АБ “Укргазбанк”) за рахунок державних коштів на загальну суму 25.8 млрд. грн. (без урахування витрат на капіталізацію ПАТ “Родовід-банк” для виконання розрахунків із вкладниками ТОВ “Укрпромбанк”) [17].

Крім того, у 2008–2010 рр. Національним банком України було призначено тимчасову адміністрацію в 27 банках. Через неможливість приведення діяльності банків у відповідність до вимог банківського законодавства під час дії тимчасової адміністрації НБУ прийняв рішення про відкликання банківських ліцензій та ініціювання процедури ліквідації щодо 20 банків [18].

Аналіз показників діяльності банківської системи України свідчить про більшу глибину кризових явищ, що пояснює застосування антикризових інструментів і процедур, відмінних від Польщі.

Із наведеної в таблиці 4 інформації можна зробити ряд висновків щодо характеристик розвитку банківських систем України і Польщі у посткризовий період. Темпи зростання активів та власного капіталу були приблизно однаковими (в еквіваленті грошової одиниці євро, з урахуванням суттєвішої девальвації національної грошової одиниці України у 2008 році). Польська банківська система у кризовий період завжди мала позитивний фінансовий результат діяльності, тоді як в Україні банківська діяльність була збитковою.

Як уже наголошувалося, однією з причин понесення збитків україн-

ськими банками став високий рівень проблемної заборгованості. На перший погляд, частка простроченої заборгованості польських банків є вищою порівняно з аналогічним показником банків України. Але оцінки фахівців з урахуванням міжнародних стандартів фінансової звітності істотно відрізняються від показників офіційної статистики. Так, за оцінками експертів рейтингового агентства Мудіз (Moody's) станом на кінець 2013 року частка проблемних кредитів мала становити 35% від загального обсягу наданих українськими банками кредитів [20].

Можна зробити висновок, що вищі показники достатності капіталу української банківської системи не повною мірою відображають здатність капіталу банків покривати наявні та потенційні ризики власної діяльності. Отже, вирішення питання значного обсягу проблемної заборгованості виходить на передній план на сучасному етапі розвитку банківської системи України. Першим варіантом подолання цієї проблеми може стати активізація банківського кредитування (в першу чергу реального сектору економіки). Грошовий потік, що генеруватиметься новими наданими кредитами, покриє витрати від наявності великої проблемної заборгованості. Зростання загального обсягу наданих кредитів спричинить зниження частки “поганих” активів.

Іншим варіантом є доформування резервів під проблемну заборгованість та списання таких кредитів за рахунок цих резервів. Реалізація подібного сценарію може викликати виникнення явних проблем із достатністю рівня капіталу українських банків, що призведе до потреби у внесенні коштів до капіталу шляхом збільшення статутного фонду акціонерами або залучення субординованого боргу.

ВИСНОВКИ

1. Накопичені дисбаланси банківської діяльності зумовлені незважаючи на кредитну експансію за рахунок залучення відносно дешевих ресурсів на світових фінансових ринках в іноземній валюті та неефективним управлінням ризиками. Проблеми у банківській системі Польщі були меншими завдяки ефективному спрямуванню кредитних ресурсів у реальний сектор економіки, успішній системі ризик-менеджменту й уникненню спекулятивних операцій.

2. Антикризові заходи українських та польських банків у 2008–2009 роках суттєво відрізнялися через меншу глибину кризи у банківській системі Польщі. Спільним кроком стало створення нормативно-правової бази, яка регламентує застосування спеціальних інструментів та механізмів банківського антикризового менеджменту. Також в обох країнах було збільшено суми відшкодування системою страхування депозитів. Проте у Польщі не застосовувалися спеціалізовані програми з підтримки ліквідності банків, не запроваджувався мораторій на повернення коштів вкладникам та іншим кредиторам банків, не призначалася тимчасова адміністрація в окремих банках і не здійснювалася рекапіталізація проблемних банків за рахунок державних коштів.

3. Результати діяльності банківських систем України і Польщі у посткризовий період свідчать про відносно успішне подолання кризової ситуації польськими банками. Тоді як глибокий аналіз показників діяльності українських банків свідчить про фактичну не вирішеність питання значного обсягу проблемних активів та ймовірну потребу в збільшенні рівня капіталізації для покриття наявних ризиків банківської діяльності.

Література

1. *Report on the financial condition of Polish banks in 2007 / Офіційний інтернет-сайт Комісії з фінансового нагляду Республіки Польща. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.knf.gov.pl/en/about_the_market/Banking/Publications/report/reports_on_the_condition_of_polish_banks.html.*
2. *Річний звіт Національного банку України за 2007 рік / Офіційний інтернет-сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov>.*

Таблиця 4. Порівняльна таблиця показників ефективності банківських систем України і Польщі

Показники	01.01.2008 р.		01.01.2010 р.		01.01.2012 р.	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
Кредитний портфель	119	65	174	65	200	80
Власний капітал	19	9.4	22	10	25	15
Прибуток	3.8	0.89	12	“–” 3.3	13	“–” 0.75
Прострочена заборгованість	6.5	0.86	12.4	6	15	7.7
Частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі, %	5.5	1.3	7.5	9.6	7.1	9.2
Коефіцієнт адекватності капіталу, %	12.1	13.92	13.3	18	13.1	18.9

Джерела: складено автором на основі [1, 4, 19].

ua/doccatalog/document?id=52855.

3. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу та фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2008 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 3. — С. 46—67.

4. Основні показники діяльності банків України / Офіційний інтернет-сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>.

5. EU banking structures report, ECB, October 2008 / Офіційний інтернет-сайт Європейського центрального банку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eubankingstructures2008en.pdf>.

6. Для ЕС Украина привлекательна как страна / Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла Республики Польша в Украине Генрика Литвина // Газета “Бизнес”. — 2013. — № 27. — 08.07.2013 г. — С. 18—20.

7. Introducing the euro: convergence criteria / Офіційний інтернет-сайт Євросоюзу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/other/125014_en.htm.

8. Кризис обошел стороной: Интервью советника Посольства Республики Польша в Российской Федерации, представителя Министерства финансов Республики Польша Мариана Анджея Фалека // Национальный банковский журнал. — 2011. — № 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbji.ru/pubs/banki-i-mir/2011/02/02/krizis-oboshel-toronoj/index.html>.

9. Закон України “Про першочергові

заходи щодо запобігання негативних наслідків фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 31.10.2008 р. № 639-VI / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К: Відомості Верховної Ради України, 03.04.2009. — № 14. — 479 с. — [Бібліотека офіційних видань].

10. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 р. № 1617-VI / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К: Відомості Верховної Ради України, 22.01.2010. — № 2—3. — 34 с. — [Бібліотека офіційних видань].

11. Герасименко В., Герасименко Р. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 7. — С. 12—19.

12. Постанова Правління Національного банку України “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” від 11.10.2008 р. № 319. — Офіційний веб-сайт Верховної Ради України (База даних “Законодавство України”). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0319500-08>.

13. Мельничук В. Державні фінанси України: на межі колапсу? / В. Мельничук. — Інтернет-видання “Економічна правда”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/04/6/188495/>.

14. Лис І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової

фінансової кризи / І. Лис // Банківська справа. — 2009. — № 4. — С. 19—25.

15. Давиденко Б. В Украине был реструктуризован каждый третий кредит / Б. Давиденко // Газета “Дело”. — 08.07.2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://delo.ua/finance/v-ukraine-restrukturizirovan-k-142594>.

16. Прес-реліз “Про поточну ситуацію в банківській системі та подальші наміри Національного банку України щодо підвищення надійності банків: доповідь заступника Голови Національного банку України Соркіна І. В. під час засідання Правління Національного банку України, що відбулося 15 листопада 2011 року” / Офіційний веб-сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=91002.

17. Харламов П. Продать нельзя оставить / П. Харламов // Журнал “Експерт-Украина”. — 2012. — № 13. — С. 12—19.

18. Гриньков Д. Тут временные? Слазь! / Д. Гриньков // Газета “Бизнес”. — 12.03.2012 г. — № 11. — С. 23—25.

19. Report on the financial condition of Polish banks in 2011 / Офіційний інтернет-сайт Комісії з фінансового нагляду Республіки Польща. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.knf.gov.pl/en/about_the_market/Banking/Publications/report/reports_on_the_conditionof_polish_banks.html.

20. Гриньков Д. Московское время: агентство Moody's расписало сценарий апокалипсиса отечественной банковской системы. / Д. Гриньков // Газета “Бизнес”. — 30.09.2012. — № 39. — С. 20.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за листопад 2013 року)*
Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established by
the National Bank of Ukraine monthly (for November 2013)

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	562.1419	16	434 LYD	100 лівійських динарів	655.1639
2	986 BRL	100 бразильських реалів	366.7187	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	62.0801
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	197.2119	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	46.8935
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.5469	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	661.0372
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.7882	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	7.4981
6	981 GEL	100 грузинських ларі	478.4222	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	290.1797
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	103.0941	22	642 ROL	100 румунських левів	248.2472
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	116.0154	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	213.1296
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	227.5393	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	5.8004
10	356 INR	1000 індійських рупій	130.2004	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	27.1718
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6428	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	167.4733
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6873	27	952 XOF	1000 франків КФА	16.7785
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.4766	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.7143
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2836.4088	29	191 HRK	100 хорватських кун	144.3210
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.3022	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	639.4400

* Курс встановлено з 01.11.2013 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.11.2013 р.	02.11.2013 р.	03.11.2013 р.	04.11.2013 р.	05.11.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	759.6496	759.6496	759.6496	756.7155	759.4334	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1282.4337	1282.4337	1282.4337	1275.4235	1276.6492	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.9954	1018.9954	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0087	0.0087	0.0087	0.0087	0.0087	
5	208 DKK	100 датських крон	146.1817	146.1817	146.1817	144.7301	144.7408	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.6426	6.6426	6.6426	6.6025	6.5743	
8	124 CAD	100 канадських доларів	765.0868	765.0868	765.0868	766.5492	768.4614	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.1825	5.1825	5.1825	5.1818	5.1788	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1550.9604	1550.9604	1550.9604	1536.1529	1536.0481	
11	440 LTL	100 литовських літів	315.7800	315.7800	315.7800	312.6317	312.6548	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	62.3503	62.3503	62.3503	62.2450	62.2086	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	134.5416	134.5416	134.5416	134.1604	134.6641	
14	985 PLN	100 польських злотих	260.9495	260.9495	260.9495	257.7802	258.3979	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.4919	2.4919	2.4919	2.4838	2.4838	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	645.2773	645.2773	645.2773	643.1834	642.8862	
17	792 TRL	100 турецьких лір	401.3417	401.3417	401.3417	396.1011	395.8254	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	36.9740	36.9740	36.9740	36.4053	36.5016	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3677	0.3677	0.3677	0.3677	0.3669	
21	203 CZK	100 чеських крон	42.3773	42.3773	42.3773	41.7519	41.7857	
22	752 SEK	100 шведських крон	123.8274	123.8274	123.8274	122.5887	123.0632	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	884.0713	884.0713	884.0713	876.8925	876.1745	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	131.1922	131.1922	131.1922	131.0320	130.9940	
25	392 JPY	1000 японських єн	81.3736	81.3736	81.3736	81.2231	80.9975	
26	978 EUR	100 євро	1090.3251	1090.3251	1090.3251	1079.4547	1079.5346	
27	960 XDR	100 СПЗ	1229.3557	1229.3557	1229.3557	1224.3260	1223.9510	

			16.11.2013 р.	17.11.2013 р.	18.11.2013 р.	19.11.2013 р.	20.11.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	743.0050	743.0050	745.9838	751.4354	752.5381	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1282.8519	1282.8519	1284.2996	1288.0470	1287.0779	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1019.1253	1019.1253	1018.9954	1018.9954	1018.9954	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	
5	208 DKK	100 датських крон	143.9809	143.9809	144.2401	144.8509	144.6960	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.5042	6.5042	6.5597	6.6025	6.5835	
8	124 CAD	100 канадських доларів	761.3352	761.3352	763.8323	767.2849	765.8351	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2215	5.2215	5.2180	5.2150	5.2218	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1527.6522	1527.6522	1531.4702	1537.5179	1535.5931	
11	440 LTL	100 литовських літів	311.0344	311.0344	311.5900	312.9095	312.5622	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	61.7568	61.7568	61.7583	61.6653	61.6929	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	128.9088	128.9088	130.3517	130.6662	131.1557	
14	985 PLN	100 польських злотих	256.5857	256.5857	257.2038	258.7446	258.0064	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.4453	2.4453	2.4458	2.4544	2.4511	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	640.5842	640.5842	640.7348	641.4997	642.8873	
17	792 TRL	100 турецьких лір	390.5234	390.5234	392.0336	395.7705	397.5155	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	36.0830	36.0830	36.0530	36.3702	36.3421	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3662	0.3662	0.3662	0.3662	0.3655	
21	203 CZK	100 чеських крон	39.5179	39.5179	39.6191	39.8427	39.4335	
22	752 SEK	100 шведських крон	119.6723	119.6723	120.2909	121.1824	120.4306	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	870.8559	870.8559	871.4222	876.8881	875.0627	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	131.2131	131.2131	131.1942	131.2329	131.1733	
25	392 JPY	1000 японських єн	79.9895	79.9895	79.6991	79.8945	80.0070	
26	978 EUR	100 євро	1073.9395	1073.9395	1075.8578	1080.4138	1079.2149	
27	960 XDR	100 СПЗ	1220.5905	1220.5905	1221.2320	1223.7074	1223.2243	

Національним банком України щоденно (за листопад 2013 року)

by the National Bank of Ukraine daily (for November 2013)

Офіційний курс

	06.11.2013 р.	07.11.2013 р.	08.11.2013 р.	09.11.2013 р.	10.11.2013 р.	11.11.2013 р.	12.11.2013 р.	13.11.2013 р.	14.11.2013 р.	15.11.2013 р.
	761.8672	761.6057	758.2797	758.2797	758.2797	756.3868	747.9268	745.5175	744.1606	743.0050
	1283.5599	1285.7477	1283.8174	1283.8174	1283.8174	1285.2916	1277.3922	1271.0072	1276.6531	1282.8519
	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253
	0.0087	0.0087	0.0087	0.0087	0.0087	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086
	144.6141	144.8412	143.2239	143.2239	143.2239	143.9332	143.5366	143.9555	143.7559	143.9809
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.5694	6.5732	6.5748	6.5748	6.5748	6.5324	6.5313	6.4984	6.4984	6.5042
	766.4147	765.5994	766.3303	766.3303	766.3303	764.5206	763.2842	761.5945	762.0361	761.3352
	5.1872	5.1980	5.2017	5.2017	5.2017	5.2038	5.2174	5.2153	5.2204	5.2215
	1535.3387	1537.9556	1520.6611	1520.6611	1520.6611	1528.1706	1523.3102	1527.6320	1525.4815	1527.6522
	312.3770	312.9095	309.3908	309.3908	309.3908	310.9186	310.0621	310.9418	310.5482	311.0344
	62.0204	62.0497	61.9992	61.9992	61.9992	62.0079	61.9492	61.8979	61.8476	61.7568
	133.9512	134.2046	133.2665	133.2665	133.2665	131.3118	130.4554	129.3596	128.5993	128.9088
	258.0201	259.2350	256.6524	256.6524	256.6524	256.8216	254.6278	255.4109	255.1787	256.5857
	2.4707	2.4631	2.4685	2.4685	2.4685	2.4558	2.4472	2.4363	2.4355	2.4453
	644.1179	643.4482	642.8358	642.8358	642.8358	643.6476	640.3005	639.6305	640.2705	640.5842
	394.6200	393.9091	394.1644	394.1644	394.1644	395.0032	392.3559	390.1802	389.5165	390.5234
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	36.3157	36.4119	36.1169	36.1169	36.1169	36.2413	36.0114	35.9672	35.9024	36.0830
	0.3669	0.3669	0.3669	0.3669	0.3669	0.3669	0.3662	0.3662	0.3662	0.3662
	41.7518	41.9025	39.7864	39.7864	39.7864	39.8109	39.6571	39.7490	39.6326	39.5179
	122.6490	122.9503	122.6340	122.6340	122.6340	121.4755	121.7027	120.4920	119.2355	119.6723
	877.1045	876.8881	868.6489	868.6489	868.6489	872.6547	868.4153	870.8791	870.6244	870.8559
	131.0844	131.2042	131.2042	131.2042	131.2042	131.2043	131.2197	131.2093	131.1875	131.2131
	81.3467	81.0331	80.9291	80.9291	80.9291	81.5884	80.5797	80.1987	80.4578	79.9895
	1078.5754	1080.4138	1068.2645	1068.2645	1068.2645	1073.5398	1070.5824	1073.6198	1072.2609	1073.9395
	1224.5248	1225.0747	1224.8551	1224.8551	1224.8551	1222.4030	1219.9328	1217.9513	1220.0278	1220.5905
	21.11.2013 р.	22.11.2013 р.	23.11.2013 р.	24.11.2013 р.	25.11.2013 р.	26.11.2013 р.	27.11.2013 р.	28.11.2013 р.	29.11.2013 р.	30.11.2013 р.
	749.9051	740.7932	740.7932	740.7932	732.7368	732.1228	728.6264	726.8113	728.4000	728.4000
	1290.7695	1289.6011	1289.6011	1289.6011	1294.9350	1293.9315	1291.6757	1302.9534	1305.5441	1305.5441
	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1019.1253	1018.9954	1018.9954	1018.9954	1018.9954
	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086	0.0086
	144.9542	144.3667	144.3667	144.3667	144.8655	144.8246	145.1782	145.7014	145.6585	145.6585
	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
	6.5911	6.5473	6.5473	6.5473	6.5694	6.5619	6.5922	6.6145	6.6681	6.6681
	764.3783	763.2128	763.2128	763.2128	758.2944	756.8484	759.4415	755.6169	755.7099	755.7099
	5.2242	5.2297	5.2297	5.2297	5.2310	5.2320	5.2338	5.2112	5.1886	5.1886
	1538.2175	1532.3993	1532.3993	1532.3993	1537.4128	1536.5207	1540.2727	1546.0638	1545.6090	1545.6090
	313.1410	311.8677	311.8677	311.8677	312.9326	312.8400	313.6039	314.7383	314.6457	314.6457
	61.5466	61.4619	61.4619	61.4619	61.2735	61.2021	61.1399	61.0153	60.9534	60.9534
	131.4066	131.2151	131.2151	131.2151	131.6632	130.5267	130.9562	131.6768	131.2722	131.2722
	258.2495	256.8559	256.8559	256.8559	257.3952	257.6997	257.8921	258.5232	259.0264	259.0264
	2.4412	2.4208	2.4208	2.4208	2.4291	2.4389	2.4230	2.4218	2.4124	2.4124
	642.5848	640.2765	640.2765	640.2765	638.7407	638.2498	638.2621	637.1531	636.5551	636.5551
	397.5487	395.8886	395.8886	395.8886	396.4969	399.6204	396.9251	395.1883	396.1525	396.1525
	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
	36.4315	36.2004	36.2004	36.2004	36.2606	36.2219	36.2484	36.3357	36.2789	36.2789
	0.3655	0.3655	0.3655	0.3655	0.3655	0.3649	0.3649	0.3649	0.3649	0.3649
	39.5628	39.5932	39.5932	39.5932	39.6395	39.6118	39.6213	39.7472	39.7224	39.7224
	121.2190	120.5127	120.5127	120.5127	121.4748	121.4839	121.7436	121.9673	121.6569	121.6569
	877.3944	874.1817	874.1817	874.1817	878.3074	877.4056	879.4767	883.1599	881.6105	881.6105
	131.1611	131.1880	131.1880	131.1880	131.1518	131.1782	131.2022	131.1856	131.1945	131.1945
	79.9714	79.2768	79.2768	79.2768	79.0181	78.5181	78.8417	78.5038	78.1252	78.1252
	1081.2131	1076.8170	1076.8170	1076.8170	1080.4937	1080.1740	1082.8117	1086.7283	1086.4086	1086.4086
	1224.9058	1221.8873	1221.8873	1221.8873	1223.6924	1223.6999	1224.5361	1227.0909	1227.0909	1227.0909

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у листопаді 2013 року

Main parameters of the monetary market of Ukraine in November 2013

Структура кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у листопаді 2013 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2013 р.	У тому числі за листопад
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	7.44	11.10
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	25.01	40.10
– операції прямого РЕПО	63.78	39.56
– інші короткострокові кредити	–	–
– стабілізаційні кредити	3.77	9.24
– інші довгострокові кредити	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у листопаді 2013 р.

Показники	Відсотки річні	
	2013 р.	У тому числі за листопад
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	7.16	6.81
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	8.27	7.50
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	6.83	6.50
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	7.05	6.55
– за іншими короткостроковими кредитами	–	–
– стабілізаційними кредитами	8.97	8.50
– іншими довгостроковими кредитами	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у листопаді 2013 р.*

Показники	Відсотки річні	
	Листопад 2013 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам**	6.10	
за депозитами, розміщеними в інших банках	0.90	
Фізичним та юридичним особам:		
за кредитами**	16.90	
за депозитами	10.13	

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у 2013 р.¹

Агрегати грошової маси	01.07.2013 р.		01.08.2013 р.		01.09.2013 р.		01.10.2013 р.		01.11.2013 р.		01.12.2013 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками												
M0, до початку року	108.2	16 663.0	110.4	21 119.2	110.8	21 981.0	110.4	21 088.0	111.7	23 862.8	112.1	24 561.6
M0 + переказані кошти в національній валюті												
M1, до початку року	111.2	36 310.1	113.8	44 590.9	114.5	46 925.1	115.1	48 952.6	114.7	47 426.2	115.0	48 574.7
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти												
M2, до початку року	108.2	63 127.1	110.0	77 225.9	110.8	83 051.3	112.7	97 636.3	112.8	98 934.0	113.7	106 005.7
M2 + цінні папери власного боргу банків												
M3, до початку року	108.2	63 290.6	110.0	77 580.5	110.8	83 510.2	112.7	98 347.1	112.9	100 035.6	113.9	107 235.1

¹ Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у I півріччі 2013 року опубліковано в № 8 (2013 р.) на стор. 59.**Примітка.** Облікова ставка Національного банку України у листопаді 2013 року не змінювалася і, починаючи з 13.08.2013 р., становить 6.5% річних.

Відповідно до постанови Правління НБУ від 19.09.2013 р. № 371 з 30 вересня 2013 року встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України:

– на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками" зберігаються кошти в розмірі 40% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;

– на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України формується та зберігається залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленними нормативами на відповідний період.

Обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менш як 60% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування.

Крім того, встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0; кошти вкладів (депозитів) юридичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 15; строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 10; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 7; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів у національній валюті – 0; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів), – 5; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів у російських рублях, – 0.

Поряд із тим, банкам дозволено зараховувати для покриття обов'язкових резервів, що мають формуватися та зберігатися на кореспондентському рахунку в Національному банку України:

придбані ними облігації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті, у розмірі 10% від їхньої балансової вартості в гривневому еквіваленті; придбані ними довгострокові облігації внутрішніх державних позик у національній валюті з терміном обігу (відповідно до умов первинного випуску) понад 3 600 днів у розмірі 100% від їхньої балансової вартості; залишки коштів, які перебувають на рахунках банку № 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках" та № 1502 "Кошти банків у розрахунках", відкритих у ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР З ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОГОВОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ", у розмірі 100%.

З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

Матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у листопаді 2013 року

Government securities market of Ukraine in November 2013

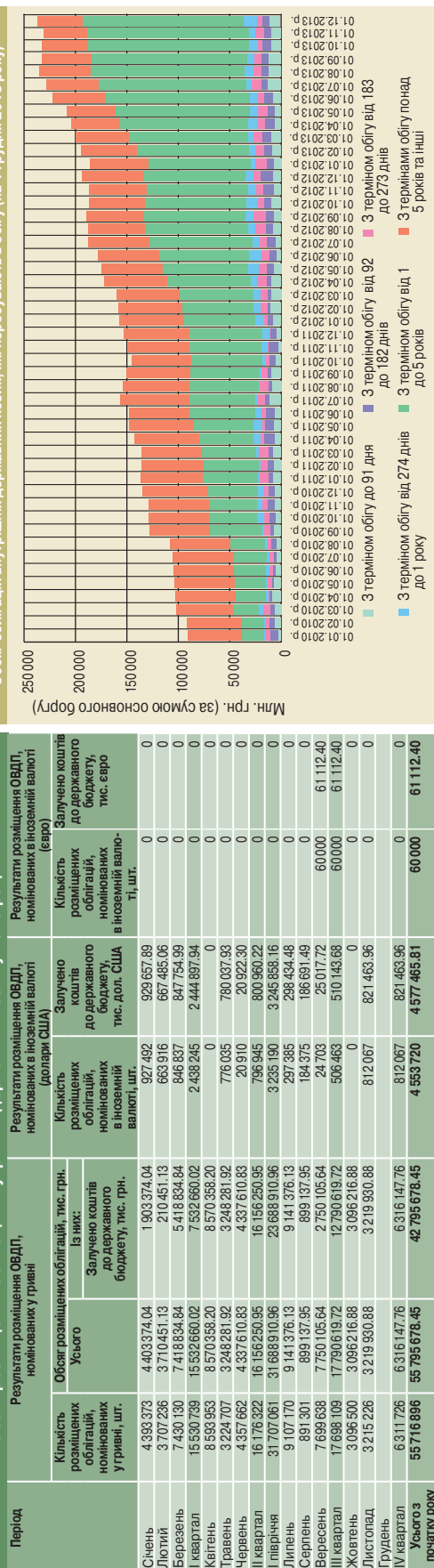
Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у національній валюті, у листопаді 2013 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення			Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн. Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	
219	06.11.2013 р.	-	1 000	-	23.04.2014 р.	-	-	-
220	06.11.2013 р.	-	1 000	-	24.10.2018 р.	-	-	-
221	06.11.2013 р.	-	1 000	-	23.09.2020 р.	-	-	-
224	13.11.2013 р.	460 000	1 000	-	27.11.2013 р.	460 000	458 933.60	4.03
225	13.11.2013 р.	-	1 000	-	23.04.2014 р.	-	-	-
226	13.11.2013 р.	54 810	1 000	71.25	24.10.2018 р.	54 810	55 101.04	14.25
227	13.11.2013 р.	-	1 000	-	23.09.2020 р.	-	-	-
233	13.11.2013 р.	600 000	1 000	-	04.12.2013 р.	600 000	598 620.00	4.00
234	20.11.2013 р.	477 000	1 000	-	16.11.2016 р.	477 000	477 000.00	9.50
235	20.11.2013 р.	311 350	1 000	71.25	24.10.2018 р.	311 350	313 831.46	14.25
236	20.11.2013 р.	130 000	1 000	-	23.08.2023 р.	130 000	132 711.80	10.00
241	19.11.2013 р.	320 000	1 000	-	11.12.2013 р.	320 000	319 228.80	4.00
242	27.11.2013 р.	-	1 000	-	26.11.2014 р.	-	-	-
243	27.11.2013 р.	167 066	1 000	71.25	24.10.2018 р.	167 066	168 843.58	14.25
244	27.11.2013 р.	95 000	1 000	-	23.09.2020 р.	95 000	97 040.60	14.30
248	27.11.2013 р.	600 000	1 000	-	18.12.2013 р.	600 000	598 620.00	4.00
Разом						3 215 226	3 219 930.88	

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті (долари США), у листопаді 2013 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Термін погашення облігацій	Результати розміщення			Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал, дол. США	Розмір купона на одну облігацію, дол. США		Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. дол. США	Встановлений рівень доходності облігацій, %	
222	06.11.2013 р.	48 650	1 000	41.25	15.07.2015 р.	48 650	49 886.20	8.25	8.25
223	06.11.2013 р.	-	1 000	-	10.08.2016 р.	-	-	-	-
228	13.11.2013 р.	10 000	1 000	-	23.04.2014 р.	10 000	9 671.40	7.75	7.75
229	13.11.2013 р.	10 000	1 000	41.25	15.07.2015 р.	10 000	10 193.80	8.75	8.75
230	13.11.2013 р.	-	1 000	-	10.08.2016 р.	-	-	-	-
231	12.11.2013 р.	-	1 000	-	10.12.2014 р.	-	-	-	-
232	12.11.2013 р.	225 000	1 000	39.40	10.12.2014 р.	225 000	232 480.90	8.50	7.88
237	19.11.2013 р.	-	1 000	-	23.04.2014 р.	-	-	-	-
238	19.11.2013 р.	-	1 000	-	15.07.2015 р.	-	-	-	-
239	19.11.2013 р.	-	1 000	-	10.08.2016 р.	-	-	-	-
240	20.11.2013 р.	298 500	1 000	-	26.10.2016 р.	298 500	299 876.03	7.75	7.75
245	27.11.2013 р.	20 000	1 000	-	23.04.2014 р.	20 000	19 398.60	7.75	7.75
246	27.11.2013 р.	-	1 000	-	15.07.2015 р.	-	-	-	-
247	27.11.2013 р.	199 917	1 000	-	21.11.2018 р.	199 917	199 956.98	7.50	7.50
Разом						812 067	821 463.96		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик у 2013 році*

Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків

Register of audit firms licensed to audit banks

Згідно з Положенням "Про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків", затвердженим постановою Правління Національного банку України від 17.11.2011 р. № 410 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19.12.2011 р. за № 1466/20204, "Вісник НБУ" публікує Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків станом на 01.01.2014 р.

Станом на 01.01.2014 р.

№ п/п	Повна назва аудиторської фірми ¹	Код за ЄДРПОУ	Місцезнаходження аудиторської фірми	Номер телефону та адреса веб-сайта в мережі Інтернет	Прізвище, ім'я, по батькові керівника аудиторської фірми	Кількість працівників аудиторської фірми, які мають сертифікати аудиторів банків	Кількість аудиторських фірм, у тому числі аудиторів банків, які мають сертифікати (свідчення), що підтверджують їх кваліфікацію у сфері МСФЗ ²	Номер та строк дії Свідоцтва ³ (дупліката Свідоцтва), дата і номер рішення Комітету ⁴	Строк продовження дії Свідоцтва, дата і номер рішення Комітету
1	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська компанія "Авал" "	32440628	м. Запоріжжя	(061) 236-43-21 www.auditaval.com.ua	Педак Сергій Володимирович	2	8	№ 0000020, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	10
2	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "Актив-Аудит" "	30785437	м. Київ	(044) 498-56-52 (044) 231-55-30 www.activ-audit.com.ua	Міщенко Володимир Миколайович	4	1	№ 0000002, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
3	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "АленАудит" "	35281710	Дніпропетровська область	(056) 744-89-14 www.alenaudit.com.ua	Гузь Ганна Олександрівна	2	1	№ 0000005, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
4	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "Аналітик-Партнери" "	30555084	м. Київ	(044) 452-36-90 www.analitic-partners.kiev.ua	Терещенко Віктор Миколайович	2	0	№ 0000023, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
5	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудит-Сервіс ІНК" "	13659226	м. Івано-Франківськ	(0342) 75-05-01 www.auditserwis.com.ua	Вінтоняк Євдокія Дмитрівна	2	1	№ 0000032, строк дії до 25.10.2017 р.; рішення Комітету від 25.10.2012 р. № 42	
6	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "БАЛАНС" "	21451988	м. Київ	(044) 404-00-05 (044) 404-70-40 www.atbalance.com	Зимовець Владислав Вікторович	3	1	№ 0000024, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
7	Товариство з обмеженою відповідальністю "БДО" "	20197074	м. Дніпропетровськ	(056) 370-30-44 www.bdo.com.ua	Савченко Алла Іванівна	5	3	№ 0000010, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
8	Товариство з обмеженою відповідальністю "БЕІКЕР ТІЛЛІ УКРАЇНА" "	30373906	м. Київ	(044) 284-18-65 www.bakertillyukraine.com	Кесарев Сергій Анатолійович	4	1	№ 0000008, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
9	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "Бліскор" "	30116289	Київська область, м. Вишгород	(044) 501-44-05 www.bliskor.com.ua	Шаковська Тетяна Леонідівна	5	3	№ 0000003, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
10	Приватне акціонерне товариство "Делойт енд Туш ЮСК" "	25642478	м. Київ	(044) 490-90-00 www.deloitte.ua	Заноза Євген Олексійович	3	22	№ 0000026, строк дії до 27.09.2017 р.; рішення Комітету від 27.09.2012 р. № 40	
11	Приватне акціонерне товариство "Аудиторська фірма "De Visu" "	22917414	м. Київ	(044) 279-00-00 www.devisu.ua	Бойко Олександр Васильович	3	1	№ 0000036, строк дії до 19.09.2018 р.; рішення Комітету від 19.09.2013 р. № 44	
12	Товариство з обмеженою відповідальністю по наданню аудиторських та консультативних послуг "ДОНЦЬКАУДИТ" "	13543179	м. Донецьк	(062) 305-46-62 www.donaudit.com.ua	Філіппова Наталя Володимирівна	2	2	№ 0000025, строк дії до 27.09.2017 р.; рішення Комітету від 27.09.2012 р. № 40	
13	Аудиторсько-консалтингова фірма "Грант" у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю	21026423	м. Одеса	(0482) 32-46-98 www.granty.com	Пархоменко Ольга Сергіївна	2	3	№ 0000011, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
14	Товариство з обмеженою відповідальністю "ГРАНТ-ТОРНТОН ЛЕПС" "	34764976	м. Київ	(044) 461-97-21 www.granthornton.ua	Чосова Клавдія Павлівна	2	9	№ 34, строк дії до 25.01.2018 р.; рішення Комітету від 25.01.2013 р. № 43	

¹ Назви аудиторських фірм подано за орфографією їхніх статутів.

² Міжнародні стандарти фінансової звітності.

³ Тут і далі – Свідоцтво про включення до Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських

перевірок банків, що видається Національним банком України.

⁴ Тут і далі – Комітет з питань аудиту банків Національного банку України.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15	Товариство з обмеженою відповідальністю "Ернст энд Янг Аудиторські послуги"	33306921	м. Київ	(044) 490-30-00 www.euy.com	Свістич Олександр Михайлович	6	42, у тому числі 3 аудиторів банків	№ 0000017, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
16	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "ІНСАЙДЕР"	32281420	м. Дніпропетровськ	(056) 371-61-40 (056) 371-61-42 (056) 744-33-06 www.ai-audit.com	Терещенко Оксана Володимирівна	2	1, у тому числі 0 аудиторів банків	№ 0000031, строк дії до 08.10.2017 р.; рішення Комітету від 08.10.2012 р. № 41	
17	Аудиторська фірма у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю "Інтер-аудит"	30634365	м. Київ	(044) 501-64-67 (044) 501-64-68 (044) 284-24-67 www.interaudit.com.ua	Денисюк Олександр Вікторович	3	2, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000007, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
18	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Кадастр-Аудит"	31862920	м. Київ	(044) 232-04-84 www.kadast-audit.com.ua	Поспелова Олександра Володимирівна	3	2, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000015, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
19	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "КАУПЕРВУД"	20219083	м. Дніпропетровськ	(0562) 36-07-83 (0562) 47-16-36 www.galasjuk.com.ua	Галасюк Валерій Вікторович	2	5, у тому числі 0 аудиторів банків	№ 0000014, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
20	Товариство з обмеженою відповідальністю "КІВБАУДИТ"	01204513	м. Київ	(044) 287-42-94 www.kievaudit.com	Іщенко Надія Іванівна	3	4, у тому числі 2 аудиторів банків	№ 0000013, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
21	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "КОНСУЛЬТАНТ"	21612486	м. Київ	(044) 569-09-50 www.atconsult.com.ua	Герасимович Анатолій Михайлович	4	2, у тому числі 2 аудиторів банків	№ 0000027, строк дії до 27.09.2017 р.; рішення Комітету від 27.09.2012 р. № 40	
22	Приватне акціонерне товариство "КПМГ Аудит"	31032100	м. Київ	(044) 490-55-07 www.kpmg.ua	Цимбал Андрій Валентинович	4	20, у тому числі 4 аудиторів банків	№ 0000012, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
23	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Норман Аудит"	23710342	м. Київ	(044) 585-59-05 www.normanaudit.com.ua	Жук Олександр Панасович	5	2, у тому числі 2 аудиторів банків	№ 0000022, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
24	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Оратанія"	23535991	м. Київ	(044) 450-65-80 www.oratania.kiev.ua	Шершун Марина Сергіївна	3	1, у тому числі 0 аудиторів банків	№ 0000021, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
25	Товариство з обмеженою відповідальністю "Аудиторська фірма "ПКФ Аудит-Фінанс"	34619277	м. Київ	(044) 501-25-31 www.pkf.kiev.ua	Каштанова Ірина Олександрівна	7	5, у тому числі 4 аудиторів банків	№ 0000019, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
26	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Прайвотерхаус-Кулерс (Аудит)"	21603903	м. Київ	(044) 490-67-77 www.pwc.com/ua/uk	Тимків Олег Степанович	6	74, у тому числі 6 аудиторів банків	№ 0000018, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
27	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Рада ЛТД"	20071290	м. Київ	(044) 507-25-56 www.audit-rada.com.ua	Колесник Ганна Віталіївна	2	2, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000028, строк дії до 27.09.2017 р.; рішення Комітету від 27.09.2012 р. № 40	
28	Аудиторська фірма "Респект" у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю	20971605	м. Одеса	(048) 736-97-59 www.afr.org.ua	Швець Олена Олександрівна	2	6, у тому числі 2 аудиторів банків	№ 0000033, строк дії до 25.10.2017 р.; рішення Комітету від 25.10.2012 р. № 42	
29	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "РСМ АПК"	21500646	м. Київ	(044) 232-04-84 www.rsmapk.com.ua	Бернатович Тетяна Олександрівна	5	7, у тому числі 3 аудиторів банків	№ 0000016, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
30	ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО "АУДИТОРСКА ФІРМА "СТАВР"	22617296	Харківська область	(057) 738-56-54 (057) 738-53-76 www.stavr.com.ua	Пантелєєв Віталій Павлович	2	1, у тому числі 0 аудиторів банків	№ 0000029, строк дії до 27.09.2017 р.; рішення Комітету від 27.09.2012 р. № 40	
31	Товариство з обмеженою відповідальністю "Фінком-аудит"	23164098	м. Київ	(044) 234-57-28 (044) 400-51-98 www.fincm-audit.com.ua	Мазур Оксана Аркадіївна	5	1, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000004, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
32	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "Украудит ХХІ-Захід"	30203617	м. Львів	(032) 297-05-69 www.ukraud.com	Папроцька Ірина Зорянівна	2	1, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000001, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
33	Товариство з обмеженою відповідальністю "Українська аудиторська служба"	21198495	м. Харків	(057) 730-06-74 www.auditua.com.ua	Петрович Валентина Вікторівна	4	2, у тому числі 1 аудитор банків	№ 0000009, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	
34	Товариство з обмеженою відповідальністю Аудиторська фірма "УКРВОСТОКАУДИТ"	19348835	м. Донецьк	(062) 297-13-01 www.ukrvostokaudit.com.ua	Сочинська Галина Валентинівна	5	4, у тому числі 4 аудиторів банків	№ 0000006, строк дії до 17.09.2017 р.; рішення Комітету від 17.09.2012 р. № 39	

Підготовлено департаментом пруденційного нагляду Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

Акценти/

Хроніка найважливіших подій і рішень

Chronicle of the most important events and resolutions

Листопад 2013 року / November 2013

4 листопада

Національний банк України ввів в обіг нову пам'ятну монету "100 років Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського" номіналами 5 та 2 гривні.

4 листопада

Президент України підписав Закон "Про внесення змін до статті 4 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" щодо видів фінансових послуг" від 10.10.2013 р. № 643-VII, який набуває чинності з 9 лютого 2014 року.

Законом доповнено перелік фінансових послуг, які дозволяється надавати фінансовим установам. Зокрема, фінансовими також вважаються операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів та послуги, що надаються банками відповідно до Закону "Про банки і банківську діяльність". Крім цього, державним органам, що регулюють ринок фінансових послуг, надається право приймати в межах своїх повноважень рішення щодо належності операцій до певного виду фінансових послуг, а у випадку відсутності їх у переліку дозволених – приймати рішення про заборону надання таких послуг.

5 листопада

Національний банк України надав роз'яснення щодо застосування вимог Постанови Правління НБУ від 14.05.2013 р. № 163 "Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті".

Для фізичних та юридичних осіб вимога обов'язкового продажу не поширюється на надходження кредитів (позик), що залучаються під державні гарантії, надходять від міжнародних фінансових організацій, а також на кошти міжнародної технічної допомоги. Крім цього, вимога не поширюється на зовнішні запозичення держави.

5 листопада

Правління Національного банку України прийняло Постанову № 437 "Про внесення змін до Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України".

Змінами передбачено встановлення вимог щодо відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти і банківських металів за умовами спот із використанням методу обліку за датою розрахунку. Також змінами встановлено вимоги щодо порядку відображення в бухгалтерському обліку арбітражних операцій на умовах маржинальної торгівлі. Постанова набула чинності 1 січня 2014 року.

8 листопада

У Музеї грошей Національного банку України урочисто привітали переможців конкурсу "Заощаджуй!", який було проведено серед українських школярів.

Конкурс організовано Національним банком України в рамках Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II) з нагоди святкування Всеукраїнського тижня фінансової грамотності і Всесвітнього дня заощаджень. Завданням для школярів було створення відеоролика, в якому пояснюється значення заощаджень та викладається власне бачення шляхів досягнення фінансових цілей. Конкурс проведено з метою підвищення рівня фінансової грамотності учнів шкіл та збереження їхніх коштів заради фінансової стабільності в майбутньому.

13 листопада

У Міністерстві юстиції України зареєстровано Постанову Правління Національного банку України від 23.10.2013 р. № 422 "Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України".

Правилами визначено платіжні ознаки банкнот і монет національної валюти, критерії їх використання фізичними та юридичними особами, у тому числі банками. Також визначено ознаки зношення або пошкодження банкнот, механізми їх обміну та введення з обігу. Правила удосконалюють взаємовідносини між фізичними, юридичними особами та банками під час приймання та видачі банкнот і монет за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви, для переказів та обміну. Постанова набула чинності 3 грудня 2013 року.

14–15 листопада

Правління Національного банку України прийняло постанови від 14.11.2013 р. № 453 "Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті" та від 15.11.2013 р. № 457 "Про встановлення розміру обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті".

Цими нормативними актами подовжено дію вимоги щодо обов'язкового продажу надходжень із-за кордону в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку. Термін розрахунків за експортно-імпортними операціями не змінився і становить 90 календарних днів. Зазначені вимоги було пролонговано для підтримання рівноваги на міжбанківському валютному ринку. Постанови набули чинності 20 листопада 2013 року та діятимуть до 17 травня 2014 року.

15 листопада

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 08.10.2013 р. № 399 "Про внесення змін до Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки".

Змінами вдосконалено процедури резервування коштів за кредитними операціями в іноземній валюті на окремому рахунку в Національному банку України. Водночас зміни не встановлюють нових вимог до процедури, а лише уточнюють формат подання банками інформації про суми резервування коштів на окремому рахунку.

22 листопада

Національний банк України ввів в обіг пам'ятну монету "Борис Грінченко" номіналом 2 гривні. Монету присвячено 150-річчю від дня народження відомого поета, автора багатьох фундаментальних книг, присвячених українській мові.

26 листопада

Національний банк України ввів в обіг пам'ятну монету "Микола Амосов" номіналом 5 гривень. Монету присвячено легенді світової науки, видатному лікарю-практику, вченому в галузі медицини та біокібернетики, засновнику і директору Національного інституту серцево-судинної хірургії.

Огляд підготовлено департаментом офіційних публікацій та інформаційного забезпечення Національного банку України.

Вимоги до авторів щодо оформлення та подання творів

Requirements to authors concerning materials presentation

I. Вимоги до текстових матеріалів

1. Стаття має відповідати тематичному спрямуванню журналу.

2. Рукописи для публікації подаються:

а) електронною поштою за адресою (litvinova@bank.gov.ua) або на електронному носії у текстовому редакторі Microsoft Office Word та у двох роздрукованих екземплярах (шрифт Times New Roman Cyr, Arial Cyr);

б) паперовий варіант статті має бути надрукований на одній стороні стандартного аркуша формату А4 12 або 14 кеглем через півтора інтервалу (ширина полів: ліве, верхнє і нижнє – 2.5 см, праве – 1.5 см, сторінки мають бути пронумеровані).

3. Максимальний обсяг статті – 30–35 тисяч знаків із пробілами, рекомендований обсяг – 20–25 тисяч знаків із пробілами.

4. Статті надсилаються українською мовою. Основний текст починається зі вступу, в якому має бути розкрито суть проблеми, що розглядається, основні підходи до її вирішення, запропоновані авторами, а також обґрунтовані висновки і пропозиції. Прізвища іноземних авторів, назви банків, установ та організацій, наукових праць, терміни тощо після викладу українською мовою подаються в дужках мовою оригіналу.

5. Наукові статті мають бути викладені й оформлені відповідно до вимог Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” від 15.01.2003 р. № 7-05/1. На початку статті обов’язково вказується код за Універсальною десятковою класифікацією (УДК), а також додаються анотації і ключові слова українською та англійською мовами. В анотаціях необхідно стисло і чітко сформулювати основну тему, ціль і методи дослідження, його практичні результати, пропозиції і перспективи подальших досліджень на цю тему.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники подаються з посиланням на друковані або електронні джерела (для друкованих джерел вказується назва, місто, видавництво, рік, том, сторінка). Список використаних джерел подається наприкінці статті мовою оригіналу після слова “Література” (це також стосується назви праць, посилання на які є у тексті статті). Посилання в тексті на ту чи іншу працю позначається її порядковим номером за списком використаних джерел. Оформляти список використаних джерел необхідно відповідно до державного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

7. Статті подаються в структурованому вигляді: розділи, підрозділи мають бути виділені, з назвами (особливо для великих статей); головні думки автора та висновки виділяються в тексті напівжирним шрифтом, курсивом або підкресленнями.

8. Формули та розрахунки, наведені для обґрунтування та підтвердження результатів дослідження, мають бути подані у тексті статті не як вставлене зображення, а як текст, до якого можуть бути внесені правки. Тобто формули, рівняння та інші математичні обчислення необхідно набирати за допомогою текстового редактора Microsoft Office Word – функції “Формула” Microsoft Equation.

9. До рукопису додається заява з підписами автора (ав-

торів) про те, що надіслана праця не друкувалася і не подана для публікації до інших видань.

10. Скорочення, крім загальноприйнятих (скорочення мір, термінів, математичних величин), не допускаються.

II. Вимоги до ілюстративних матеріалів

1. До статті додаються якісна кольорова фотокартка автора або слайд, а також інші ілюстрації, придатні для сканування (непошкоджені, чіткі й якісні).

2. Якщо фотографія надається в електронному форматі, то вона повинна мати роздільну здатність не менш як 300 dpi (Photoshop – формат .tif чи .eps).

3. Графіки подаються окремим файлом у Excel.

4. До кожного графіка обов’язково подається окрема таблиця даних, на основі якої він збудований, та його паперова роздруковка в кольорі. Зведені таблиці даних не бажані.

5. Таблиці, графіки, схеми повинні бути пронумеровані і мати назву.

6. Подаючи весь матеріал у цілісному вигляді, схеми і таблиці слід додатково подавати ще й окремим файлом.

III. Персональні дані

1. До статті обов’язково додаються такі персональні дані: прізвище, ім’я та по батькові автора (авторів), місце роботи, посада, вчений ступінь та наукове звання, службова та домашня адреси, службовий та домашній телефони, копія (копії) довідки (довідок) про присвоєння Державною податковою адміністрацією (інспекцією) реєстраційного номера облікової картки платника податків (ідентифікаційного номера), копії 1, 2, 3 і 12 сторінок паспорта, зазначення поштового індексу, адреси проживання та/або реквізитів банківського рахунку; договору про розподіл авторської винагороди (за наявності). Необхідно також обов’язково поставити підпис під твором. За згодою автора (авторів) редакція подає в статті адресу електронної пошти для зворотного зв’язку (E-mail).

2. Надаючи персональні дані, автор (автори) на окремому аркуші також дає (дають) письмову згоду на їх обробку Редакцією періодичних видань Національного банку України відповідно до Закону України “Про захист персональних даних”.

IV. Авторська винагорода

1. При наданні матеріалів на розгляд автор (автори) також на окремому аркуші має (мають) повідомити Редакцію періодичних видань Національного банку України щодо згоди (відмови) на виплату авторської винагороди за використання твору відповідно до Закону України “Про авторське право і суміжні права”.

V. Статті, оформлені з порушенням зазначених вимог, а також рукописні матеріали до розгляду не приймаються

VI. Редакція передає статті на рецензії кваліфікованим фахівцям Національного банку та членам редколегії, а також залишає за собою право скорочувати і редагувати статті

VII. Відповідальність за точність викладених фактів несуть автори

VIII. Національний банк не несе відповідальності за відправлений автором (авторами) твір, який не був отриманий Редакцією періодичних видань Національного банку України